ธรรมิกวัตร แล ปวัติธรรม

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)

กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม

ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

ธรรมิกวัตร แล ปวัติธรรม

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม
ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
วันอาทิตย์ที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๒

พระมหากรุณาธิคุณ

นับแต่ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม ได้มรณภาพลง เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ เป็นต้นมา

สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ

ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานไตรครอง โกศไม้สิบสอง ฉัตรเครื่องสูงทองแผ่ลวดตั้งประดับ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ

ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพวงมาลาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ พระบรมราชินีนาถ, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ, พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา, พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริวัณณวรีนารีรัตน์, พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทีปังกรรัศมีโชติ, พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริภาจุฑาภรณ์ และของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าอทิตยาทรกิติคุณ ไปวางที่หน้าโกศศพ

ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน

ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นพ้นหาที่สุดมิได้ แด่ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) คณะสงฆ์วัดสัมพันธวงศาราม และวงศ์ตระกูล ตลอดถึงบรรดาศิษยานุศิษย์

หากสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) หยั่งทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่ง ก็จะพึงปีติยินดีเป็นที่ยิ่งและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้รับพระราชทานเกียรติอันสูงยิ่งในครั้งนี้

คณะสงฆ์วัดสัมพันธวงศาราม คณะศิษยานุศิษย์ และญาติของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสถวายพระพร ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นหาที่สุดมิได้นี้ และขอเทิดทูนพระมหากรุณาธิคุณ นี้ไว้เป็นสรรพสิริมงคลตลอดกาล

ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)

พระกรุณาธิคุณ

เมื่อความทราบฝ่าพระบาทว่า สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม ได้มรณภาพเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ เป็นต้นมา

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงพระกรุณาโปรดเสด็จมาเคารพศพ และประทานน้ำสรงศพสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ประทานผ้าไตร และรับเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศล

นับว่าเป็นพระกรุณาธิคุณยิ่ง แก่ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) คณะสงฆ์วัดสัมพันธวงศาราม และศิษยานุศิษย์ คณะวงศ์ตระกูล ต่างมีความปีติเป็นอย่างยิ่ง ด้วยความสำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นที่ยิ่งนี้ จักสำนึกไว้เป็นสรรพมงคลตลอดไป

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ประทานน้ำสรงศพสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม และอดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม

คำปรารภ

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) เป็นพระมหาเถระผู้รัตตัญญู ดำรงชนม์อยู่ถึง ๑๐๐ ปีเศษ นับเป็นสมเด็จพระราชาคณะรูปหนึ่ง ในประวัติศาสตร์ของคณะสงฆ์ไทยที่มีอายุยืนเช่นนี้ เป็นพระมหาเถระที่บำเพ็ญอัตตประโยชน์และปรหิตประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์พร้อม

ในด้านอัตตประโยชน์นั้น นับแต่บรรพชาเป็นสามเณรมีศรัทธาเลื่อมใสในปฏิปทาธุดงควัตร ได้ติดตามออกธุดงค์สถานที่ต่างๆ กับพระกรรมฐานสายพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม จนได้เป็นนิสัยปัจจัยติดตัว ที่เน้นปฏิบัติภาวนาเคร่งครัดตามพระธรรมวินัย โดยยึดแนวปฏิบัติของพระอาจารย์สายพระกรรมฐานมาโดยตลอด ภายหลังเมื่อเข้ามาอยู่ที่วัดสัมพันธวงศาราม กรุงเทพมหานคร ได้หันมาศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมตามแนวทางคันถธุระ สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค

ในด้านปรหิตประโยชน์ ได้รับปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ในวัดตามความสามารถจนได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส และนับแต่ที่ดำรงฐานะในตำแหน่งเจ้าอาวาส ได้บริหาร บำรุง และสร้างสรรค์พระอารามให้เรียบร้อยสง่างาม ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรจำนวนมากพร้อมทั้งให้การอบรมสั่งสอนอย่างเต็มสติกำลัง ส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนของภิกษุสามเณรในด้านพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม-บาลีให้เจริญก้าวหน้า และบำเพ็ญสาธารณกุศลที่เป็นคุณประโยชน์แก่พระศาสนาและคณะสงฆ์ ตลอดถึงประชาชนในด้านต่างๆ เป็นอันมาก และได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดพระราชทานให้มีสมณศักดิ์สูงขึ้นตามลำดับจนเป็นสมเด็จพระราชาคณะ

เจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นพระมหาเถระที่มีปฏิปทาที่เรียบง่าย งดงาม น่าเลื่อมใส เป็นผู้สงบนิ่ง ไม่หยุมหยิม พูดน้อย เจรจาเฉพาะเรื่องที่เป็นประโยชน์ สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตรงดงามเป็นที่ยอมรับและเลื่อมใสศรัทธา ตลอดช่วงชีวิตนอกจากจะมีผลงานและคุณสมบัติต่างๆ เป็นที่ยกย่องเชิดชูมากมาย ทั้งในด้านการบริหารและด้านวิชาการแล้ว ยังเน้นการปฏิบัติภาวนาตามแนวทางหลักของครูบาอาจารย์สายกรรมฐานตลอดมาตราบถึงมรณภาพ

วัดสัมพันธวงศาราม จึงได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมิกวัตร แล ปวัติธรรม ซึ่งเป็นนิพนธ์ในพระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๙ และพระอุปัชฌาย์ในเจ้าประคุณสมเด็จฯ ตลอดจนพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์สมณศักดิ์รับพระราชทานถวายในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์พระราชทานศพสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) ออกเป็นธรรมบรรณาการ ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ในวันอาทิตย์ที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๒

ในการนี้ พระราชสารเวที (โกมินทร์ สุภเสโน), คุณไชยไว พูนลาภมงคล และครอบครัวพูนลาภมงคล และคุณธงชัย - คุณอัชณา ลิมป์ไพฑูรย์ ได้ระลึกถึงอุปการคุณของเจ้าประคุณสมเด็จฯ ที่เป็นเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของเหล่าศิษย์ทั้งหลายมาเป็นเวลานาน กอปรด้วยเป็นพระเถระผู้ใหญ่มีเมตตาธรรมแก่เหล่าศิษย์ทุกถ้วนหน้า เพื่อแสดงกตัญญูกตเวทิตาคุณให้ปรากฏ จึงได้รับเป็นเจ้าภาพจัดพิมพ์หนังสืออุทิศกุศลถวาย ในโอกาสออกเมรุพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้

วัดสัมพันธวงศาราม ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาและบุญกิริยาของพระราชสารเวที (โกมินทร์ สุภเสโน), คุณไชยไว พูนลาภมงคล และครอบครัวพูนลาภมงคล และคุณธงชัย - คุณอัชณา ลิมป์ไพฑูรย์ ในครั้งนี้ และขอกุศลบุญราศีอันจะพึงบังเกิดมีแต่การพิมพ์หนังสือจงเป็นผลสัมฤทธิ์ อำนวยสุขสมบัติ แด่สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม และอดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ

คณะสงฆ์วัดสัมพันธวงศาราม

ประวัติ
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๑ (ธรรมยุต)
กรรมการมหาเถรสมาคม

****

<u>สถานะเดิม</u>

นามเดิม **"กงมา"** นามสกุล ก่อบุญ ภายหลัง เมื่อย้ายมาอยู่วัดสัมพันธวงศาราม พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๙ เมตตาเปลี่ยนให้เป็น **"มานิต"**

เกิดวันเสาร์ที่ ๒๙ เดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๐ ตรงกับแรม ๑ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง นพศก จุลศักราช ๑๒๗๙ (รัตนโกศินทร์ศก ๑๓๖) ณ บ้านบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันคือ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ)

นามบิดา **นายช่วย ก่อบุญ** นามมารดา **นางกา ก่อบุญ** เป็นบุตรคนที่ ๔ ในจำนวนพี่น้อง ๑๑ คน คือ

๑. เด็กชายบุญหนา ก่อบุญ
๒. นายหมาน ก่อบุญ
๓. นางอ่อนสา ก่อบุญ
๔. **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)**
๕. นางสุตา ก่อบุญ
๖. นายเสาร์ ก่อบุญ
๗. เด็กหญิงไม่ทราบชื่อ ถึงแก่กรรมตั้งแต่วัยเยาว์
๘. นายเหลา ก่อบุญ
๙. นางเภา ภารมาตย์
๑๐. นายเนาว์ ก่อบุญ
๑๑. นางลุน ขีระมาตร

<u>การศึกษาเบื้องต้น</u>

พ.ศ. ๒๔๗๐ เมื่ออายุ ๑๐ ปี ได้เข้าศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ที่โรงเรียนประชาบาลประจำตำบลหนองแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดบ้านโคกเลาะ โดยเข้าเรียนถึงปลายปี ไม่ทันได้สอบไล่ประจำปี มีเหตุจำต้องลาออกจากโรงเรียน เพราะไม่พอใจต่อบทลงโทษอันไม่ชอบธรรมอันเกิดจากโทสาคติของครูใหญ่ ในการตีฝ่ามือประจานหน้าชั้นเรียนจนฝ่ามือแตกเลือดไหลแม้กระทั่งกำมือ

ไม่ได้ อาศัยเหตุเพียงขัดคำสั่งไม่ไปพบครูใหญ่ในเวลาช่วงพักรับประทานอาหารกลางวัน ขณะที่กำลังช่วยครูประจำชั้นเสาะหายางมะตูมมาซ่อมหนังสือเรียนที่ขาด

<u>การบรรพชา</u>

พ.ศ. ๒๔๗๒ บรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดบ้านบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันคือ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ) ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน พร้อมกับเพื่อนรุ่นพี่ชื่อชัย โดยมีท่านญาคูโม้ เจ้าอาวาสวัดบ้านบ่อชะเนงในขณะนั้นเป็นพระอุปัชฌาย์ ในระหว่างพรรษา ได้เล่าเรียนนักธรรมและท่องจำสวดมนต์ในเวลาค่ำ ประกอบกิจวัตรตามปกติ แต่ไม่ได้เข้าสอบวัดความรู้นักธรรม หลังจากออกพรรษา ได้ขออนุญาตเจ้าอาวาสออกเดินทางติดตามพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ภายในจังหวัดอุบลราชธานีและอำนาจเจริญ

พ.ศ. ๒๔๗๓ เดินธุดงค์กรรมฐานพร้อมกับคณะครูบาอาจารย์โดยผ่านจังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม ไปยังจังหวัดขอนแก่น จำพรรษาที่วัดป่าช้าเหล่างา ปัจจุบันนี้เรียกว่าวัดป่าวิเวกธรรม ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และได้บรรพชาอีกครั้งในสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุตติกนิกาย โดยมีท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม เป็นพระอุปัชฌาย์แทนพระครูพิศาลอรัญญเขต เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ และเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต) ออกพรรษาแล้วเดินธุดงค์กรรมฐานไปยังจังหวัดชัยภูมิ กับอาจารย์กรรมฐานผู้เป็นหัวหน้าคณะชื่อพระอาจารย์อุ่นเนื้อ

พ.ศ. ๒๔๗๔ ติดตามพระอาจารย์อุ่นเนื้อ มาจำพรรษาที่วัดป่าสาลวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อคราวที่พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ได้รับนิมนต์ของหลวงชาญนิคม ทายกผู้ถวายที่ดินให้สร้างวัดป่าสาลวัน จากจังหวัดขอนแก่นให้มาเป็นเจ้าอาวาส และอบรมสั่งสอนประชาชนชาวนครราชสีมา ตั้งแต่เป็นปีแรกที่เริ่มสร้างวัด ในการนี้ พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม จึงได้นิมนต์พระกรรมฐานที่เป็นศิษยานุศิษย์ให้มาจำพรรษารวมกันที่วัดป่าสาลวันในครั้งนั้นด้วย

พ.ศ. ๒๔๗๕ เมื่อออกพรรษาแล้วจึงเดินทางกลับไปเยี่ยมญาติโยม ที่บ้านบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันคือ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ) จากนั้นตั้งใจจะออกธุดงค์กรรมฐานติดตามอาจารย์และเพื่อนสามเณรที่แยกย้ายกันไปหลังจากจำพรรษาที่วัดป่าสาลวันแล้ว พอดีได้ทราบข่าวว่าเพื่อนสามเณร ๒ รูป ที่เข้าป่าออกกรรมฐานล่วงหน้าไปก่อนมรณภาพเพราะไข้ป่า จึงเกิดความคิดว่าเรายังเด็กเกินไปที่จะเข้าป่าในวัยนี้ควรจะศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม จึงตัดสินใจเดินทางไปยังจังหวัดนครพนมเพื่อแสวงหาสถานที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และได้อยู่จำพรรษาที่วัดอรัญญิกาวาส (วัดโพนแก้ว) อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เพื่อศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมเป็นเวลาประมาณ ๔ ปี

พ.ศ. ๒๔๗๙ พระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺตโก วัดโพธิ์ชัย ตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ได้พบกับพระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระรัชชมงคลมุนี เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๙ ขณะเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจอยู่ที่จังหวัดระยอง จึงได้เรียนฝากสามเณรกงมาให้ไปศึกษาเล่าเรียนที่วัดสัมพันธวงศาราม ซึ่งพระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) ได้เมตตารับไว้

เมื่อฝากเรียบร้อยแล้ว อาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺตโก จึงส่งข่าวไปยังสามเณรกงมาว่าได้ฝากให้อยู่ที่วัดสัมพันธวงศาราม กรุงเทพมหานครแล้ว ให้เดินทางลงมากรุงเทพมหานครได้ โดยกำชับให้พระช่วยอธิบายเส้นทางการเดินทางและซักซ้อมจนเข้าใจดี จึงออกเดินทางพร้อมกับเพื่อนชื่อ สามเณรทองทิพย์ (ต่อมา เปลี่ยนชื่อเป็นไพบูลย์ ภายหลังได้กลับไปอยู่จังหวัดสกลนคร ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ที่ พระเทพสุเมธี เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดศรีโพนเมือง อดีตเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร (ธ) ปัจจุบัน มรณภาพแล้ว) จากนครพนม ไปพักที่สกลนคร และเดินทางต่อ ไปขึ้นรถไฟที่อุดรธานี ในสมัยนั้นรถไฟไม่ได้แล่นรวดเดียวถึงกรุงเทพฯ ต้องแวะพักที่ขอนแก่น และนครราชสีมา

เมื่อลงรถไฟที่สถานีรถไฟหัวลำโพง ก็เข้าไปถามตำรวจว่าวัดสัมพันธวงศารามไปทางไหน เมื่อทราบแล้วก็เดินเท้ามาและแวะถามมาเรื่อย ๆ จนถึงกำแพงวัดก็จวนพลบค่ำ เมื่อเข้ามาในวัดทราบว่าท่านเจ้าอาวาสไปประชุม วันนั้นกว่าท่านจะกลับประมาณสี่ทุ่ม พระจึงจัดให้พักที่กุฏิสนประสาท เช้าวันรุ่งขึ้นหลังฉันเช้าแล้วได้ไปกราบท่านเจ้าอาวาส เขียนใบรับรอง ท่านได้เมตตาให้ไปอยู่ที่กุฏินิตยเกษม ในความกำกับดูแลของพระเนกขัมมมุนี (เฉย ยโส) (ภายหลังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพปัญญามุนี อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๑๐) จากนั้นก็อยู่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในสำนักเรียนวัดสัมพันธวงศารามตามที่ได้ตั้งใจไว้

<u>การอุปสมบท</u>

อุปสมบท เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ณ พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร โดยมี

- พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) ขณะดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระรัชชมงคลมุนี เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๙ เป็นพระอุปัชฌาย์
- พระครูสุวรรณรังษี (สุวรรณ ชุตินฺธโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม เป็นพระกรรมวาจาจารย์
- พระเนกขัมมมุนี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม ขณะเป็น พระครูปลัดเส็ง ทินฺนวโร เป็นพระอนุสาวนาจารย์

<u>การศึกษาแผนกธรรมและบาลี</u>

พ.ศ. ๒๔๗๖ สอบได้นักธรรมชั้นตรี
พ.ศ. ๒๔๗๘ สอบได้นักธรรมชั้นโท
พ.ศ. ๒๔๘๐ สอบได้ประโยค ป.ธ.๓
พ.ศ. ๒๔๘๑ สอบได้ประโยค ป.ธ.๔ และนักธรรมชั้นเอก
พ.ศ. ๒๔๘๔ สอบได้ประโยค ป.ธ.๕
พ.ศ. ๒๔๘๖ สอบได้ประโยค ป.ธ.๖
พ.ศ. ๒๔๘๘ สอบได้ประโยค ป.ธ.๗
พ.ศ. ๒๔๙๒ สอบได้ประโยค ป.ธ.๘
พ.ศ. ๒๔๙๙ สอบได้ประโยค ป.ธ.๙
พ.ศ. ๒๕๔๖ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยถวาย
ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์

<u>สมณศักดิ์</u>

พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระอริยเมธี**

พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ **พระราชกวี นรสีหพจนปิลันธน์ คันถธุรบัณฑิต ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี**

พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ **พระเทพปัญญามุนี ตรีปิฎกบัณฑิต ศาสนกิจธุราทร ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี**

พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ **พระธรรมบัณฑิต วิจิตรปฏิภาณสุโกศล วิมลคัมภีรญาณ นิเทศกาจารย์วิภูสิต ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี**

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ ที่ **พระอุดมญาณโมลี สีลาจารวราภรณ์ สาทรหิตานุหิตวิมล โสภณ ธรรโมวาทานุสาสนี ตรีปิฎกบัณฑิต ธรรมยุติกคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี**

พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏ ที่ **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ จาตุรงคประธานวิสุต พุทธพจนมธุรธรรมวาที ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจารวัตร พุทธบริษัทปสาทกร ธรรมยุตติกคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี**

หน้าที่ภายในวัด

พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นครูผู้ช่วยสอนบาลีไวยากรณ์

พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นครูสอนบาลีไวยากรณ์

พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นครูสอนธรรมบทชั้นต้น

พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นครูสอนธรรมบทชั้น ป.ธ.๓

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นครูสอน ป.ธ.๔ และเป็นครูสอน ป.ธ.๕ - ๖ ในปีต่อ ๆ มา จนเป็นครูใหญ่ประจำสำนักเรียนวัดสัมพันธวงศ์ เป็นผู้อำนวยการศึกษา เป็นกรรมการสงฆ์ เป็นเลขานุการวัด และเลขานุการกรรมการจัดผลประโยชน์วัด

พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับตราตั้งเป็นครูสอนปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ (๓ กันยายน ๒๕๑๔)

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นพระอุปัชฌายะวิสามัญ

หน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นเลขานุการเจ้าคณะธรรมยุตจังหวัดธนบุรี-นนทบุรี-ปทุมธานี

พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นกรรมการตรวจบาลีสนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นพระวินัยธรจังหวัด

พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นผู้ช่วยหัวหน้าพระธรรมธรคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นรองเจ้าคณะภาค ๘ - ๑๐ (ธรรมยุต)

พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นรองเจ้าคณะภาค ๑๐ - ๑๑ (ธรรมยุต)

พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นผู้รักษาการเจ้าคณะภาค ๙ - ๑๐ - ๑๑ (ธรรมยุต)

เป็นเจ้าคณะภาค ๑๑ (ธรรมยุต) (๑๓ กรกฎาคม ๒๕๑๙)

พ.ศ. ๒๕๒๑ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๘ แต่งตั้งให้สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมบัณฑิต เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมครั้งแรก และได้รับพระบัญชาแต่งตั้งจากสมเด็จพระสังฆราชให้เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมมาโดยตลอด จวบจนได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ จึงนับว่าเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่งสืบต่อมาจนถึงกาลมรณภาพ

พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นกรรมการเถรสมาคมธรรมยุต ซึ่งมีหน้าที่ในการกำกับดูแลและบริหารคณะสงฆ์ธรรมยุตทั้งหมดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยมีสมเด็จพระสังฆราช ๓ พระองค์

คือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม, สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร และ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต มาตามลำดับ

พ.ศ. ๒๕๕๒ - ๒๕๕๖ เป็นคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช โดยมีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสนมหาเถร) วัดสระเกศ เป็นประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

<u>กิจกรรมพิเศษ</u>

- ปฏิบัติศาสนกิจเป็นครูสอนปริยัติธรรม ที่วัดสัตตนารถปริวัตร จังหวัดราชบุรี ๑ ปี ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของสงครามโลกครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานครถูกโจมตีทางอากาศอย่างหนัก ต้องหลบภัยไปพักอยู่ที่วัดดอนโค อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และช่วยสอนปริยัติธรรมที่วัดนั้นเป็นเวลา ๑ ปี เมื่อสงครามโลกสงบลง ไปปฏิบัติศาสนกิจเป็นครูสอนปริยัติธรรมที่วัดอาวุธวิกสิตาราม บางพลัด กรุงเทพมหานคร เป็นเวลา ๒ ปี
- ไปบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอพองหนอและเรียนพระอภิธรรมกับพระอาจารย์พม่า ชื่อภัททันตะ อูวิลาสะ ที่วัดปรก ถนนตก ๒ ครั้ง ๆ ละ ๑ เดือน
- เป็นนักศึกษาสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพุทธศาสนารุ่นแรก
- เป็นกรรมการนำข้อสอบธรรมและบาลีไปเปิดสอบต่างจังหวัดแทนแม่กองธรรมสนามหลวง และแม่กองบาลีสนามหลวง
- เป็นผู้แทนไปเปิดปฐมนิเทศพระธรรมทูตประจำจังหวัดสายที่ ๕ แทนสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ (จนฺทปชฺโชตเถร) วัดนรนาถสุนทริการาม หัวหน้าพระธรรมทูตสายที่ ๕
- แม้จะได้เข้ามาอยู่ในพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร จนสอบได้ ป.ธ.๙ มีหน้าที่ทางการปกครองทั้งภายในวัดและคณะสงฆ์แล้วก็ตาม แต่ยังมีอุปนิสัยน้อมไปในการปฏิบัติกรรมฐานตามที่เคยได้ออกธุดงค์กับพระกรรมฐานสายหลวงปู่มั่น จึงเคร่งครัดในพระธรรมวินัยและปฏิบัติกรรมฐานตามแบบครูบาอาจารย์มาโดยตลอด หากว่างจากศาสนกิจในกรุงเทพมหานครเมื่อใด จักลงไปกราบและปฏิบัติพระกรรมฐานกับครูบาอาจารย์กรรมฐานสายหลวงปู่มั่นมิได้ขาด
- เป็นองค์ประธานอุปถัมภ์วัดบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ในด้านต่าง ๆ ตลอดมา อาทิ การอุปถัมภ์ด้านการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การก่อสร้างเสนาสนะถาวรวัตถุไม่ว่าจะเป็นกุฏิ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ อาคารเรียนพระปริยัติธรรม พิพิธภัณฑ์หลวงปู่ขาว อนาลโย รวมไปถึงเป็นเจ้าภาพซื้อที่ดินถวายวัดบ่อชะเนง และการสาธารณะอื่น ๆ ที่บ้านบ่อชะเนงอีกจำนวนมาก

- พ.ศ. ๒๕๑๒ – ๒๕๓๐ เมื่อได้ทราบปฏิปทาสัมมาปฏิบัติของหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ จากคณะพระสงฆ์วัดสัมพันธวงศารามในขณะนั้น เช่น พระครูปลัดเมธาวัฒน์ (ชินเทพ) พระครูวิบูลศีลวงศ์ (จำนงค์) พระนาค อตฺถวโร เป็นต้น ที่เดินทางไปกราบหลวงปู่แหวนก่อนหน้านี้ เกิดศรัทธาปสาทะในปฏิปทาสัมมาปฏิบัติของหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ จึงเดินทางไปกราบและมอบตัวเป็นศิษย์ของหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ นับจากนั้น จึงเดินทางไปตลอด นี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้วัดสัมพันธวงศารามกับหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ และวัดดอยแม่ปั๋ง จังหวัดเชียงใหม่ มีความสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน

และ ต่อมา ได้กราบขออนุญาตหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ เป็นประธานจัดสร้างปูชนียวัตถุมงคลอนุสรณ์อันเป็นไปเพื่อการสาธารณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาเสนาสนะถาวรวัตถุจำนวนมาก ทั้งในวัดดอยแม่ปั๋งและวัดอื่น ๆ และการสาธารณะอื่น ๆ ของหน่วยงาน องค์กร สมาคมต่าง ๆ จำนวนมาก ในนามวัดสัมพันธวงศาราม

- พ.ศ. ๒๕๑๕ เดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ตำบล ที่ประเทศอินเดียและเนปาล

- พ.ศ. ๒๕๑๘ เดินทางไปนมัสการปูชนียวัตถุ และปูชนียสถานมีพระทันตธาตุ เป็นต้น ที่ประเทศศรีลังกา

- พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นประธานในการจัดสร้างเหรียญรุ่น "เราสู้" เพื่อแจกเป็นขวัญกำลังใจแก่ทหาร ตำรวจ พลเรือน ที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ตามฐานปฏิบัติการชายแดน และตลอดถึงข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ผู้บำเพ็ญประโยชน์อันเป็นไปเพื่อรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ในนามของวัดสัมพันธวงศาราม มีพระครูวิบูลศีลวงศ์เป็นผู้ออกแบบเหรียญ พระครูปลัดเมธาวัฒน์ และพระอาจารย์หนู สุจิตฺโต วัดดอยแม่ปั๋ง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ประสานงาน ร่วมกับสมาคมสัมพันธวงศ์ อันมีนายบุญมา พึ่งทอง เป็นนายกสมาคม เสร็จแล้วนำทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ จำนวน ๒๒,๕๒๐ เหรียญ เป็นเหรียญทองคำจำนวน ๙ เหรียญ เพื่อพระราชทานตามพระราชอัธยาศัย และมอบให้กับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำไปแจกแก่เจ้าหน้าที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นทหาร ตำรวจ ตำรวจตระเวนชายแดน กระทรวงมหาดไทย ตลอดไปถึงท่านผู้ร่วมออกทุนในการสร้างเหรียญในครั้งนี้ด้วย

- พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์ เพื่อจัดหาทุนและประธานฝ่ายสงฆ์ดำเนินโครงการจัดสร้างอาคารสุจิณฺโณ ขนาด ๑๕ ชั้น ณ โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ (โรงพยาบาลสวนดอก) เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ฉลองอายุครบ ๙๐ ปี หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปั๋ง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นเป็นประธานฝ่ายฆราวาส ในการนี้ ในฐานะประธานกรรมการจัดหาทุนฝ่ายสงฆ์ ได้ดำเนินการขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อจัดสร้างเหรียญประดับพระปรมาภิไธย ภ.ป.ร. เพื่อเป็นที่ระลึก

โดยมีพระครูวิบูลศีลวงศ์เป็นผู้ออกแบบเหรียญ สำหรับสมนาคุณแก่ผู้บริจาคทรัพย์ร่วมสร้างอาคาร ได้ทุนจากผู้ศรัทธาประมาณ ๙๐ ล้านบาท ประเดิมเริ่มการก่อสร้างอาคารสุจิณฺโณ สูง ๑๕ ชั้น ซึ่งพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรี ได้อนุมัติงบประมาณของทางรัฐบาลสมทบรวมเป็นค่าก่อสร้างอาคารสุจิณฺโณ ๒๕๑ ล้านบาทเศษ อาคารสุจิณฺโณสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๘

- พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายสงฆ์ จัดงานสัปดาห์วันวิสาขบูชารำลึก ประจำปี ๒๕๒๗ ณ ท้องสนามหลวง ซึ่งการจัดงานดังกล่าวนี้ วัดสัมพันธวงศาราม สมาคมสัมพันธวงศ์ และมูลนิธิสุจิณฺโณอนุสรณ์ เป็นผู้ดำเนินการจัดงานและประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๘ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธี ในการนี้ ได้เชิญชวนศิษยานุศิษย์หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ และพุทธศาสนิกชนทั้งลายเข้าร่วมประกอบกิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นงานสัปดาห์วันวิสาขบูชารำลึกเป็นครั้งแรกที่จัด ณ บริเวณท้องสนามหลวงและกรมประชาสัมพันธ์ ถนนราชดำเนิน นับเป็นการชุมนุมชาวพุทธครั้งประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนิกชนชาวไทย เพื่อให้มีการสวดมนต์ไหว้พระ จัดนิทรรศการ และปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนา เป็นพุทธบูชาที่ยิ่งใหญ่ในรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

- เป็นผู้ร่วมก่อตั้งและเป็นประธานกรรมการมูลนิธิกองบุญหลวงปู่แหวน สุจิณโณ ฝ่ายสงฆ์ (ต่อมา ได้ยุบรวมกับมูลนิธิสุจิณฺโณอนุสรณ์) และเป็นประธานกรรมการมูลนิธิสุจิณโณอนุสรณ์ ฝ่ายสงฆ์ เป็นไปเพื่อการศาสนา การศึกษา และการกุศล สำหรับช่วยเหลือการรักษาพยาบาลพระภิกษุ สามเณร ผู้อาพาธ คนไข้อนาถา ซึ่งมารักษาพยาบาลที่ตึกสงฆ์ตึกสุจิณโณ โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ หรือคนไข้อนาถาที่มารักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลอื่น ๆ ที่คณะกรรมการมูลนิธิเห็นสมควร รวมทั้งดำเนินการเพื่อการสาธารณะช่วยเหลืออื่น ๆ ตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธีอีกจำนวนมาก

- พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นประธานจัดงานทอดผ้าป่าสามัคคีรวบรวมทุนทรัพย์ เพื่อสนองโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล โดยจัดสร้างสวนธรรม หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ แต่งสถานที่ ปลูกหญ้า ปลูกต้นไม้ ให้เป็นที่ร่มเย็นสำหรับปฏิบัติธรรม ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๒๘

- พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นรองประธานอำนวยการจัดงานพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ณ วัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในงานพระทานเพลิงศพหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ในปีดังกล่าวนั้น คณะพระสงฆ์จากวัดสัมพันธวงศาราม โดยมีสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมบัณฑิต เป็นเจ้าอาวาส พร้อมทั้งศิษย์สายวัดสัมพันธวงศาราม

เป็นกำลังหลัก ร่วมกับวัดดอยแม่ปั๋ง คณะสงฆ์ และรัฐบาล จัดงานพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร รัชกาลที่ ๑๐ เมื่อครั้งยังทรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ได้เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๐ มีพุทธศาสนิกชนจำนวนมากจากทั่วสารทิศเดินทางมาร่วมงาน

- เป็นคณะกรรมการฝ่ายสงฆ์ ดำเนินโครงการสร้างวัดถ้ำวังหิน โรงพยาบาลสถานพระบารมี และโรงเรียนประชามงคล ในโครงการพัฒนาห้วยองคตอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลสมเด็จเจริญ อำเภอหนองปรือ จังหวัดกาญจนบุรี

- เป็นคณะกรรมการสร้างตึกสงฆ์อาพาธโรงพยาบาลอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

- เป็นประธานจัดอบรมลูกเสือชาวบ้านค่ายสัมพันธวงศ์ รวม ๒ รุ่น มีลูกเสือชาวบ้านเข้ารับการอบรม ประมาณ ๑,๐๐๐ คน

- เป็นกรรมการควบคุมการจัดข้าวของแจกสาธารณประโยชน์ร่วมกับวัดป่าชัยรังสี จังหวัดสมุทรสาคร

- พ.ศ. ๒๕๓๘ ในนามของคณะสงฆ์วัดสัมพันธวงศารามและมูลนิธิสุจิณฺโณอนุสรณ์ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ พร้อมพระสงฆ์จากวัดสัมพันธวงศารามและคณะกรรมการมูลนิธิสุจิณฺโณอนุสรณ์ ได้เข้าเฝ้าถวายทุนช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย พ.ศ. ๒๕๓๘ แด่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

- พ.ศ. ๒๕๔๕ เนื่องในโอกาสบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคลครบ ๘๕ ปี สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ได้กราบอาราธนาพระธรรมวิสุทธิมงคล วิ. (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี มาเป็นองค์แสดงธรรมโปรดญาติโยม ณ พระอุโบสถชั้น ๒ วัดสัมพันธวงศาราม ในการนี้ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ พร้อมศิษยานุศิษย์ ได้จัดทอดผ้าป่าสามัคคีถวายร่วมสมทบทุนในโครงการผ้าป่าช่วยชาติกับหลวงตาฯ ด้วย

- พ.ศ. ๒๕๓๓ เดินทางไปตรวจการคณะสงฆ์ เยี่ยมวัดไทยและประชาชนชาวไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา

- พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นกรรมการตรวจชำระพิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎก ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ

เป็นพระอุปัชฌาย์อุปสมบทพระภิกษุ จำนวน ๗๐ รูป เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ

เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตสายที่ ๕

เป็นองค์ประธานอุปถัมภ์การก่อสร้างวัดบ้านเก่าบ่อ ตำบลหนองแก้ว อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ เดิมเป็นวัดร้างเก่าแก่มีอายุร้อยกว่าปี เคยมีพระกรรมฐานสายหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต มาอยู่พำนักและอยู่จำพรรษาเพื่อสอนกรรมฐานแก่ญาติโยมที่หมู่บ้านแห่งนี้ โดยเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ เมื่อครั้งเป็นรองสมเด็จพระราชาคณะที่ พระอุดมญาณโมลี ได้มีดำริจะบูรณปฏิสังขรณ์วัดเก่าบ่อแห่งนี้ให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอหัวตะพาน เพื่อเป็นการถวายสักการะครูบาอาจารย์สายพระกรรมฐาน จึงได้เริ่มต้นบูรณปฏิสังขรณ์วัดเก่าบ่อ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๕ ต่อมา กรมการศาสนา โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ได้ยกวัดบ้านเก่าบ่อ ซึ่งเป็นวัดร้าง ให้เป็นวัดที่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๙

- พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นประธานดำเนินการสร้าง "พระพุทธสันติสุขไพศาล อุดมมงคลจักวาฬประสิทธิ์" ขนาดหน้าตักกว้าง ๕.๖ เมตร สูง ๑๐.๔๐ เมตร ประดิษฐาน ณ วัดบ้านเก่าบ่อ ตำบลหนองแก้ว อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ จนแล้วเสร็จ จัดให้มีพิธีสมโภชเมื่อวันที่ ๒๘ - ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ในการนี้ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ ทรงเมตตาประทานพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อนำไปบรรจุในองค์พระด้วย

- พ.ศ. ๒๕๔๒ จัดโครงการ และเป็นพระอุปัชฌาย์บรรพชาอุปสมบท พระภิกษุสามเณร จำนวน ๔๑ รูป เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วัดสัมพันธวงศาราม กรุงเทพมหานคร

- พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นประธานเจ้าคณะภาค ๘ - ๙ - ๑๐ - ๑๑ (ธรรมยุต) และเป็นประธานจัดประชุมพระสังฆาธิการและตรวจธรรมสนามหลวงชั้นตรี ภาค ๘ - ๙ - ๑๐ - ๑๑ (ธรรมยุต) ซึ่งในแต่ละปีมีพระสังฆาธิการเข้าร่วมประชุมประมาณ ๑,๕๐๐ รูป

- พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นประธานดำเนินการสร้างถาวรเจติยมหาวิหารที่วัดบ้านเก่าบ่อ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ จนแล้วเสร็จ และจัดให้มีพิธีสมโภชและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ยอดองค์เจดีย์เมื่อวันที่ ๒๘-๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๖

- พ.ศ. ๒๕๔๙ จัดโครงการ และเป็นพระอุปัชฌาย์บรรพชาอุปสมบท พระภิกษุสามเณร จำนวน ๖๐ รูป เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ๙ มิถุนายน ๒๕๔๙ ระหว่างวันที่ ๑ – ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙ ณ วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

- พ.ศ. ๒๕๕๔ ในฐานะเป็นพระมหาเถระผู้มีถิ่นกำเนิดในเขตจังหวัดอุบลราชธานีมาก่อน ได้เป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์อนุสรณ์สถานและหล่อรูปเหมือน สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺสมหาเถร) และ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธรมหาเถร) เพื่อประดิษฐานเป็น

อนุสรณ์ไว้เป็นอนุสรณ์สถานหน้าที่ว่าการอำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี ในการนี้ ได้มอบกัปปิยภัณฑ์จำนวน ๓๐๐,๐๐๐ บาท ร่วมสร้างอนุสรณ์สถานและหล่อรูปเหมือนของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺสมหาเถร) และ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธรมหาเถร) ทั้งสองรูปด้วย โดยการประสานงานของพระสุนทรธรรมภาณ (พระอาจารย์สมชาติ ธมฺมโชโต) ประธานสงฆ์วัดป่าสว่างวีระวงศ์

- พ.ศ. ๒๕๕๗ เนื่องในโอกาสฉลองอายุวัฒนมงคลครบ ๙๗ ปี เป็นประธานในพิธีทอดผ้าป่ามหากุศลเพื่อสมทบทุนก่อสร้าง "ศูนย์ความเป็นเลิศทางด้านโรคภูมิแพ้และโรคระบบหายใจ" โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๗ ณ วัดสัมพันธวงศาราม รวมยอดผ้าป่าที่ศิษยานุศิษย์และผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันบริจาคทั้งสิ้น จำนวน ๕,๔๗๒,๖๐๐ บาท
- พ.ศ. ๒๕๖๑ มอบกัปปิยภัณฑ์บำรุงโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย จำนวน ๓๐๐,๐๐๐ บาท
- ปล่อยชีวิตโค – กระบือ ในโอกาสต่าง ๆ เป็นประจำ เพื่อมอบให้เกษตรกรผู้ยากจนนำไปเลี้ยง

<u>ตำแหน่งหน้าที่การงานที่ผ่านมา</u>

- เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร
- ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๑ (ธรรมยุต)
- กรรมการมหาเถรสมาคม
- กรรมการยกร่างกฎมหาเถรสมาคม
- กรรมการพิจารณายกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง
- กรรมการเถรสมาคมธรรมยุต
- กรรมการกองตำรามูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- กรรมการสภามหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ประธานคณะกรรมการศึกษาสงเคราะห์
- ประธานคณะกรรมการพิจารณาตั้งชื่อวัด
- กรรมการพิจารณาศาสนสมบัติกลาง (พศป.)
- อนุกรรมการยกร่างกฎ และระเบียบมหาเถรสมาคม
- กรรมการอำนวยการจัดงานปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ณ พุทธมณฑล
- ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์ มูลนิธิสุจิณโณอนุสรณ์
- ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์ มูลนิธิหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ
- ที่ปรึกษาคณะกรรมการความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

- ที่ปรึกษาคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา
- ประธานที่ปรึกษาคณะกรรมการสงฆ์ธรรมยุติภาคอีสาน
- พุทธศาสนกิจต่าง ๆ ที่มหาเถรสมาคมมอบหมาย

<u>ตำแหน่งหน้าที่ก่อนมรณภาพ</u>

- เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม กรุงเทพมหานคร
- กรรมการมหาเถรสมาคม
- กรรมการเถรสมาคมธรรมยุต
- ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๑ (ธรรมยุต)
- อุปนายกกรรมการ มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- ประธานที่ปรึกษาคณะสงฆ์ธรรมยุตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- พุทธศาสนกิจอื่น ๆ ที่คณะสงฆ์และมหาเถรสมาคมแต่งตั้ง

<u>มรณภาพ</u>

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร) ได้เข้ารับการรักษาอาการอาพาธอันเนื่องมาจากความชราภาพที่ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย อยู่เป็นระยะ

ต่อมา เมื่อวันศุกร์ที่ ๒ เดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๑ ได้เข้ารับการรักษาอาการอาพาธด้วยอาการเหนื่อยหอบ ภายใต้การดูแลของคณะแพทย์และพระคิลานุปัฏฐากอย่างใกล้ชิด และมรณภาพเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๐ เดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๑ เวลา ๑๗.๐๐ น. โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย ด้วยอาการอันสงบ สิริอายุ ๑๐๑ ปี ๘๑ พรรษา

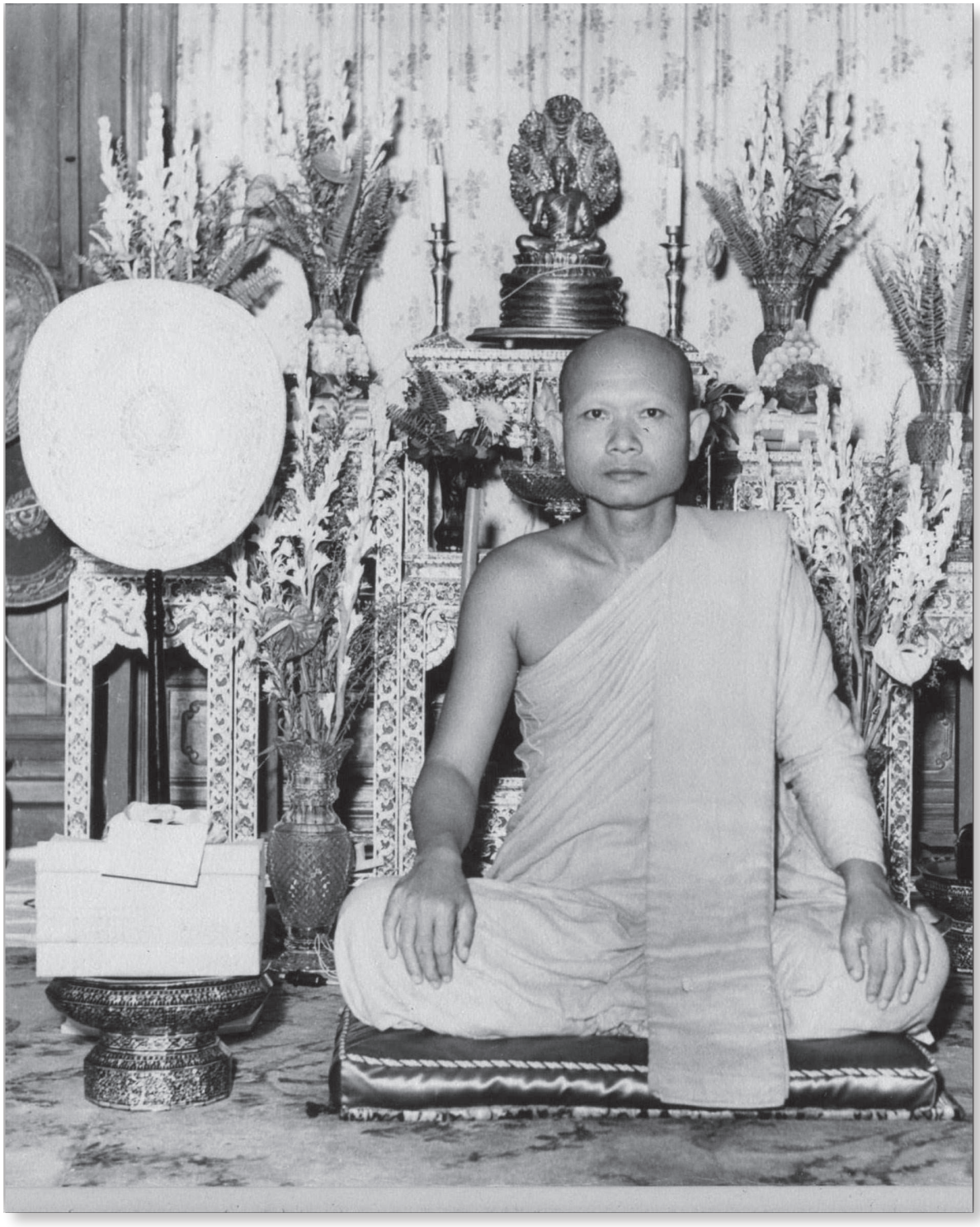

พ.ศ.๒๔๙๙ พระมหามานิต ถาวโร ป.ธ.๙

พ.ศ.๒๔๙๙ พระอริยเมธี (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)

พ.ศ.๒๕๑๔ พระเทพปัญญามุนี (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)

พ.ศ.๒๕๑๙ พระธรรมบัณฑิต (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)

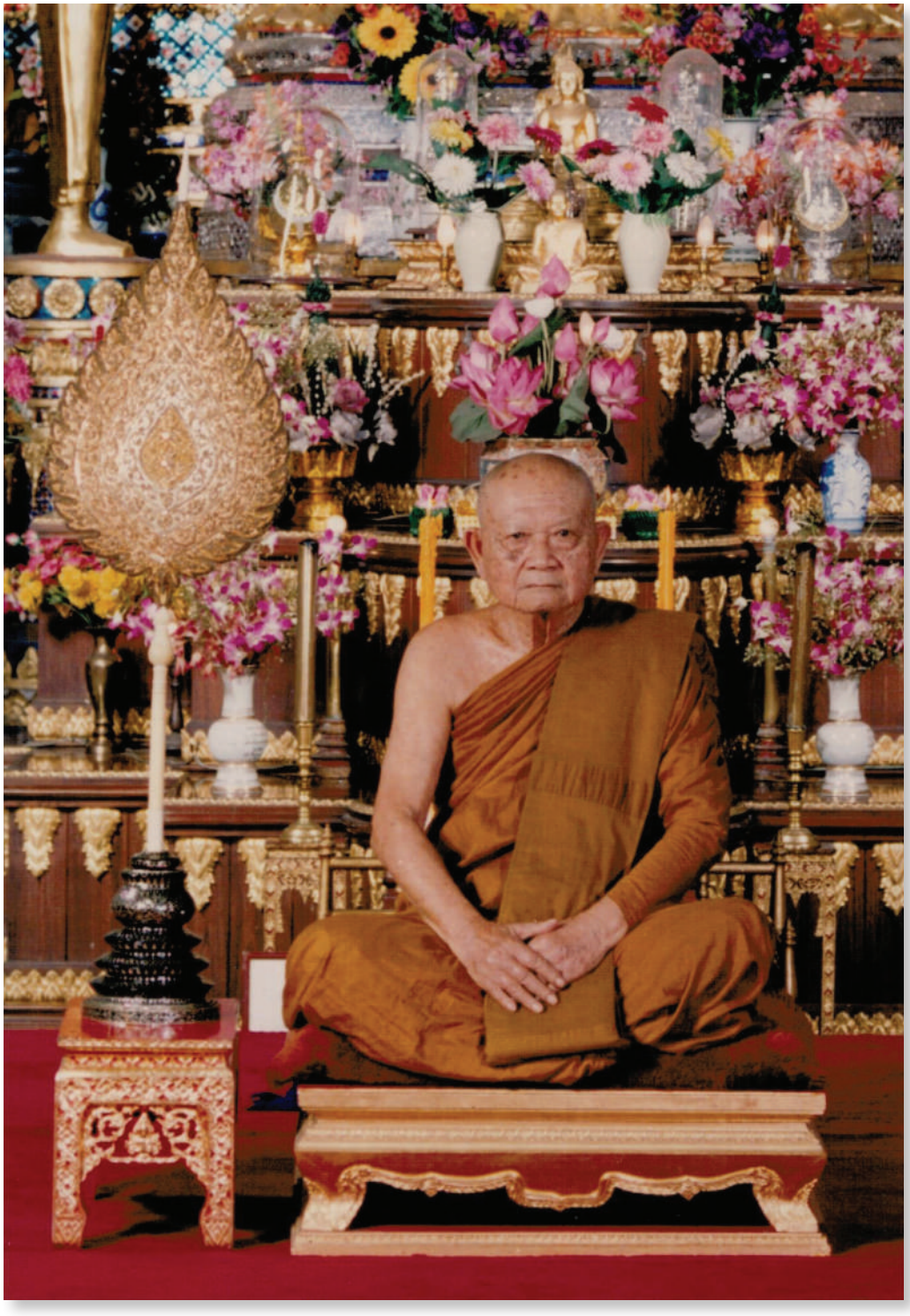

พ.ศ.๒๕๓๒ พระอุดมญาณโมลี (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)

พ.ศ.๒๕๔๔ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)

พระบาทสมเด็จพระปรเมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทรบรมราชวงศ์ บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า ด้วยทรงพระราชดำริว่า พระอุดมญาณโมลี เป็นพระเถระผู้ทรงไว้ซึ่งพระสัมมาปฏิปทาอันดีงามตามพระปริยัติธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร รักษาญัติขอสงฆ์ตลอดมาช้านาน ได้ประกอบกรณียกิจเป็นที่ตามุ่งหวังประโยชน์แก่คณะสงฆ์และราษฎรอย่างไพศาล ดังความพิสดารปรากฏในประกาศสถาปนาเป็นที่ สมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ แล้วนั้น

ครั้นต่อมา พระอุดมญาณโมลี ยังเจริญด้วยอุตสาหะวิริยะอิทธิบาทอันมั่นคง สามารถประกอบพุทธกิจสืบทอดให้เจริญก้าวหน้าไปพร้อมโดยสำคัญ กล่าวคือ ด้านการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ ยังคงดำรงตำแหน่งหน้าที่สำคัญ อาทิ เป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม เป็นพระอุปัชฌาย์ เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๑ (ธรรมยุต) กรรมการเถรสมาคมธรรมยุต เป็นประธานที่ปรึกษาคณะสงฆ์ธรรมยุตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นกรรมการบริหารคณะธรรมยุต และเป็นกรรมการบริหารมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีผลงานจัดระเบียบและส่งเสริมพัฒนาคณะสงฆ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องได้เรียบร้อยตลอดมา ด้านการศึกษา เป็นผู้อำนวยการศึกษา และเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมประจำสำนักเรียนวัดสัมพันธวงศาราม เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวงและบาลีสนามหลวง เป็นกรรมการตรวจชำระพิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎก เพื่อฉลองพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ เป็นกรรมการกองทำนามหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นกรรมการมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นประธานคณะกรรมการศึกษาสงฆ์แห่งชาติ และเป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาในฐานะเป็นครูผู้สอนพระปริยัติธรรม และผู้อำนวยการศึกษาประจำสำนักเรียนวัดสัมพันธวงศาราม ได้มีเมตตาอบรม แนะนำ พร่ำสอน ในข้อวัตรปฏิบัติที่ดีงาม กอปรด้วยเหตุผลประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี ได้เอาใจใส่พัฒนาการศึกษาเล่าเรียนภายในพระอารามเต็มความสามารถ ได้เรียบเรียงตำราวิชา แปลไทยเป็นเมตต ไว้เป็นคู่มือการศึกษาของพระภิกษุสามเณรทั่วไป ด้านการเผยแผ่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นองค์แรกพระสงฆ์ทุกสายที่ ๕ ได้นำพระธรรมคำสั่งสอนของอดีตสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปประกาศเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่พุทธศาสนิกชนด้วยความอุตสาหะวิริยะอย่างยิ่ง ด้วยเป็นองค์แรกที่ได้ทำหน้าที่ปฏิบัติภารกิจการคณะสงฆ์ เยี่ยมศิษย์ไทย และประชาชนชาวไทยในต่างประเทศ อาทิ สหรัฐอเมริกา อินเดีย สหภาพพม่า ศรีลังกา สิงคโปร์ ฮ่องกง และมาเลเซีย ทั้งเป็นกำลังแห่งคณะสงฆ์ร่วมจรโลงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพรด้วยดี ด้านการสาธารณูปการ ได้เป็นประธานกรรมการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและสถานที่ต่างๆ ให้มีความสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย และที่สำคัญทุกโอกาสมิให้บันดาลขึ้นเป็นประธานจัดสร้างตำหนักเฉลิมพระเกียรติ ๑๒ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่วัดสัมพันธวงศาราม และเป็นประธานจัดสร้างพระพุทธสิหิงค์ไพศาล ณ วัดบ้านท่าช้าง จังหวัดอำนาจเจริญ เพื่อเป็นพุทธานุสสติและเป็นที่เลื่อมใสแห่งพุทธศาสนิกชนทั่วไป ตลอดทั้งสร้างสาธารณสถานและเพิ่มขึ้นให้เพียงพอแก่การปฏิบัติศาสนกิจ งานพิเศษ เป็นกรรมการยกร่างกฎเกณฑ์มหาเถรสมาคม เป็นกรรมการพิจารณาภาคภูมิชั้นเปรียญธรรมสูงสุด เป็นประธานคณะกรรมการพิจารณาตั้งชื่อวัด เป็นกรรมการพิจารณาศาสนบัตรกลาง เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการความมั่นคงแห่งพุทธศาสนาของมหาเถรสมาคม เป็นกรรมการอำนวยการจัดงานปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ณ พุทธมณฑล เป็นประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์มูลนิธิสุจิจิณโณอนุสรณ์ เป็นประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์มูลนิธิหลวงปู่แหวนสุจิณโณ และเป็นประธานที่ปรึกษาฝ่ายสงฆ์มูลนิธิโรงเรียนวัดสัมพันธวงศาราม สังกัดกรุงเทพมหานคร อีกทั้งเคร่งครัดมิให้มีการบรรพชาและอุปสมบทหมู่ให้แก่กุลบุตร เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลในมหามงคลโวกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และในมหามงคลโวกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สรรพกาลิยกิจที่ พระอุดมญาณโมลี ได้ปฏิบัติบำเพ็ญเป็นผลดีแก่พระพุทธศาสนา ประเทศชาติ และประชาชนทั่วไป จึงเชื่อได้ว่าเป็นผู้มีเมตตาคุณเกื้อกูลต่อพุทธชน และบัดนี้ พระอุดมญาณโมลี ก็เจริญด้วยวัสสายุกาล รักษาญัตติมหาเถรกรรมสงฆ์ ประพฤติพรหมจรรย์สมบูรณ์บริสุทธิ์ มีจริยาวัตรอันงดงามเป็นปูชนียคุณ ไพบูลย์ด้วยสมณวัตรทุกสถาน เป็นหลักชัยประธานอยู่ในคณะสงฆ์รูปหนึ่ง เป็นที่ปรากฏแก่มวลพุทธบริษัทและทางราชการ เป็นที่เคารพสักการแห่งพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป สมควรยกย่องให้ดำรงในสมณฐานันดรที่ สมเด็จพระราชาคณะ สืบไป

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระอุดมญาณโมลี ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ มีราชทินนามตามที่จารึกในสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ จาตุรงคประธานวิสุต พุทธจงนยธรรมวาที ศรีปิฎกปัยติทักษิณ วิมลศีลาจารวัตร พุทธบริษัทปสาทกร ธรรมยุตติกคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสีสถิต ณ วัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร พระอารามหลวง มีฐานานุศักดิ์ดังฐานานุกรมเดิม ๑๐ รูป คือ พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์ ศุนทรธรรมปฏิภาณนายก ปิฎกธรรมบัณฑิต ๑ พระครูวิมัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูวิบลสวัสดิ์ พระครูกู่สวัสดิ์ ๑ พระครูสิริจูฬคุณ พระครูกู่สวัสดิ์ ๑ พระครูบวรนันทิการ พระครูรองกู่สวัสดิ์ ๑ พระครูพัทธกิจ พระครูรองกู่สวัสดิ์ ๑ พระครูสังฆบริบูรณ์ ๑ พระครูสันทร์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

ขอถวายพระพรพระคุณจงรับธุระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณร โดยสมควรแก่กำลังและอิสริยยศที่พระราชทานนี้ และจงเจริญอายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิ์ จัตุรัฐิกิ วิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนาตลอด

ประกาศ ณ วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ เป็นปีที่ ๕๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลตำรวจโท

นายกรัฐมนตรี

ใช้เลื่อนพระอุกมญาณโมลี เป็นสมเด็จพระวาสาคณ เป็นมหาเถรานุเถรวิปุลพิพัฒนปฏิ ปิยอนุกังขิตสาธุการมาแต่ ๑๐ วัน ที่ สมควรแก่สมณศักดิ์ ผู้มีวิชาจารย์ สมควรแก่ตำแหน่งนายก ปกครองมหาเถรสมาคม พระครูชัยธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูวิมลตรัสคุณ ๑ พระครูสิริสุวรรณ ๑ พระครูคุตตาคม ๑ และครูบรรณวิการ พระครูรองพุทธวุฒิ ๑ พระครูพิทักษ์ พระครูรองพุทธสาร ๑ พระครูสังฆบริบูรณ ๑ พระครูนนท์ ๑ พระครูปิฎกา ๑

ขอพระคุณจงรับธุระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณร โดยสมควรแก่กำลังและอิสริยยศซึ่งพระราชทานนี้ และจงเจริญอายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสาร สิริสวัสดิ์ จิรัฏฐิติ วิบุลผลานิสงส์ เป็นที่พึ่งพระศาสนาเทอญ

ทั้งแต่วันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๔

เป็นปีที่ ๕๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

ห้ามมิให้ใช้ประโยชน์อื่น

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พันตำรวจโท

นายกรัฐมนตรี

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	ญ
ประวัติสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)	ฏ
ธรรมิกวัตร ภาค ๑ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๙	๑
ธรรมิกวัตร ภาคพิเศษ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๙	๓๗
ปวัติธรรม ภาค ๒ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๙	๖๑
คติพจน์ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม รูปที่ ๙	๑๕๗
รวมพระธรรมเทศนา ในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์ บำเพ็ญพระราชกุศล พระราชทานศพ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม และอดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม	๑๖๑

หน้า

พระธรรมเทศนา มุนิกถา ๑๖๓
พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙)
วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร รับพระราชทานถวาย
ในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน
วันศุกร์ที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

พระธรรมเทศนา เมตตาวิหารีกถา ๑๖๙
พระธรรมไตรโลกาจารย์ (พูนศักดิ์ วรภทฺทโก ป.ธ.๘)
วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร รับพระราชทานถวาย
ในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน
วันศุกร์ที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

พระธรรมเทศนา เถรกรณธัมมกถา ๑๗๕
พระพรหมเสนาบดี (พิมพ์ ญาณวีโร ป.ธ.๗)
วัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร รับพระราชทานถวาย
ในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน
วันเสาร์ที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒

ธรรมิกวัตร ภาค ๓

ของ

พระมหารัชชมังคลาจารย์ นิทฺเทสกเถร

นมตฺถุ รตนตฺตยสฺส

ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระรัตนตรัย

วัตรเวลาตื่นนอน

พอรู้สึกตัว ก็ตั้งสติระวังใจไม่ให้ไปนึกถึงเรื่องฝัน และการงานอื่น ๆ ควรทำใจว่า "ร่างกายนี้ธาตุทั้ง ๔ คือดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกัน เพราะอาศัยบุญญาภิสังขารตกแต่ง ตั้งอยู่ชั่วกาล แล้วก็จักแตกสลายไป ความได้อัตภาพมาเป็นมนุษย์อันสัตว์ได้โดยยาก ความมีชีวิตเป็นอยู่อันสัตว์ได้โดยยาก การฟังธรรมของสัตบุรุษอันสัตว์ได้โดยยาก การถึงพร้อมด้วยขณะ (คือความบริบูรณ์ด้วยอวัยวะ ไม่ใบ้บ้าบอดหนวก แลเกิดในพระพุทธศาสนา) อันสัตว์ได้โดยยาก ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายอันสัตว์ได้โดยยาก เป็นลาภมากของเราแท้ที่ได้อัตภาพเป็นมนุษย์มีชีวิตยังเป็นอยู่ และบริบูรณ์ด้วยอวัยวะพร้อมด้วยกาลเป็นที่เกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า เราจะไม่คบคนพาล จะไม่ใช้ชีวิตนี้ทำบาป หรือปล่อยให้เป็นหมันเปล่าดังพวกโง่เขลา เราจะเสพบัณฑิต ใช้ชีวิตนี้สร้างบุญบารมีธรรมต่อไป ตามเยี่ยงอย่างของบัณฑิต เราจะไม่โกรธไม่ทำร้ายไม่กล่าวร้ายหยาบคายแก่ใคร ๆ กายวาจาจิตนี้ จะเป็นไปเนื่องกับด้วยพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งตลอดกาลเนืองนิตย์เถิด.

ลำดับนี้ ทำสัญญานึกน้อมให้เหมือนเห็น พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นธรรมชาติใสสว่าง มีความรู้วิเศษทั่ว และมีอำนาจยิ่งประทับอยู่ที่หัวใจ แล้วค่อยจัดผ้านุ่งผ้าห่มให้เรียบร้อย ลุกออกจากที่ไปล้างหน้าบ้วนปาก ประกอบด้วยท่าทางองอาจแช่มช้อย โดยมีสติสัมปชัญญะทำความรู้สึกอยู่ว่า พระพุทธเจ้าและท่านผู้ทรงธรรมทั้งหลาย ท่านมีกิริยาอาการเช่นนี้.

วัตรเวลาล้างหน้าล้างตาบ้วนปาก

เมื่อจับภาชนะน้ำแล้ว บริกรรมภาวนาระลึกถึง พุทธคุณ โดยย่อหรือพิสดารตามถนัดพร้อมด้วยการอธิษฐาน แล้วล้างหน้าบ้วนปาก หรือบริกรรมพลางล้างหน้าบ้วนปากพลางก็ได้ ดังจะแสดงไว้เป็นตัวอย่างในที่นี้ว่า "พระพุทธล้างหน้า พระธรรมล้างทุกข์ พระสงฆ์เพิ่มสุขสวัสดีมีชัย อิติปิ โส ภควา ในโลกหล้าไม่มีใครสู้ได้.

มหาการุณิโก นาโถ	พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์ ประกอบด้วยพระกรุณาใหญ่
อตฺถาย หิตาย สุขาย สพฺพปาณีนํ ปูเรตฺวา ปารมี สพฺพา	ยังพระบารมีทั้งหลายให้เต็ม เพื่อความต้องการ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย
ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ	บรรลุแล้วซึ่งพระสัมโพธิญาณอันสูงสุด

เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยการกล่าวความสัตย์นี้
โหตุ เม ชยมงฺคลํ ขอชัยมงคลจงมีแก่ข้าพเจ้า
จะบริกรรมทั้งภาษามคธ ภาษาไทย หรืออย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้.

เวลาล้างตา ให้ลืมตาในน้ำทีละข้าง คือล้างข้างขวาและล้างข้างซ้าย บริกรรมคาถาเบิกพระเนตร ทำให้ตาสว่างทั้งตานอกตาใน และป้องกันตาเจ็บตามืด คาถานั้นใช้ย่อหรือพิสดารก็ได้ เช่น พุทฺธสพฺพญฺญู ธมฺมสพฺพญฺญู สงฺฆสพฺพญฺญู สุคโต โลกวิทู สหสฺสเนตฺโต วิสุทฺธเทวินฺโท จกฺขุํ อุทปาทิ ญาณํ อุทปาทิ ปญฺญา อุทปาทิ วิชฺชา อุทปาทิ อาโลโก อุทปาทิ ฯ เป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง น้อมใจเอาตามความเลื่อมใสว่า "พระพุทธเจ้าทรงพระปัญญาคุณ ขจัดกิเลสเครื่องเร่าร้อน เครื่องมัวหมองให้สิ้นไป ทำพระองค์ให้บริสุทธิ์เองแล้ว ทรงพระกรุณาสอนผู้อื่นให้บรรลุความบริสุทธิ์ด้วย.

พระธรรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้าประเสริฐสุด รักษาผู้ปฏิบัติไว้เป็นอย่างดี มีให้ตรัสรู้แล้วพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้ว นำพระศาสนามาให้สำเร็จประโยชน์เป็นอย่างดี.

ด้วยอานุภาพแห่งการระลึกชอบ โดยสัจจะเคารพของข้าพเจ้านี้ ขอพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๓ รัตนะนี้ จงปรากฏในขันธสันดาน จงขจัดอุปัททวะทุกข์โทษภัยพิบัติ เครื่องเศร้าหมองทั้งภาย

นอกภายในให้พินาศเสื่อมหาย มีกายผ่องแผ้วแกล้วกล้า และกลับร้ายให้กลายดี เป็นศรีสวัสดิมงคล ให้ประสพอิฏฐผลไพบูลย์โดยง่าย มีชัยในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ เทอญ. ดังนี้ก็ได้ การระลึกชอบเช่นนี้ เป็นกุศลวัตรวิธีเจริญศรัทธาสัมมาสติอย่างหนึ่ง ที่โบราณเรียกว่าเสกน้ำล้างหน้า และสอนบุตรหลานให้ทำสืบ ๆ กันมา เพื่อเป็นสิริมงคลประจำวัน.

วัตรก่อนไหว้พระเช้า

เมื่อล้างหน้าล้างตาบ้วนปากเช็ดหน้าแล้ว ตั้งใจไปจัดเครื่องบูชา เมื่อไปถึงที่บูชาหน้าพระพุทธรูป กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ (คือ เข่าทั้ง ๒ มือทั้ง ๒ และหน้าผากจดพื้น) ครั้ง ๑ แล้วจุดธูปเทียนประดับที่บูชาเสร็จ ถอยออกมาไหว้ครั้ง ๑ แล้ว นั่งคุกเข่าท่าพรหม พนมมือให้งามยกขึ้นเพียงหน้าอกหรือเพียงราวนม ตั้งใจนอบน้อมถวายอภิวาทบูชาพระรัตนตรัยและทำวัตรสวดมนต์ เจริญกัมมัฏฐานต่อไป

การเจริญกัมมัฏฐานจำเป็นแท้

ใจของสามัญชนมักมีข้าศึก คือ นิวรณ์ ๕ คอยรังควานให้เศร้าหมองเสื่อมกำลังสามารถ ไม่อาจทำความดีให้ ฉะนั้น ในลำดับนี้จึงควรเจริญกัมมัฏฐาน ทำให้ใจสงบหมดจดจากนิวรณ์ มีกำลังสว่างไสวมั่นคงด้วยสมถภาวนา ให้ปัญญารุ่งเรืองสว่าง เห็นอรรถธรรม แจ่ม

แจ้งด้วยวิปัสสนาภาวนา ตามสมควรแก่เวลาที่จะทำได้ (แม้เพียง ๕ นาที ๑๐ นาที ก็ยังดีกว่าไม่ทำ เพราะจะได้เป็นปัจจัยให้สมบูรณ์ในวันหน้า) ใจเหมือนนาย กายเหมือนบ่าว ถ้านายคือใจไม่ได้อาหาร มีอาการอดอยากจนไม่มีกำลังทั้งโง่เง่า ก็ย่อมจะเบียดเบียนบ่าวคือกาย ให้ทำการผิดและทุจริตต่าง ๆ ซึ่งต้องลำบากมากแต่ได้ผลดีน้อย หรือมีแต่ได้โทษทุกข์ความเดือดร้อน ตลอดกาลนาน และมารทั้ง ๕ ย่อมได้ช่องที่จะทำลายล้างผลาญให้ถึงความพินาศ. ส่วนนายคือใจ ที่ได้ธรรมปีติเป็นอาหาร มีการอบรมฝึกฝนดีแล้ว ย่อมมีกำลังกล้าหาโรคมิได้ ผ่องใสฉลาดสามารถบังคับกาย ให้ทำการงานแต่ที่ถูกสำเร็จโดยชอบ คือประกอบไม่ผิดไม่ติดขัด การนั้นย่อมให้ผลเต็มที่ หรือให้ผลมากเกินความคาดหมาย ไม่ต้องลำบากกายใจทั้งตนและคนอื่น มีแต่แช่มชื่นเกษมสานต์ มารทั้งปวงไม่สามารถจะรังควานได้ ย่อมถึงซึ่งความมีชัยชนะในที่ทั้งปวง เพราะฉะนั้น สาธุชนผู้ปรีชาจึงพากันยินดีในความไม่ประมาท ฝึกใจให้ฉลาดรู้จักเหตุรู้จักผล รู้จักตนรู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักบริษัท ทั้งรู้จักเลือกบุคคลที่ควรคบหรือไม่ควรคบ ทั้งมีความเคารพธรรมและประพฤติตาม ให้สมกับความรู้ที่ได้ศึกษาแล้ว และมีความผ่องแผ้วสมบูรณ์ด้วยทรัพย์อันประเสริฐ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่าเป็นผู้ไม่ยากจน เป็นคนดีงามมีแต่ความสุข. เมื่อเราทั้งหลายอยากได้นายดีบ่าวดีและมีความสุข ก็พึงตั้งตนให้เป็นสาธุชนผู้

ปรีชาปฏิบัติกายวาจาใจของตนด้วยดีดังกล่าวแล้ว ก็จะได้ประสบผลพิเศษนั้นสมปรารถนา.

แต่ผู้จะเจริญกัมมัฏฐานนั้น จำต้องมีศรัทธาความเชื่อ และขันติความอดทน ศึกษาให้รู้และประกอบด้วยองคคุณที่สมควร คืออัปปนาโกศล ๑๐ ละปลิโพธ ๑๐ รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร และที่นอนที่นั่งอันสงัด จึงจะได้ผลดีไม่มีอันตราย.

อัปปนาโกศล ๑๐ อันเป็นเหตุให้ทำได้ถูกต้องอย่างดีนั้น คือ

๑. ทำวัตถุภายนอกภายในให้สละสลวย คือ ทำกายใจให้เหมาะสะอาดงดงามเรียบร้อย โปร่งสบาย

๒. ฉลาดในนิมิต คืออารมณ์ที่หมาย ได้แก่ บริกรรมนิมิต อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต

๓. ทำอินทรีย์ให้เสมอกัน คือ ทำศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ให้เสมอกัน

๔. ควรยกย่องก็ยกย่อง คือใจเหี่ยวสลดท้อแท้อยู่แล้ว ควรพิจารณาความดีที่ให้เกิดปีติรื่นรมย์ เช่น เจริญ พระพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ หรือนึกถึงบารมีที่บุคคลได้โดยยาก ซึ่งตนได้บำเพ็ญไว้เป็นต้น

๕. ควรข่มก็ข่ม คือเมื่อใจฟุ้งไปในกามหรือพยาบาท หรือมัว

เมาประมาทดูหมิ่นผู้อื่น ก็นึกถึงมรณสติ พระไตรลักษณ์ เพ่งโทษตน โดยเทียบกับท่านพระพุทธสาวกผู้พิเศษ

๖. ควรให้ชื่นก็ให้ชื่น คือใจแช่มชื่นอยู่ในกุศลธรรมอย่างใด ไม่เป็นไปเพื่อโทษ ก็พึงตั้งใจสนับสนุนให้ทำอย่างนั้น ให้แนบเนียนให้ดียิ่งขึ้น

๗. ควรเพ่งดูก็เพ่งดู คือกายใจดำเนินในคลองธรรมถูกต้องดีแล้ว ก็พึงเพ่งดูเพื่อให้มั่นไม่ผิดพลาด

๘. เว้นคนมีจิตใจไม่มั่นคง คือเว้นคนใจเบาเหลาะแหละมักง่ายไม่มีสัจจะ จืดจางเร็วเสีย ไม่คบคนเช่นนั้นเป็นมิตร และไม่คบโทษเช่นนั้นไว้ในจิต อันจะทำให้เป็นคนสันดานทรามทำความดีไม่ได้

๙. เสพผู้มีจิตมั่นคง คือผู้มีจิตแกล้วกล้าอดทนไม่จืดจางเร็ว มีสัจจะไม่มักง่าย คบคนเช่นนี้ไว้เป็นมิตร คบคุณเช่นนี้ไว้ในจิต เพื่อเป็นเหตุให้เป็นคนมั่นคงตาม

๑๐. รักใคร่ในอัปปนาสมาธิ คือรักใคร่ในความที่ใจสงบอย่างแนบแน่น.

ปลิโพธกังวลเหตุทำให้เนิ่นช้าไม่สงบ ซึ่งควรปลดเปลื้องให้ห่างไกล แม้เพียงชั่วขณะก็ยังดีนั้น คือ

๑. กังวลอยู่ด้วยที่อยู่

๒. ,, ,, ตระกูล

๓. ,, ,, ลาภสักการ

๔. กังวลอยู่ด้วยหมู่คณะ

๕. ,, ,, กิจการงาน

๖. ,, ,, เดินทางไกล

๗. ,, ,, ญาติ

๘. ,, ,, ความเจ็บไข้

๙. ,, ,, การเล่าเรียนศึกษา

๑๐. ,, ,, จะเจริญฤทธิ์รักษาฤทธิ์

เมื่อกำหนดปลิโพธ ๑๐ นี้ได้แล้ว ละเว้นให้ได้ในเวลาที่ควร และบริโภคอาหารแต่พอสมควร ไม่ให้มากนักน้อยนัก ระวังธาตุให้ปกติอย่าให้พิการ ถ้าพิการก็รีบรักษา

ที่นั่งที่นอนอันสงัด สำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน จะเลือกให้ได้ตามแบบเป็นการยาก แต่ผู้ฉลาดพอหาได้ คือ เช้าตื่นนอนเสียก่อนพวกลูกเด็กเล็กแดงจะตื่น เช่น ๑๐ ทุ่ม ๑๑ ทุ่ม (๔–๕ น.) รีบลุกขึ้นทำหน้าที่ของตน ทำใจให้รู้สึกเหมือนตนอยู่ในวิมานบนสวรรค์แต่คนเดียว และรู้ตัวอยู่ว่าในที่สุดเราจะต้องไปคนเดียว

ถ้าลูกหลานเผอิญตื่นขึ้นหรือปลุกให้ตื่นขึ้นแล้ว ก็ชักชวนให้สวดมนต์ไหว้พระ และนั่งพิจารณากัมมัฏฐานตามควร

ในเวลาเมื่อเลิกการงานบริโภคอาหารแล้ว ชวนประชุมไหว้พระสวดมนต์ภาวนาพร้อม ๆ กันในที่ควร ก็จะได้ความสงบสงัด หรือเมื่อพวกเด็กเล็กนอนหลับ ก็ลงมืออธิษฐานใจให้เหมือนตนได้ขึ้นอยู่

ในวิมานแต่ผู้เดียว ก็จะชื่อว่ารู้จักหาโอกาสพอให้ได้เจริญกัมมัฏฐานภาวนา อันเป็นกิจสำคัญสำหรับชีวิตของตน. ฝ่ายผู้อยู่วัดเมื่อไม่เกียจคร้านไม่ประมาท ก็สามารถหาโอกาสหาที่สงัดบำเพ็ญภาวนาให้ติดต่อได้ดีกว่าคฤหัสถ์มาก.

การเจริญกัมมัฏฐานภาวนานั้น ครั้งพุทธกาลไม่ปรากฏว่ามีวิธีอาราธนา แต่พระอาจารย์ผู้สอนกัมมัฏฐาน โดยมากท่านสอนให้อาราธนาก่อน มีวิธีต่าง ๆ กัน มีให้หาธูปเทียนข้าวตอกดอกไม้อย่างละ ๕ บ้าง ๑๐ บ้าง บางท่านให้มีเทียนหนัก ๑ บาท และใช้ไส้ ๓๒ เส้นด้วยเป็นต้น ให้กระทำการบูชาพระรัตนตรัยทำวัตรแล้ว กล่าวคำอาราธนา ย่อบ้างพิสดารบ้างตามความนิยมของท่านอาจารย์นั้น ๆ เห็นว่าเป็นวิธีอบรมอินทรีย์ของผู้ที่ยังอ่อน ให้แก่กล้ามั่นคงในการเจริญภาวนาดีอยู่ สมควรที่ผู้แรกปฏิบัติจะรู้และทำก่อน

แต่เพื่อจะไม่ให้ยืดยาว จะรวมกล่าวตามเค้าของท่านอาจารย์เหล่านั้น เอาแต่ใจความเฉพาะที่ต้องการ และเพิ่มเติมข้อที่ควรคำนึงถึงซึ่งยังไม่มีเข้าด้วย ช่วยให้ได้เนื้อความบริบูรณ์ตามประสงค์ พอสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ต้องการดังต่อไปนี้

ผู้แรกปฏิบัติ เบื้องต้นควรจัดหาเครื่องสักการะเป็นอย่างดี ตามความพอใจตามความสามารถของตน บูชาเพื่อเป็นเครื่องอุดหนุนน้ำใจให้ความเลื่อมใสปรากฏ เมื่อบูชาด้วยสักการะภายนอกแล้ว แต่นั้นควรอธิษฐาน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นสมบัติที่รักของตน

เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา อีกวาระหนึ่งเพื่อจะให้จิตชื่นบาน กล้าหาญด้วยดี เมื่อบูชาทำวัตรแล้ว จึงกล่าวคำอาราธนา ด้วยจิตศรัทธา ทำสัญญาในใจเหมือนได้กล่าวปฏิญญาตน ในที่เฉพาะพระพักตร์พระบรมศาสดาพร้อมด้วยพระธรรม และพระสงฆ์ ดังนี้.

คำอาราธนากัมมัฏฐาน

ข้าพเจ้าจักเจริญกัมมัฏฐานภาวนา บูชาพระรัตนตรัยอุดม สั่งสมทศบารมีธรรม บำเพ็ญอิทธิบาททั้ง ๔ บ่มอินทรีย์ให้แก่โดยกาล สังหารนิวรณ์ ๕ ให้หาย สืบสายวิตกวิจารปีติ สิริร่วมสุขเอกัคคตา ต่อมาให้ถึงฌาน ๔ พร้อมด้วยวสีทั้ง ๕ เดินมรรคาพระอริยสมังคี ล้างธุลีกิเลสให้สูญ ตัดมูลอาสวะอนุสัย ห่างไกลสังโยชน์ทั้งปวง ล่วงถึงประโยชน์ยิ่งใหญ่ ขอคุณพระรัตนตรัย คุณไท้อธิราชเทวา คุณมารดาบิดาครูอาจารย์ คุณความดีทุกประการ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้า บรรเทาทุกข์ร้อนเหือดหาย ทำลายมาร ๕ ให้พินาศ ปราศจากภยันตรายนิรันดร์ เกษมสันต์ประสบสิ่งเสมอใจ สมมุ่งหมาย ณ กาลบัดนี้เทอญ ฯ

(กราบครั้งหนึ่ง)

วิธีนั่งกัมมัฏฐานและน้อมใจนึก

นั่งพับพนันเชิงสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย พอปลายนิ้วชี้ชนปลายนิ้วแม่มือ ตั้งตัวให้ตรงเพ่งดูในกาย ให้เห็น

เหมือนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาประทับเต็มอยู่ในกายใจ คุณท่านมารดาบิดาครูอาจารย์ และท่านผู้มีบุญทั้งหลาย ก็มาห้อมล้อม คอยป้องกันรักษามิให้เป็นอันตราย คอยตักเตือนเราไม่ให้เชือนแชออกนอกทาง และพิจารณาบารมี ๓๐ ที่ได้บำเพ็ญไว้ในปางก่อน คือ

๑. ทาน การสละทรัพย์ให้ปัน ส่วนสามัญ กลาง อย่างยิ่ง

๒. ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย สามัญ กลาง ประณีต

๓. เนกขัมมะ สละกามความใคร่ มุ่งหมาย ความรู้ความสงบ ทั้งสามัญ กลาง แลอย่างยิ่ง

๔. ปัญญา ความรอบรู้ สามัญ กลาง อย่างยิ่ง

๕. วิริยะ ความเพียร สามัญ กลาง อย่างยิ่ง

๖. ขันติ ความอดทน สามัญ กลาง อย่างยิ่ง

๗. สัจจะ ความซื่อตรง ตั้งใจหาความจริง ประพฤติจริง ส่วนสามัญ อย่างกลาง อย่างยิ่ง

๘. อธิษฐาน ความตั้งมั่น สามัญ กลาง อย่างยิ่ง

๙. เมตตา ปรารถนาให้ได้สุข ,, ,, ,,

๑๐. อุเบกขา ความไม่ยินดียินร้าย ,, ,, ,,

เหล่านี้ให้เห็นเป็นคุณมีในใจ เหมือนรสยาในเนื้อไม้ อันสามารถกำจัดโรคให้หาย ภัยอันตรายเหตุขัดข้องทั้งหลายย่อมพินาศ ด้วยอำนาจบารมีที่บำเพ็ญมา แล้วเจริญภาวนากัมมัฏฐานตามจริตของตน หรือจะตรวจแต่ศีลที่ได้รักษาสมาทาน ตามชั้นของตนให้บริสุทธิ์ ถ้า

เห็นด่างพร้อยขาดวิ่นสมควรจะแสดงคืน หรือขอสมาทานอธิษฐานใหม่ ก็พึงทำตามเหตุตามเพศภูมิของตน เมื่อเพ่งศีลของตนเห็นบริสุทธิ์แล้ว แต่นั้นจึงพิจารณาธรรมที่ควรแก่จริตของตน คือ

๑. ถ้าเป็นคนราคจริต มักทำผิดเพราะกำหนัด ยินดีรักสวยรักงาม ควรพิจารณากายคตาสติ หรืออสุภกัมมัฏฐานเป็นต้น

๒. ถ้าเป็นคนโทสจริต มักทำผิดเพราะหงุดหงิดโกรธง่าย ควรเจริญเมตตาพรหมวิหาร

๓. ถ้าเป็นคนโมหจริต มักทำผิดเพราะเขลา งมงาย พึงแก้ด้วยการเรียนการถาม การฟังธรรมเทศนาสนทนากับครู ในเวลานั่งกัมมัฏฐานพึงตั้งปัญหาถามตน และคิดตอบเอง เหมือนครูกับศิษย์สนทนากัน เช่นจะถามว่าคนมีศีลดี หรือคนทุศีลดี คนมีศีลมีสุข หรือคนทุศีลมีสุข คนทำตามกิเลสกับคนทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าใครจะดีกว่ากัน พระพุทธเจ้าท่านฆ่าคือทิ้งคนเช่นไรเสีย และท่านอุปถัมภ์คือฝึกคนเช่นไร คนรู้ว่าชั่วแต่ยังฝืนทำ รู้ว่าดีแต่ไม่ทำ เป็นคนดีหรือเลว คนใจเด็ดสละความชั่วได้และทำความดีสำเร็จสมแก่ความรู้เขาเป็นคนอะไร เราจะทำอย่างไรต่อไป ? เราต้องการเป็นคนเลวหรือคนดี เมื่อเราตั้งข้อถามดังนี้เป็นต้น และพิจารณาเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงตอบเป็นข้อ ๆ ไป ก็จะกลับสันดานของตนให้เป็นคนดีได้ และจะถามต่อไปอย่างไรก็ได้ แต่ให้ถามเป็นสองทางดังนี้ตอบง่าย

๔. ถ้าเป็นคนวิตกจริต มักทำผิดเดือดร้อนเพราะนึกพล่าน

พึงเพ่งกสิณหรืออานาปานสติ

๕. ถ้าเป็นคนศรัทธาจริต มักทำผิดเพราะเชื่อง่าย พึงเจริญพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เป็นต้น

๖. ถ้าเป็นพุทธิจริต มักทำผิดเพราะใช้ความรู้ความคิดของตนเกินไป ควรเจริญพระไตรลักษณ์ ธาตุกัมมัฏฐาน สติปัฏฐาน เป็นต้น ฯ

อนึ่งท่านว่าอานาปานสติ ควรแก่จริตของคนทุกจำพวก เป็นยอดกัมมัฏฐาน ฯ ประการหนึ่งเมื่อผู้ใดคุ้นเคยกับกัมมัฏฐานอย่างไหน ๆ เป็นที่สบายของตน จักเจริญกัมมัฏฐานอย่างนั้นก็ได้ เมื่อพิจารณาเห็นกาลเวลาและความสามารถว่า ควรจักนั่งนานเท่าไร พึงอธิษฐานว่า ข้าพเจ้าจักนั่งชั่วเวลาเท่านั้น (เช่น ๑๐ นาที ๑๕ นาที หรือชั่วเล่มธูป ตลอดถึง ๒ – ๓ ชั่วโมง วัน ๒ วัน) ก็จงทำให้ได้จริง ยิ่งทำให้ตรงเวลาได้เสมอยิ่งดี แต่อย่าทำด้วยอำนาจตัณหาที่อยากจะให้เป็น หรืออยากจะเห็นอารมณ์ที่ดี อย่าหลงอารมณ์ที่มาปรากฏในเวลาเมื่อจิตสงบ จะเป็นอารมณ์ที่ดีหรือเลวทรามอย่างใด พึงทำความเข้าใจรู้ไว้ว่านั่นของไม่จริง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มาปรากฏชั่วกาลแล้ว ก็จะดับไป อย่ายินดียินร้าย เพ่งดูด้วยสติปัญญา อารมณ์ที่มาปรากฏนั้นก็จะดับไปในไม่ช้า พึงทำที่ง่าย ๆ ไปหายาก จนกว่าอินทรีย์ ๕ จะแก่กล้ามีกำลังเสมอกัน ก็จะตัดกิเลสในสันดานให้สิ้นไป อย่าทำให้ลำบากกายใจจนเกิดความท้อถอย ควรทำให้เหมือนพี่เลี้ยงเด็กน้อย ที่ต้องคอยระวังสั่งสอนแนะนำปลอบโยนเอาใจให้ทำกิจที่พอ

สมควรแก่กำลัง เมื่อโตใหญ่ก็ทำได้ดีโดยลำดับ จนถึงไม่มีผู้คอยบังคับสั่งสอน ก็ทำได้ดีเรียบร้อย ฯ

วัตรเมื่อนั่งกัมมัฏฐานแล้ว

เมื่อบำเพ็ญกัมมัฏฐานพอสมควรแก่เวลา แล้วตรวจน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ท่านผู้มีคุณ ใจความว่าขอท่านมารดาบิดา อุปัชฌายะอาจารย์ ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อมนุษย์และสรรพสัตว์ จงเป็นผู้มีส่วนกุศลที่ข้าพเจ้าบำเพ็ญแล้ว ขอจงโมทนาเพื่อให้บรรลุความสุขสวัสดี เป็นผู้ไม่มีภัยไม่มีเวรแก่กัน จงรักษาตัวให้เป็นสุข ได้ประสบส่วนที่ปรารถนาเป็นประโยชน์เป็นธรรม และได้ความบริสุทธิ์ทั่วหน้ากันเทอญ ฯ (จะแผ่ตามคาถาตรวจน้ำหรือกรณีย-เมตตสูตรก็ได้) แล้วตั้งสัตย์อธิษฐานว่า "ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ข้าพเจ้าบำเพ็ญแล้วทุกประการ ขอคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และคุณมารดาบิดาอุปัชฌายะอาจารย์ จงมาปรากฏในใจของข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้ายินดีในสัมมาปฏิบัติ ละอายต่อบาป กลัวต่อบาป ไม่โกรธ อดทนแกล้วกล้า มีสติสัมปชัญญะ ถึงพร้อมด้วยอรรถ ธรรม นิรุตติ ปฏิภาณ สามารถรู้เท่าทันเหตุการณ์ ประพฤติกายให้เรียบร้อย กล่าววาจาแต่ที่ไพเราะเป็นสัตย์เป็นธรรม คิดถึงแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นธรรม ตามเยี่ยงอย่างของบัณฑิตพุทธสาวกเป็นที่รักที่เจริญใจของมารดาบิดา อุปัชฌายะ อาจารย์ และเทวดา

มนุษย์ทั้งปวง ล่วงพ้นทุกข์ภัยข้อขัดข้อง ต้องประสงค์สิ่งใดเป็นประโยชน์ธรรม จงสำเร็จสมปรารถนาทุกประการเทอญ ฯ แล้วกราบ ๕ ครั้ง คือพระพุทธเจ้าครั้งหนึ่ง พระธรรมครั้งหนึ่ง พระสงฆ์ครั้งหนึ่ง คุณมารดาบิดาครั้งหนึ่ง คุณอุปัชฌายะอาจารย์ครั้งหนึ่ง แล้วจึงค่อยออกจากที่ โดยท่าทางสง่าผ่าเผยแช่มชื่น มีสติรู้สึกอยู่ว่า เราออกจากที่นี้พร้อมด้วยคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และคุณมารดาบิดา อุปัชฌายะอาจารย์ คอยรักษาเราอยู่ทั่วทั้งกายวาจาใจ ฯ เราจะทำอะไรก่อนดี จะพูดอย่างไรก่อนดี และวันนี้เราจะทำอะไรบ้าง ใคร่ครวญแล้วจึงทำโดยลำดับตามกาลที่ควร ฯ

วัตรเวลาอาบน้ำ

พึงตั้งสติทำในใจว่า น้ำเป็นธรรมชาติชำระล้างมลทิน และแก้ร้อนกระวนกระวายภายนอกชั่วคราว แต่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ชำระมลทินและแก้ร้อนภายในได้เนืองนิตย์ ข้าพเจ้าจะชำระกายและจิตใจให้เหมาะสม จะอาบน้ำชำระกาย คือรูปธาตุ อันเป็นที่รับรองคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ให้ปรากฏ รับรองเกียรติยศคุณความดี ของท่านมารดาบิดา ครู อุปัทธยาจารย์ ให้สะอาดเยือกเย็นเป็นผาสุกเนื่องถึงใจ ข้าพเจ้าจักชำระจิตสันดานภายในด้วยคุณธรรมให้ผ่องใสได้สุขเนื่องถึงกาย ด้วยน้อมคุณพระรัตนตรัยมาโสรจสรงดังอาบน้ำจำนงความสบาย สะอาด ให้กายใจควรเป็นภาชนะบรรจุคุณธรรม ฯ

เมื่อเสร็จการอาบน้ำแล้วผลัดผ้านุ่งห่ม พึงทำสติว่า เรานุ่งห่มเพื่อจะปกปิดความละอายป้องกันอันตรายหนาวร้อน ประดับร่างอันเต็มไปด้วยของไม่สะอาดนี้ ให้ควรเป็นที่รับรองคุณความดี พอให้สมกับเพศภูมิของผู้ที่ประพฤติธรรม ฯ

วัตรเวลาบริโภคอาหาร

บรรพชิตมีพิจารณาตามปฏิสังขาโยนิโส ฯ บทบิณฑ์อยู่แล้ว ถ้าฆราวาสหรือผู้คุ้นเคยพอใจจะพิจารณาตามเนื้อความนั้นได้ก็ดี ถ้าไม่เคยพึงตั้งสติทำในใจว่า เราจะเลี้ยงร่างกายนี้ อันเป็นส่วนที่บิดามารดามอบให้มา ให้เป็นอยู่โดยผาสุกบริสุทธิ์ ด้วยอาหารที่ได้มาโดยธรรม เราจะไม่บริโภคอาหารที่ได้มาด้วยการทุจริตเบียดเบียน จะไม่บริโภคด้วยความเมาหลงในรสอาหาร เพื่อเล่นสนุก จะไม่บำรุงกำลังไว้ทำบาป และจะไม่เป็นอยู่เพียงเพื่อกินเช่นหมู เราจะไม่กินบาปอันเป็นการเลี้ยงทุกข์ไว้เช่นคนเขลา เราจะกินแต่บุญคืออาหารที่บริสุทธิ์ ซึ่งได้มาโดยสุจริต จะกินด้วยมีสติปัญญาพิจารณาให้รู้จักประโยชน์ เหมือนกินบุญกินวิชาความรู้ เพื่อให้รูปธาตุนี้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมทั้งปวง เราจะกินด้วยเจตนาดี เลี้ยงรูปนี้ไว้เหมือนได้เลี้ยงพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ เลี้ยงท่านมารดาบิดาครูอาจารย์ และท่านสัตบุรุษทุกเวลา ฯ

วัตรเวลาออกจากถิ่นที่อยู่ไปสู่ถิ่นอื่น

ทำความนอบน้อมเคารพพระรัตนตรัย และคุณมารดาบิดาครูอุปัธยาจารย์ แล้วทำในใจโดยแยบคายให้เห็นเหมือนว่า พระพุทธเจ้ามาประทับอยู่เบื้องบน พระธรรมบรรจุเต็มอยู่ในท่ามกลาง พระสารีบุตรมาประทับอยู่เบื้องขวา พระโมคคัลลานะมาประทับอยู่เบื้องซ้าย พระมหากัจจายนะมาประทับอยู่เบื้องหน้า พระมหากัสสปะมาประทับอยู่เบื้องหลัง คุณท่านมารดาบิดาครูอุปัธยาจารย์ และท่านบัณฑิตทั้งหลายมาห้อมล้อมอยู่รอบข้าง คอยป้องกันภยันตรายไม่ให้มาเบียดเบียน และคอยที่จะตักเตือนไม่ให้เราทำผิดคิดร้าย เป็นมงคลที่จะนำเราไปเพื่อประสบความเจริญสุขสวัสดีอันอุดม เราจะเป็นผู้มีสติใช้ความรู้ประพฤติชอบตามแบบอย่างของท่านบัณฑิตผู้สัตบุรุษโดยความเคารพต่อพระธรรม และท่านผู้ทรงคุณทั้งหลาย ที่ได้ห้อมล้อมรักษาเราอยู่นี้ ตลอดกาลเนืองนิตย์ ฯ แล้วจึงค่อยย่างเท้าก้าวจากที่ไปด้วยความองอาจแช่มชื่น ทั้งตั้งใจที่จะระลึกรู้เห็นอยู่เช่นนั้นเสมอ ฯ

วัตรเมื่อกลับมาถึงถิ่นที่อยู่

พึงพิจารณาทำในใจว่า เราไปและกลับมาแล้วพร้อมด้วยพระคุณทั้งหลาย ปลอดจากภยันตราย และได้ลาภผลคุณความดีมีสุขดังนี้ เพราะตั้งตนไว้ในธรรมตามเยี่ยงอย่างของบัณฑิต โดยเคารพต่อ

พระธรรมและท่านผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลาย ฯ ถ้าหากไปได้ความทุกข์ร้อนเสื่อมลาภผลคุณความดี ก็พึงรู้ตัวว่าเพราะไปประพฤติไม่ดี ไม่มีความเคารพยำเกรงท่านผู้ทรงธรรม (แม้เพียงนึกด้วยใจไม่ปรากฏทางกายวาจา ก็ชื่อว่าเป็นกรรม) เพราะนำเอาสิริมงคลไปทิ้งเสีย จึงต้องประสบส่วนที่ไม่น่าปรารถนา พึงพิจารณาให้เห็นโทษของตนแล้วติเตียนตนหรือตักเตือนให้ได้สติรู้สึกตัว ว่ากรรมชั่วทุจริตขาดเมตตาจิตและประมาท เป็นกิริยาของคนพาล มีแต่ต้องรับผลที่ไม่น่าปรารถนามาเป็นเครื่องตอบแทน หากพิจารณาไม่เห็นว่าได้กระทำชั่วในวันนั้นพึงสันนิษฐานเห็นว่าคงเนื่องมาแต่เหตุในวันก่อน เดือนก่อน ปีก่อนหรือชาติก่อน เพราะกรรมชั่วให้ผลเป็นทุกข์ กรรมดีให้ผลเป็นสุข แล้วแต่จะได้ช่องให้ผลเป็นของจริง เราจะสำรวมระวังไม่ทำความชั่ว และประพฤติแต่ความดีโดยความเคารพในคุณธรรมต่อไป ฯ

กิจเบื้องต้นก่อนทำวัตรค่ำสวดมนต์

พึงรีบจัดการงานให้เสร็จก่อนเวลาที่กำหนดว่าจะทำวัตรค่ำ หากการงานมากทำไม่สำเร็จ ก็พึงหักใจพักไว้ก่อน ด้วยคำนึงว่าการงานในโลกนี้ เราจะทำไปตลอดร้อยปีพันปีก็ไม่สำเร็จ คนในโลกนี้ต้องละการงานที่ยังทำไม่สำเร็จตายไปแล้วเป็นอันมาก บัดนี้จวนถึงเวลาที่จะไปเฝ้าปฏิบัติบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ (ตามปฏิญญาว่าเราเป็นข้าทาสของพระรัตนตรัย) ท่านเป็นเจ้าเป็นใหญ่เป็นที่พึ่งอย่างประเสริฐ

สุด เราจะพักการงานไว้เหมือนตายจากการงานแล้วชั่วคราว เราจะเกิดใหม่เป็นชาวสวรรค์ผู้ทรงธรรม จะปฏิบัติบูชาพระรัตนตรัย และท่านผู้มีคุณมีมารดาบิดาครูอุปัธยาจารย์เป็นต้น เพิ่มพูนบารมีของตนตามกาล แล้วทำความกล้าหาญ ตัดใจมาจัดเครื่องสักการบูชานมัสการ และบูชาพระต่อไปเหมือนกิจที่ทำในเวลาเช้า แล้วทำวัตรค่ำสวดมนต์ และฟังธรรมเทศนาต่อไปตามควรแก่เวลา

ฟังเทศนา

การฟังพระธรรมเทศนาประจำวัน ถ้าบ้านอยู่ใกล้วัดจะมาประชุมกันทำวัตรสวดมนต์แล้วนิมนต์พระเทศน์ก็ควร แต่บ้านอยู่ห่างเป็นการยากที่จะมาวัดทุกวัน ควรให้คนในบ้านตนเองอ่านหนังสือธรรมวันละ ๒–๓ หน้า หรือ ๑๐ นาที ๑๕ นาทีก็ยังดี ฝ่ายวัดก็น่าที่พระจะผลัดกันเทศน์ประจำวันเสมอ จะได้เป็นประโยชน์ทั้งภิกษุสามเณรและชาวบ้าน ฯ เวลาฟังเทศน์ จงตั้งใจลงให้เป็นหนึ่งแน่ ระวังใจอย่าให้ไปในอารมณ์อื่น ให้นึกเหมือนกิจอื่นไม่มีประโยชน์เลย ทำความรู้สึกให้เหมือนท่านผู้เทศน์พูดกับเราเฉพาะตัว หรือให้เหมือนเราพูดแก่ตัวเราเอง เมื่อกล่าวถึงคุณหรือโทษ และกิริยาอาการของผู้ประพฤติผิดธรรมและประพฤติถูกธรรม ก็เพ่งดูที่กายจิตสันดานของเราเหมือนกลับลูกตาเข้าข้างใน ให้รู้สึกเห็นอยู่ว่าพูดถึงเรื่องในร่างกายจิตใจของเราทั้งนั้น เพราะธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง

ทรงบัญญัติไว้ ทรงหมายที่เบญจขันธ์นี้ทั้งสิ้น และตั้งสติกำหนดจดจำใจความแห่งพระธรรมเทศนาไว้ให้ได้ จะได้เป็นเหมือนไม้เท้าหรือแผนที่อันจะให้เราดำเนินไปตามทางที่ถูก ถึงที่ประสงค์ซึ่งนับว่าเป็นองค์ของบัณฑิต ที่เรียกว่า ธตา ผู้ทรงธรรม ฯ

วิจารณาเทศนา

เมื่อจบเทศนาแล้ว ควรพูดสอบกันว่าใจความจะถูกต้องดีหรือไม่ ถ้าจำได้ดีก็จะมีประโยชน์แก่ผู้ที่ยังจำไม่ได้ ถ้าจำไม่ได้เมื่อพูดขึ้นบางทีจะมีผู้ช่วยต่อให้ หรือเกิดปฏิภาณให้จำได้แม่นยำ เรียกว่า วจสาปริจิตา สะสมไว้ด้วยวาจา อันนับว่าเป็นองคคุณของบัณฑิตอีกประการหนึ่ง เมื่อจำได้ดีคราวนี้ สมควรที่จะเพ่งพิจารณ์ ค้นหาเหตุผลให้ทราบประจักษ์ด้วยใจ ที่เรียกว่า มนสานุเปกฺขิตา อันเป็นองค์ของบัณฑิตข้อที่ ๓ เพื่อให้ชัดเจนแจ่มแจ้งแทงตลอด สุดสิ้นความสงสัยทั้งธรรมชั้นต่ำและชั้นสูง สามารถจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามพุทธประสงค์ ต้องขบด้วยทิฏฐิที่เรียกว่า ทิฏฺฐิยา สุปฏิวิธา อันเป็นองค์ของบัณฑิตข้อที่ ๔ จึงจะได้ประสบอานิสงส์อันไพบูลย์.

ธรรมสากัจฉา

การพูดธรรมปุจฉาวิสัชชนา โดยเป็นการหารือไม่แข่งดี เป็นเหตุให้เกิดปฏิภาณแจ่มแจ้ง และเพิ่มความกำหนดจดจำให้ดีขึ้น จึงมี

พระพุทธานุญาต ให้พุทธบริษัทประกอบโดยควรแก่กาล ดังมาในมงคลสูตรว่า กาเลน ธมฺมสากจฺฉา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ การพูดธรรมโดยกาลเป็นเหตุเครื่องเจริญอย่างยิ่ง แต่การสากัจฉาจะให้ได้ประโยชน์จริง ต้องถามและตอบโดยสุภาพฐานปรึกษาหารือ เพื่อเทียบเคียงเนื่องด้วยอุปมา ดังพระศาสดาตรัสแก่พระสาวก หรือพระสาวกกล่าวกะพระสาวกเช่นพระสารีบุตรและพระมันตานีบุตรสนทนากัน มีลักษณะยกย่องเคารพพอควร ไม่ใช่จะเอาแพ้และเอาชนะและเกณฑ์ให้เชื่อ ใช้เสียงพอควรไม่ให้ดังเกินไป ไม่ให้เบาเกินไป พอให้ฟังเข้าใจชัด เมื่อพูดพอควรแก่เหตุการณ์ ย่อมเป็นเหตุสมานไมตรีให้แน่นและได้ความบันเทิงใจอีกส่วนหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้น ควรตั้งปัญหาถามและตอบกัน ตามแต่จะนึกได้และตอบได้ เช่นในเรื่องเทศนาที่ได้สดับมา อย่าให้มีคำเหน็บแนมกันด้วยกิเลส ในเมื่อฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็ควร ตัวอย่างถ้อยคำที่ควรพูดท่านแสดงไว้ ๑๐ อย่าง คือ

๑. ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย

๒. ถ้อยคำที่ชักนำให้สันโดษยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้

๓. ถ้อยคำที่ชักนำให้สงัดกายสงัดใจ

๔. ถ้อยคำที่ชักนำไม่ให้ระคนด้วยหมู่

๕. ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารภความเพียร

๖. ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล

๗. ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้สงบ

๘. ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา

๙. ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลส

๑๐. ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ ความเห็นในความที่ใจพ้นจากกิเลสแล้ว

ใน ๑๐ อย่างนี้ เราจะเลือกสนทนาอย่างใด ให้ควรแก่อัธยาศัยของเราก็ได้ แม้ไม่มีใครอื่นจะพูดกับลูกหลาน หรือศิษย์บริวารของตนก็สมควร ทั้งจะเป็นการฝึกหัดให้ผู้อยู่ในปกครองของตัวฉลาดกล้าหาญ ในทางที่ถูกดียิ่งขึ้น (ธรรมสากัจฉานี้จะมีก่อนหรือหลังการฟังธรรมก็ควร).

วัตรเวลาจะเข้านอน

เมื่อสวดมนต์หรือสากัจฉาพอสมควรแล้ว พึงเริ่มนั่งกัมมัฏฐานต่อไป และแผ่เมตตาตั้งสัจจาธิษฐาน ดังนัยที่แสดงแล้วตอนเช้า. แต่การจัดเครื่องสักการบูชานั้น เมื่อคนไหนเคยจัดทำมาแล้วจะไม่ต้องขวนขวายมากใช้แต่ธูป ๓ เล่ม เทียน ๒ เล่มตามปกติก็ควร และเมื่อจัดตั้งเครื่องบูชาตอนทำวัตร สวดมนต์แล้วนั่งกัมมัฏฐานติดต่อไป ไม่ต้องจัดเครื่องสักการะอีก เริ่มอาราธนากัมมัฏฐานนั่งพจารณาต่อไปทีเดียว อนึ่ง ผู้ที่พิจารณากัมมัฏฐานคุ้นเคย จนรู้สึกว่าธรรมมีในใจ เห็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีในตนผ่องใสแล้ว ไม่ต้องทำพิธีอาราธนานั่งก็ได้ เจริญได้ทุกอิริยาบถนั่ง นอน ยืน เดิน ไม่เลือกว่าที่ไหน ตลอด

ถึงเวลาอุจจาระปัสสาวะก็ควร เว้นแต่ท่านกัลยาณชนย่อมไม่ละกิจอันเป็นพิธีตามเวลาเสีย เพื่อแสดงกายสามัคคี จิตสามัคคี และประสงค์จะทำตนให้เป็นแบบอย่างของผู้เห็น เช่น สัทธิวิหาริกอันเตวาสิก บุตรหลาน บริษัทบริวาร ญาติมิตร จะได้มีจิตอ่อนโยนอุตสาหะในการบำเพ็ญคุณงามความดี ให้ดียิ่งขึ้นโดยอุ่นใจไม่เปล่าเปลี่ยวเก้อเขิน หากจะเกียจคร้านไม่ทำความดีให้มีในตน ก็จะเก้อเขินด้วยเห็นตนเป็นคนเลว พึงเห็นเช่นพระอรหันต์ทั้งหลายแม้เป็นผู้ไม่มีกิเลส เสร็จกิจที่จะต้องทำแล้ว ท่านยังมีการกล่าวธรรมสากัจฉา ประชุมฟังพระธรรมเทศนาในเวลาที่ควร และฟังปาฏิโมกข์ทุกวันอุโบสถ เพื่อเป็นแบบฉบับสำหรับประพฤติให้สำเร็จประโยชน์ต่อไป ผู้หวังความเจริญจึงพยายามรักษากิจอันเนื่องด้วยวิธีตามเวลาไว้.

เมื่อเจริญภาวนาพอควรแล้ว แผ่เมตตาตั้งสัจจาธิษฐานและกราบ ๕ ครั้ง ด้วยความตั้งใจไว้ชอบเหมือนในตอนเช้า แล้วจึงค่อยเข้าที่นอนด้วยมีสติรู้สึกอยู่ว่าเราจะนอนเอาอย่างสีห์[๑] ที่เรียกว่าสีหไสยาสน์ตามอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือนอนตะแคงเบื้องขวา วางเท้าเหลื่อมเท้าและกำหนดไว้ว่า เรานอนวางมือวางเท้าอย่างไร ผ้านุ่งผ้าห่มอยู่

---

๑. นอนอย่างราชสีห์นั้น ความในพระสูตรว่าราชสีห์เมื่อจะนอน ย่อมกวาดฝุ่นหรดานที่ที่นอนให้เรียบร้อย แล้วจึงนอนตะแคงเบื้องขวา พิจารณาว่านอนวางหัววางหางไว้อย่างไร วางเท้าหน้าเท้าหลังอย่างไร จะให้ตื่นด้วยอาการอย่างนั้น ถ้าตื่นขึ้นพิจารณาเห็นท่าทางของคนวิปลาส วางหัวหางและเท้าไม่คงที่ ทำที่ให้ยุ่งเหยิง ก็ไม่ไปหาอาหารกิน กลับนอนใหม่จนกว่าจะเห็นว่าตื่นขึ้น เห็นหัวเห็นหางและเท้าวางเรียบร้อยคงที่ จึงจะไปหาอาหารกิน.

อย่างไร ทั้งน้อมใจว่าเรานอนด้วยมีสติปัญญา พร้อมด้วยคุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ คุณมารดาบิดา คุณครูอุปัธยาจารย์ คุณงามความดีทุกประการ บรรจุเต็มอยู่ในสันดานนี้ ทรงรูปนามนี้ไว้ให้ปรากฏเป็นธรรมธาตุพิเศษ ไกลจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง พ้นจากทุกข์โศกโรคภัยอันตรายทั้งปวง เข้าถึงความสงบสุขควรเป็นที่รักเจริญใจของเทวดา มนุษย์ อมนุษย์ เดรฉานทั้งปวง ทำสัญญาในใจว่าเราจะตื่นและลุกขึ้นในเวลา ๓–๔–๕ น.[๑] เพื่อทำหน้าที่ของมนุษย์ผู้ปรีชา สร้างบารมีด้วยความไม่ประมาท. (หากจะยังไม่หลับก็ไม่ควรคิดถึงเรื่องการงานอื่น คิดเพ่งดูคุณธรรมและความสงบอันเป็นภายในซ้ำ ๆ ไปจนกว่าจะหลับ).

เมื่อทำได้ดังที่ว่ามานี้ ก็จะเป็นความสวัสดิมงคลแก่ตน แก่สกุลหรือแก่หมู่คณะ คือจะทำอะไรก็มีความปลอดโปร่งสำเร็จได้ง่าย เป็นเหตุเจริญโภคสมบัติ และคุณสมบัติ เกียรติคุณ แคล้วคลาดจากภัยอันตราย ได้ความสุขกายสบายใจยิ่งขึ้น แม้จะมีบุตรหลานบริษัทบริวารก็จะเป็นคนดี มีผิวพรรณไม่ทราม อยู่ในพวกดีงาม และว่าง่ายสอนง่ายอยู่ในอำนาจ ไม่ประพฤติผิดทางธรรมให้เป็นที่เดือดร้อน มีแต่จะนำสุข

---

๑. คือ ๓ ยาม ๑๐ ทุ่ม ๑๑ ทุ่ม ตามความสามารถและฐานะของตน ผู้มีการงานต่างกันคือผู้ทำงานหนักและเด็ก วันหนึ่ง ๒๔ ชั่วโมง ควรนอนให้ได้ ๘ ชั่วโมงจึงจะพอดี ผู้มีงานเบาและผู้ใหญ่ล่วงเข้ามัชฌิมวัยถอนปลายหรือปัจฉิมวัย นอนหลับให้ได้วันละ ๖ ชั่วโมงพอควร ผู้สงบระงับไม่มีกิจกังวล ให้หลับได้วันละ ๔ ชั่วโมงก็พอ ควรนอนและตื่นเวลาไหนควรกำหนดไว้ แต่ไม่ควรนอนดึกตื่นสายเลย การกินการนอนเป็นของหัดได้ ไม่ใช่เหลือวิสัย.

ประโยชน์มาให้ในกาลที่ควร ไม่เสียแรงที่ได้เลี้ยงดูปกครองมา ชื่อว่าทำตนให้เกิดสุขไพศาล ไม่ต้องติเตียนตนเอง ทั้งคนที่อยู่ใต้ปกครองเมื่อนึกถึงความดีที่ผู้ใหญ่ของตนประพฤติ และสืบมาเป็นสมบัติของตนก็จะได้ปีติปราโมทย์ว่า ตนได้พ่อแม่ครูอาจารย์ญาติที่ดี ได้บุตรหลานบริษัทบริวารที่ดี ได้เจ้านายที่ดี นอกจากนี้เมื่ออินทรีย์แก่กล้าก็ได้บรรลุความบริสุทธิ์หลุดพ้นจากทุกข์สมปรารถนา ซึ่งหน้าที่ทุกคนควรจะพยายามประพฤติให้บริบูรณ์ในสันดาน.

หมายเหตุ พิธีเจริญกัมมัฏฐานเต็มที่ เบื้องต้นควรมีการทำวัตรก่อน แต่ทำพิธีย่อสำหรับวันประชุม เนื่องด้วยมีการแสดงธรรม เพื่อลัดให้ได้เจริญกัมมัฏฐานเร็วเข้า เมื่อถึงเวลาแล้วพึงนำให้ไหว้พระแลบูชาแสดงความนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วตั้งสัจจาธิษฐานต่อพระรัตนตรัยประกอบด้วยกล่าววาจา ว่าทั้งมคธและคำแปลตลอดแล้วจึงกล่าวคำอาราธนา คำแปลไหว้พระบูชาและทำวัตรสวดมนต์มีอยู่ในธัมมิกวัตรภาค ๒–๓ แต่เพื่อสำหรับผู้จำยังไม่ได้และไม่มีหนังสือนั้นจึงนำมาแสดงไว้ในที่นี้ เพื่อสะดวกแก่ผู้ต้องการอีกส่วนหนึ่ง

คำระลึกและเปล่งวาจาไหว้พระ

อรหํ สมฺมา สมฺพุทฺโธ ภควา,	พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นที่พึ่งที่นับถือของเราทั้งหลาย พระองค์เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้อริยสัจ ๔ แจ้งประจักษ์ โดยลำพังพระองค์ สอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย

พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ,	ข้าพเจ้าถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม,	พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว แสดงทางดับกิเลสแลกองทุกข์ ให้ผู้ปฏิบัติตามถึงความสิ้นทุกข์ได้โดยชอบ
ธมฺมํ นมสฺสามิ.	ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม
สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ได้บัญญาตรัสรู้อริยสัจทั้ง ๔ ทำกิเลสในสันดานให้สิ้นไป ตามกำลังอริยมรรคที่ให้เกิดขึ้นในสันดานตน การละกิเลสได้จริง เป็นการปฏิบัติชอบแท้
สงฺฆํ นมามิ.	ข้าพเจ้านอบน้อมพระสงฆ์.

คำบูชา

ยมหํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ภควนฺตํ สรณํ คโต, (หญิงว่า สรณํ คตา)	ข้าพเจ้าถึงแล้วซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตรัสรู้ชอบเองพระองค์ใด ว่าเป็นที่พึ่งกำจัดภัยจริง
อิเมหิ สกฺกาเรหิ ตํ ภควนฺตํ อภิปูชยามิ.	ข้าพเจ้าบูชาซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้

ยมหํ สฺวากฺขาตํ ภควตา ธมฺมํ สรณํ คโต, (หญิงว่า สรณํ คตา)	ข้าพเจ้าถึงแล้วซึ่งพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้วส่วนใด ว่าเป็นที่พึ่งกำจัดภัยจริง
อิเมหิ สกฺกาเรหิ ตํ ธมฺมํ อภิปูชยามิ.	ข้าพเจ้าบูชาซึ่งพระธรรมนั้น ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้
ยมหํ สุปฏิปนฺนํ สงฺฆํ สรณํ คโต, (หญิงว่า สรณํ คตา)	ข้าพเจ้าถึงแล้วซึ่งพระสงฆ์ ผู้ปฏิบัติดีแล้วหมู่ใด ว่าเป็นที่พึ่งกำจัดภัยจริง
อิเมหิ สกฺกาเรหิ ตํ สงฺฆํ อภิปูชยามิ.	ข้าพเจ้าบูชาซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้น ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้.

คำกล่าวเวลานอบน้อมพระพุทธเจ้า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส,	ความนอบน้อมของข้าพเจ้าจงมีแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไกลกิเลส ผู้ตรัสรู้ชอบเองพระองค์นั้น

(ว่า ๓ จบ)

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ รตนตฺตยํ เม สรณํ วรํ,	ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา.	ด้วยการกล่าวคำสัจนี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ.

คำอาราธนากัมมัฏฐาน

กล่าวอ้างพระธรรมเป็นคำอรรถอยู่มาก มักเป็นการเข้าใจยากของผู้ที่ไม่ได้ศึกษา จึงเขียนคำอธิบายอรรถนั้นโดยย่อ พอเป็นทางพิจารณาของผู้แรกศึกษา ดังนี้:–

เจริญ	ได้แก่ทำให้มาก เจริญกัมมัฏฐานภาวนา คือว่าทำกัมมัฏฐานภาวนาให้มาก
กัมมัฏฐาน	แปลว่า การงานเป็นที่ตั้ง เช่น สมถกัมมัฏฐาน การงานเป็นที่ตั้งแห่งความสงบ วิปัสสนากัมมัฏฐาน การงานเป็นที่ตั้งแห่งความเรืองปัญญา
บูชา	แปลว่า สนองคุณ ยกย่องนับถือ อ่อนน้อม ยอมตาม เส้นสรวง สังเวย มอบให้ด้วยความเต็มใจหนักแน่น
รัตนตรัย	แปลว่า แก้ว ๓ หมายเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่เจริญใจให้สมปรารถนาประดุจแก้วมณีโชติ
อุดม	แปลว่า ยิ่ง สูงสุด
ทศบารมี	แปลว่า บารมี ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา

ธรรม	แปลว่า สภาวะที่ทรงตัวเอง ทั้งที่เป็นรูป เป็นนาม ทั้งที่เป็นโลกิยะ เป็นโลกุตตระ ทั้งที่เป็นกุศล อกุศล อัพยากฤต ทั้งที่เป็นเหตุ ทั้งที่เป็นผล ทั้งที่เหนือเหตุ เหนือผล
บำเพ็ญ	แปลว่า ทำให้เต็ม
อิทธิบาท	แปลว่า คุณชาติที่ให้ส่วนซึ่งไม่เหลือวิสัย สำเร็จ มี ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ เอาจิตฝักใฝ่ วิมังสา ความคิดค้นทดลอง สอบสวน
อินทรีย์	แปลว่า คุณธรรมที่เป็นใหญ่ มี ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา
นิวรณ์	แปลว่า เครื่องกั้นไม่ให้บรรลุความดีมี ๕ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา
วิตก	แปลว่า ยกขึ้นสู่อารมณ์
วิจาร	แปลว่า ใคร่ครวญ
ปีติ	แปลว่า ความอิ่มใจ
สุข	แปลว่า ความสบายกายใจ

เอกัคคตา	แปลว่า ถึงความเป็นอารมณ์อันเดียว
ฌาน	แปลว่า ความเพ่ง ความเผา มีรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ในที่นี้ หมายเอารูปฌานอันประกอบด้วยองค์นั้น ๆ เช่นฌานที่ ๑ สงัดจากอกุศลธรรม (นิวรณ์) ประกอบด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา
วสี	แปลว่า ความชำนาญ มี ๕ คือ ๑. **อาวชฺชนวสี** ชำนาญในการนึก ๒. **สมาปชฺชนวสี** ชำนาญในการเข้า ๓. **อธิฏฺฐานวสี** ชำนาญในการรักษา ๔. **วุฏฺฐานวสี** ชำนาญในการออก ๕. **ปจฺจเวกฺขณวสี** ชำนาญในการพิจารณา
มรรคาพระอริยะ	แปลว่าทางของพระอริยะ คือทางของผู้ประเสริฐ ไปจากข้าศึก ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ
สมังคี	แปลว่า พร้อมเพรียง
อาสวะ	แปลว่า ธรรมชาติเครื่องดอง ของหมัก-

หมม ได้แก่ กาม ภพ อวิชชา เติมคำ อาสวะเข้า เช่น กามาสวะ

อนุสัย แปลว่า ตามนอน คือ นอนอยู่ในสันดาน จัดเป็น ๓ คือ

๑. **กามราคานุสัย** ได้แก่ความยินดีในกาม

๒. **ปฏิฆานุสัย** ได้แก่ความคับแค้นใจ

๓. **อวิชชานุสัย** ได้แก่ความไม่รู้ตามจริง

สังโยชน์ แปลว่า เครื่องร้อยรัด มี ๑๐ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพัตตปรามาส กามฉันท์ พยาบาท จัดเป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา เป็นสังโยชน์เบื้องบนอีก ๕

ประโยชน์ยิ่งใหญ่ หมายเอา ปรมัตถประโยชน์ คือ พระนิพพาน

มาร แปลว่า ผู้ฆ่า หรือล้างผลาญ มี ๕ ได้แก่ ขันธ์ เรียกขันธมาร กิเลส เรียกกิเลสมาร อภิสังขาร เรียกอภิสังขารมาร เทวบุตร เรียกเทวบุตตมาร มัจจุ เรียกมัจจุมาร

พินาศ	แปลว่า เสื่อมหาย
ปราศจากภยันตราย	คือไม่มีภัยอันตราย
นิรันดร์	แปลว่า ไม่มีระวาง
เกษมสันต์	แปลว่า สบายอย่างสงบ สำราญอย่างสงบ

จบภาค ๑

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 23111
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๐

ธมฺมิกวัตร

ภาคพิเศษ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีหงส์

พรหมวิหาร

(เมตฺตา) สพฺเพ สตฺตา,	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง,
อเวรา โหนฺตุ,	จงเปนผู้ไม่มีเวรเถิด
อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ,	จงเปนผู้ไม่เบียดเบียฬ-กันเถิด,
อนีฆา โหนฺตุ,	จงเปนผู้ไม่มีทุกข์กาย-ทุกข์ใจเถิด,
สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ,	จงเปนผู้มีสุขรักษาตนเถิด,
(กรุณา) สพฺเพ สตฺตา,	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง,

ธมฺมิกวัตร

ทุกฺขา ปมุจฺจนฺตุ,	จงพ้นจากทุกข์เถิด,
(มุทิตา) สพฺเพ สตฺตา,	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง,
มา ลทฺธสมฺปตฺติโต วิคจฺฉนฺตุ,	จงอย่าไปปราศจากสมบัติอันได้แล้วเถิด,
(อุเปกฺขา) สพฺเพสตฺตา,	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง,
กมฺมสฺสกา,	เปนผู้มีกรรมเปนของตน,
กมฺมทายาทา,	เปนผู้รับผลของกรรม,
กมฺมโยนี,	เปนผู้มีกรรมเปนกำเนิด,
กมฺมพนฺธุ,	เปนผู้มีกรรมเปนเผ่าพันธุ์,
กมฺมปฏิสรณา,	เปนผู้มีกรรมเปนที่พึ่ง-อาศัย,

พรหมวิหาร

ยํ กมฺมํ กริสฺสนฺติ,	จักทำกรรมอันใดไว้,
กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา,	ดีหรือชั่ว,
ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสนฺติ, ฯ	จักเปนผู้รับผลของกรรมนั้น ฯ

เมตฺตานิสงฺสสุตฺต

เมตฺตาย ภิกฺขเว เจโตวิมุตฺติยา,	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความพ้นพิเศษด้วยอำนาจแห่งจิตต์ คือเมตตา,
อาเสวิตาย,	อันบุทคลสร้องเสพแล้ว,
ภาวิตาย,	อัน บุทคล ให้เจริญแล้ว,
พหุลีกตาย,	อันบุทคลกระทำให้มาก-แล้ว,
ยานีกตาย,	อันบุทคลกระทำให้เปน-เหมือนยาน (เครื่องให้สำเร็จการไป) แล้ว,
อนุฏฺฐิตาย,	อันบุทคล (ทำ) ไม่หยุดหย่อนแล้ว,
ปริจิตาย,	อันบุทคลสร้างสมแล้ว,

เมตฺตานิสงฺสสุตฺต

สุสมารทฺธาย,	อันบุทคลปรารภสม่ำเสมอดีแล้ว,
เอกาทสานิสํสา ปาฏิกงฺขา,	ผู้เจริญเมตตานั้น พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ประการได้,
กตเม เอกาทส,	อานิสงส์ ๑๑ ไฉนบ้าง,
สุขํ สุปติ,	ผู้เจริญเมตตา ย่อมหลับเปนสุข ๑
สุขํ ปฏิพุชฺฌติ,	ผู้เจริญเมตตา ย่อมตื่นเปนสุข ๑
น ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ,	ผู้เจริญเมตตา ย่อมไม่เห็นความฝันอันชั่ว (คือไม่ฝันร้าย) ๑
มนุสฺสานํ ปิโย โหติ,	ผู้เจริญเมตตา ย่อมเปนที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ๑

อมฺมิกวัตร

อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ,	ผู้เจริญเมตตา ย่อมเปนที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๑
เทวตา รกฺขนฺติ,	เทวดาทั้งหลาย ย่อมรักษา ๑
นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ,	ไฟก็ดี ยาพิษก็ดี ศัสตราก็ดี ย่อมไม่กล้ำกรายผู้เจริญเมตตานั้น ๑
ตุวฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ,	จิตต์ย่อมตั้งมั่นได้รวดเร็ว ๑
มุขวณฺโณ วิปสีทติ,	สีหน้าย่อมผ่องใส ๑
อสมฺมุโฬฺห กาลํ กโรติ,	ผู้เจริญเมตตา ย่อมเปนผู้ไม่หลงกระทำกาลกิริยา ๑

เมตฺตานิสงฺสสูตร

อุตฺตรึ อปฺปฏิ-	ผู้เจริญเมตตา เมื่อยังไม่
วิชฺฌนฺโต,	แทงตลอดซึ่งธรรมอันยิ่ง
พฺรหฺมโลกูปโค	ย่อมเปนผู้เข้าถึงซึ่งพรหม
โหติ,	โลก ๑

ปัตติทานคาถา

(คือคาถาตรวจน้ำพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๔)

๑. ปุญฺญสฺสิทานิ กตสฺส, ยานญฺญานิ กตานิเม เตสญฺจ ภาคิโน โหนฺตุ, สตฺตานนฺตาปฺปมาณกา,	สัตว์ทั้งหลายไม่มีที่สุด ไม่มีประมาณ,จงเปนผู้มีส่วนแห่งบุญ อันข้าพเจ้าทำแล้วณะกาลบัดนี้ด้วย, แห่งบุญทั้งหลายอื่น อันข้าพเจ้าทำแล้วด้วย,
เย ปิยา คุณวนฺตาจ,	เหล่าใดเปนที่รัก แลมีคุณ,
มยฺหํ มาตา ปิตาทโย,	มีมารดาแลบิดาของข้าพเจ้าเปนต้น,

ปัตติทานกถา

ทิฏฺฐาเม จาปฺย- ทิฏฺฐา วา,	เหล่าที่ข้าพเจ้าเห็นแล้ว หรือแม้ที่ข้าพเจ้าไม่ได้เห็น
อญฺเญ มชฺฌตฺต- เวริโน,	เหล่าอื่นที่เปนที่มัธยัตเปน ปานกลาง แลเปนผู้มีเวร,
สตฺตา ติฏฺฐนฺติ โลกสฺมึ,	สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ในโลก,
เตภุมฺมา จตุโยนิกา,	เปนไปในภูมิสาม เปน ไปในกำเนิดสี่,
ปญฺเจกจตุโว- การา,	มีขันธ์ห้า มีขันธ์หนึ่ง มี ขันธ์สี่,
สํสรนฺตา ภวาภเว	ท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อย แลภพใหญ่,

ธมฺมิกวัตร

ญาตํ เย ปตฺติ-ทานมฺเม,	ความให้ส่วนบุญของข้าพเจ้า อันสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดรู้แล้ว,
อนุโมทนฺตุ เต สยํ,	สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น จงอนุโมทนาเองเถิด,
เย จิมํ นปฺปชานนฺติ,	ส่วนสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดยังไม่รู้ซึ่งความให้ส่วนบุญของข้าพเจ้านี้,
เทวา เตสํ นิเวทยุํ,	ขอเทพยดาทั้งหลาย พึงบอกแก่สัตว์ทั้งหลาย-เหล่านั้นให้รู้ (แลอนุโม-ทนา)
มยา ทินฺนาน—ปุญฺญานํ	เพราะเหตุ คืออนุโมทนาซึ่งบุญทั้งหลายอันข้าพเจ้า-

ปัตติทานกถา

อนุโมทนเหตุนา,	ได้ให้แล้ว,
สพฺเพ สตฺตา	ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จง
สทา โหนฺตุ	เปนผู้ไม่มีเวรเปนผู้ดำรงค์
อเวรา สุขชีวิโน,	ชีพโดยสุขทุกเมื่อเถิด,
เขมปฺปทญฺจ	จงถึงซึ่งบทอันเกษม คือ
ปปฺโปนฺตุ,	พระนิพพาน,
เตสาสา	ขอความปรารถนาดีงามของ
สิชฺฌตํ สุภา	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่า
	นั้น จงสำเร็จเถิด ฯ
๒. ยนฺทานิ เม	บุญใดที่ข้าพเจ้าได้ทำแล้ว
กตํ ปุญฺญํ,	ณะกาลบัดนี้,
เตนาเนนุทฺทิเสน	เพราะบุญที่ข้าพเจ้าได้ทำ
ฯ,	ณะกาลบัดนี้ด้วย เพราะ

ธมฺมิกวตฺร

	ความ อุทิศ ส่วน บุญ อัน นี้ ด้วย,
ขิปฺปํ สจฺฉิกเรยฺ-ยาหํ,	ขอข้าพเจ้า กระทำให้ แจ้ง โดยพลัน,
ธมฺเม โลกุตฺตเร นว,	ซึ่งโลกุตตรธรรมทั้งหลาย เก้า,
สเจ ตาว อภพฺโพหํ,	ถ้าว่าข้าพเจ้ายังอาภัพอยู่ คือ ยังไม่บัลลุ โล กุตตร-ธรรมก่อนไซร้,
สํสาเร ปน สํสรํ,	ก็แต่ว่า เมื่อข้าพเจ้ายัง ท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร,
นิยโต พธิสตฺโตว	เหมือน พระ โพธิ สัตว์ ผู้ เที่ยง,

ปัตติทานคาถา

สมฺพุทฺเธน วิยากโต,	อัน พระ สัมพุทธเจ้า พยากรณ์,
นาฏฺฐารสปิ อภพฺพ, ฐานานิ ปาปุเณยฺยหํ,	ข้าพเจ้าไม่พึงถึง อภัพพฐานสิบแปด ฯ

(ตรวจน้ำ) แปลเปนฉันท์

๑. ปัฏฐยาวัตร์

ปวงสัตว์ทุกหมู่มีประมาณ
จงมีส่วนบุญมนุญผล
อันข้ากระทำณะกาลบัดดล
แลได้กระทำณะบุพพกาล ฯ

เหล่าใดเปนที่ปิยาทรงคุณ
คือบิดามาตุเปนประธาน
ทั้งที่ข้าได้ประสพพบพาน
ทั้งผู้ที่ข้ามิพบมิเห็น ฯ

ธมฺมิกวัตร

ทั้งเหล่าเปนกลางมิใช่ชั่วดี
แลเหล่าที่สร้างภยานุเวร
ทั่วสัตว์ในประวัติโลกเปนเกณฑ์
คือเกิดในภูมิสามสถาน ฯ

โดยกำเนิดสี่และมีขันธ์ห้า
ขันธ์หนึ่งขันธ์สี่มิมีประมาณ
ท่องเที่ยวในภพพิเศษโอฬาร
ภพน้อยกันดารก็ดุจจะกัน ฯ

เหล่าใดได้รู้กุศลข้าให้
เหล่านั้นเองโมทนาประนันท์
ส่วนบุญข้าให้ผิใม่รู้พลัน
ขอหมู่เทวันนุกูลประกาศ ฯ

ให้สัตว์ทั้งหลายประจักษ์ส่วนบุญ
คิดคุณแลโมทนามิขาด
เพราะโมทนาประสาทวาส
บุญข้าประสาทประสิทธิ์ประสงค์ ฯ

ปัตติทานคาถา

ขอจงสรรพสัตว์นิราศจากเวร
ชีพเปนสุขิมิมีทนง
ถึงบทเกษมพิศาลโดยตรง
พระนิพพานองค์สงบสงัด ฯ

ความปราถนาประชาทุกหมู่
จงดีงามดูพิเศษสวัสดิ์
สำเร็จโดยชอบประกอบบุญจัด
สมบูรณ์พูลพัฒน์จรัสเจริญ ฯ

๒. อินทรวิเชียรฉันท์ ๑๑

บุญข้ากระทำไว้ ขณะนี้ประการใด
ด้วยบุญประกาศไข แลเพราะความอุทิศบุญ
ขอข้ากระทำธรรม นวโลกุตรคุณ
ให้แจ้งประจักษ์สุน– ทรเสร็จเกษมสันต์
ถ้าข้าพเจ้ายัง มิลุโลกุตรพลัน
เมื่อข้าพเจ้าคัล– ลยะอยู่ณะสงสาร

ธมฺมิกวัตร

ขอข้ามิพึงถึง ทุรกาคอภัพฐาน
สิบแปดประการขาน บมิต้องสมาคม
เหมือนโพธิสัตว์ผู้ นิยโตวโรดม
อันองค์พระสยม ภวญาณพยากรณ์ ฯ

คำเตือนสติคนเวลาจวนจะตาย

คนป่วยไข้หรืออาพาธหนัก มักมีทุกขเวทนาหลายอย่างรบกวน เปนเหตุแห่งวิภวตัณหา คืออยากไม่มีไม่เปนอย่างนั้น อันทำให้ใจเสร้าหมองบ้าง ฯ บางคนก็กลัวว่าจะตาย กลัวพลัดพรากจากของแลคนที่รักที่ชอบใจ เปนเหตุแห่งภวตัณหา คืออยากจะมีจะเปนอยู่ต่อไป อันทำใจให้วุ่นวายหวาดหวั่นต่อความตาย แลภพข้างหน้าบ้าง ฯ นอกจากนี้ผู้ที่มีทุกข์ครอบงำนั้น บางคนก็อยากจะหาความสุข มัวเมาใน

คำเตือนสติ

กามสุขแลแส่หาต่างๆ ทั้งกังวลห่วงใยอาลัยในทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา สามี ญาติ มิตร ที่ได้เคยร่วมสุขร่วมทุกข์กันมา ไม่สามารถจะทำใจให้สงบผ่องใส อันเปนลักษณะของกามตัณหา คือ ความอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่อีกส่วน ๑ ฯ

เมื่อบุทคลทุพพลภาพอยู่แล้วยังถูกตัณหา ๓ เข้าครอบงำใจ ก็ยิ่งเปนเหตุให้เศร้าหมองทุกข์ร้อนหนักขึ้น ถ้าตายไปในขณะนั้น ก็นับว่าเปนอันตายร้าย คือมีทุคคติเปนที่ไป ซึ่งต้องตามเทศนานัยว่า 'จิตฺเต สงฺกิลิฏฺเฐ ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา' ซึ่งแปลว่า ผู้มีใจเศร้าหมองแล้วทุคคติจำต้องหวัง (คือไปสู่ภูมิอันเปนทุกข์โดยไม่ต้องสงสัย) เหตุนี้บัณฑิตผู้ปรีชาหรือว่าญาติมิตรผู้ฉลาด หวังจะให้คนไข้ทำใจให้สงบผ่องใส ไม่

ธมฺมิกวัตร

ให้ทุกข์ด้วยตัณหา ๓ เหล่านั้น จึงหาถ้อยคำที่ดีมากล่าวเตือนสติ เพื่อให้คนไข้ได้สตินึกไปตาม แล้วบันเทาหรือกำจัดตัณหา ๓ เสีย ใจจะได้ผ่องใส เมื่อใจผ่องใสแล้วถึงจะตายก็เปนอันตายดี มีสุคติเปนที่ไปดังนัยพระพุทธภาษิตว่า 'จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปฏิกงฺขา' ความว่า ผู้มีใจไม่เศร้าหมองแล้ว สุคติเปนหวังได้ ฯ หากยังไม่ตาย เมื่อใจดีผ่องใสแล้วก็รักษาให้หายจากไข้ได้ง่ายกว่าผู้มีใจเศร้าหมองมากดังนี้ คนผู้ไม่ประมาท จึงศึกษาสำเนียกฝึกฝนตนที่จะให้เปนคนดีด้วยวิธีบำเพ็ญ ทาน ศีล ภาวนา ตามควรแก่กำลังแลเหตุการณ์ เมื่อไข้หนักพักใหญ่ จะได้ไม่หวาดหวั่น เมื่อมีผู้เตือนสติ จะได้ทำใจให้ผ่องใสเยือกเย็นเปนสุข ตามความสามารถที่จะทำได้ ฯ คำที่ดีซึ่งนำมากล่าวเตือนกัน ให้รลึกในเวลาจวนจะตายนั้นมีมาก

คำเตือนสติ

เปนพระพุทธคุณบ้าง พระธรรมคุณบ้าง พระสังฆคุณบ้าง จะนำมากล่าวไว้ในที่นี้เฉพาะที่ใช้กันเปนพื้น ดังต่อไปนี้ คือ:

๑ 'อรหํ' แปลว่า (พระพุทธเจ้า) เปนพระอรหันต์, เปนผู้หักใจได้, เปนผู้เว้นไกลจากกิเลศเครื่องเศร้าหมองใจ, เปนผู้หักกำแห่งสังสารจักร (คืออวิชชา ตัณหา อุปาทานกรรม), เปนผู้ควรรับความเคารพนับถือ, เปนต้น

๒ 'สงฺขารา สสฺสตา นตฺถิ' แปลว่าสังขารทั้งหลายเปนของเที่ยงไม่มี 'นตฺถิ พุทฺธานมิญฺชิตํ' แปลว่า ความหวั่นไหวของพระพุทธเจ้าย่อมไม่มี ฯ

๓ จิ, เจ, รุ, นิ, (หัวใจอภิธรรม) แปลว่า จิตต์ เจตสิก รูป นิพพาน

ธมฺมิกวัตร

๔ ให้พระสวดโพชฌงค์บ้าง แต่ผู้ไม่รู้คำแปลก็เปนพิธีไป เพื่อจะให้เปนประโยชน์แก่คนไข้ ควรเตือนให้รู้เนื้อความ เช่นให้ผู้ฉลาดบรรยายโพชฌงค์ ๗ คือ:

๑ สติ ความรลึก

๒ ธรรมวิจย ความสอดส่องธรรม

๓ วิริย ความเพียร

๔ ปีติ ความอิ่มใจ

๕ ปสฺสทฺธิ ความสงบใจ

๖ สมาธิ ความตั้งใจมั่น

๗ อุเบกขา ความวางเฉย

โดยย่อแต่ละอย่างๆว่า ท่านทำให้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเปนไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ธรรม เพื่อนิพพาน (ดับทุกข์ทั้งปวง) เปนต้น ฯลฯ

๕ ให้ทำสัญญา ๑๐ คือ:

คำเตือนสติ

๑ อนิจฺจสญฺญา กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร

๒ อนตฺตสญฺญา กำหนดหมายความเปนอนัตตาแห่งธรรม

๓ อสุภสญฺญา กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย

๔ อาทีนวสญฺญา กำหนดหมายโทษแห่งกาย มีอาพาธต่าง ๆ

๕ ปหานสญฺญา กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตกแลบาปธรรม

๖ วิราคสญฺญา กำหนดหมายอริยมรรคว่าเปนธรรมอันละเอียด

๗ นิโรธสญฺญา กำหนดหมายความดับตัณหา คืออริยผล

๘ สพฺพโลเก อนภิรตสญฺญา กำหนดหมายความไม่น่าเพลินในโลกทั้งปวง

ธมฺมิกวัตร

๙ สพฺพสํขาเรสุ อนิฏฺฐสญฺญา กำหนดหมายความไม่น่าปรารถนาในสังขารทั้งปวง

๑๐ อาณาปาณสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก

คำเตือนสติดังกล่าวมา ๕ อย่างนี้ แต่ละอย่างผู้ศึกษากระทำให้เจริญ ทำให้มาก น้อมใจนึกด้วยดีแล้ว ย่อมทำใจให้ผ่องแผ้วใสสอาดพ้นไปจากทุกข์ทั้งปวงได้ ทั้งในเวลาป่วยไข้แลในเวลาปรกติ ในกาลทุกเมื่อจริง ฯ

ปวัติธรรม

ภาค ๒

พิมพ์ครั้งแรก ๑๐๐๐ ฉบับ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีหงส์

คำนำ

หนังสือธรรมภาษิตนี้ ผูกขึ้นตามเหตุการณ์ที่ได้ประสบบ้าง เลือกคัดตัดตอนมาจากหนังสือต่าง ๆ ตามที่ชอบใจบ้าง ด้วยหวังว่าจะได้เปนสหายของตน และเพื่อจะให้เปนประโยชน์แก่ผู้รักดีด้วย เหตุว่าผู้ที่ใฝ่ใจในทางชอบ เมื่อได้อ่านได้ฟังแล้ว ย่อมจะได้ความชื่นบานอาจหาญในการละชั่วประพฤติดีให้ไพบูลย์ ได้กล่าวแล้วว่า สุภาษิตเปนกัลยามิตรอย่างดีที่ยากหามนุษย์คนใดเหมือน ทั้งในทางตักเตือนให้แกล้วกล้าบากบั่นในทางที่ถูก เหมือนชุบเหล็กอ่อนให้แข็ง แลเหนียวที่ควรเปนศาตราที่ดี ให้กลัวในที่ควรกลัว เหมือนรั้วกำแพงที่ป้องกันอันตราย ให้รักในที่ควรรัก ดุจน้ำกรักย้อมผ้า ให้ห่างในที่ควรห่าง ดุจเครื่องถ่างเครื่องกั้น ให้โปร่งใจหายกลัว โดยเห็นทางที่ควรจะดำเนิรอย่างไร ดุจ

ดวงไฟ ดวงอาทิตย์ แลให้อิ่มหนำสำราญจิตต์ยิ่งกว่าอาหารอย่างอื่นหมด ไม่ต้องเศร้ากำสรดเพราะกำจัดกิเลศให้เสื่อมหาย ดังได้ยาบำบัดโรค ทั้งทำโชคของสาธุชนให้ดำเนิรดีจนสุดเขตต์แห่งวาศนา ดุจนาวาแล่นตามลมตามน้ำ ทำคนแม้ชั้นต่ำให้คมขำงดงามควรสมาคม เปนอลังการอันเลิศของนรชน นอกจากนี้ยังมีความเปรียบ ด้วยมุ่งอรรถแห่งสุภาษิตอีกเปนเอนกประการ

เหตุนี้เมื่อเวลาล่วงมานาน เหตุการณ์ที่ได้ประสบอันเตือนให้เขียนไว้ก็มากเข้า ทั้งการศึกษาแลความรู้ความเห็นตำหรับตำรามีโดยกาล ข้อที่พอใจซึ่งคัดเอาไว้แลผูกขึ้นจึงเจริญขึ้นโดยลำดับ แม้จะได้จัดเข้าเปนเล่มซึ่งได้ขนานนามว่า "ปวัติธรรม" พิมพ์ไปเล่ม ๑ แล้วก็ยังมีข้อที่พอใจของสาธุชนเหลืออยู่มาก จึงเรียบเรียง

เข้าเปนเล่มให้ชื่อว่า ปวัติธรรม ภาค ๒ เพราะเปนสุภาษิต ที่นำผู้ทำตามให้เปนไปตามคลองธรรม เช่นภาคก่อน ที่ได้พิมพ์มา ๔ ครั้งแล้ว แม้จะบกพร่องอยู่บ้าง เพราะรบเรียงในเวลาอันน้อย เพื่อให้ทันประสงค์ของผู้พิมพ์ก็ดี หวังว่าจะเปนประโยชน์แก่ผู้สนใจได้ตามส่วน ฯ

พระครูวิบูลย์ ศีลขันธ์

วัดสัมพันธวงศ์

วันที่ ๑๐ มกราคม พ. ศ. ๒๔๖๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ขอความนอบน้อมของข้าพเจ้า จงมีแด่พระผู้มีพระภาคพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ก. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบริบูรณ์แล้วด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ เปนอย่างยอดเยี่ยม มีพระเดชานุภาพมหิมายิ่งกว่าพระอาทิตย์ ประสาทประสิทธิ์สุขประโยชน์ ๓ ให้สำเร็จแก่ผู้มีศรัทธา โดยควรแก่อุปนิสัยสามารถ ผู้ฉลาดพินิจแล้วย่อมเคารพบูชาพระองค์ แลถือเอาประโยชน์อันพระองค์ประทานให้อยู่ ฯ

ข. พระธรรมอันโอภาสที่พระศาสดาตรัสแล้ว แสดงทางดับกิเลศแลกองทุกข์ ผู้มีปัญญาจักษุประสบธรรมนั้น ย่อมเคารพนับถือปฏิบัติตามความจริงใจแล้ว บัดสุความสิ้นทุกข์ได้โดยชอบ ฯ

ค. พระสงฆ์ปฏิบัติชอบตามพระธรรม สำเร็จเปนผู้บริสุทธิ์พ้นทุกข์แล้วมีศีลแลทิฏฐิเสมอกัน นำประโยชน์นั้นเผื่อแผ่แก่สาธุชนทั่วไป อันผู้เคารพนับถือว่าเปนสรณะที่พึ่งจริงแล้ว ย่อมเปนผู้แคล้วจากทุกข์ภัยด้วยประการทั้งปวง ฯ

ฆ. ขอบันดาผู้ที่ได้อ่าน ฟัง หนังสือ ปวัติ ธรรมนี้ จงมีจิตต์โสมนัสชื่นบานเปนไปพร้อมด้วยธรรมแลความเคารพ อันให้สำเร็จประโยชน์สุขแลความสวัสดิ์ทั่วหน้ากันตลอดกาลนานเทอญ ฯ

ง. ถ้อยคำที่เปนสุภาษิตแม้เล็กน้อย แต่ผู้ฟังด้วยมนสิการโดยแยบคาย ให้สำเร็จแก่ผู้ใช้

ความคิดได้ ดูแต่ดอกไม้ชมดเชียงแดพิมเสน เกิดแม้น้อย เมื่อฉลาดใช้สรอยแซกยาให้เหมาะแก่โรค ก็ให้ผู้บริโภคได้อานิสงส์อนันต์ ฯ

๑. ในโลกเข้าใจกันว่า มีสิ่งหวานเย็นอยู่ ๓ คือ อ้อย ๑ สาวน้อย ๑ คำสุภาสิต ๑ แต่บัณฑิตพิจารณาดูแล้วเหนว่า สำหรับอ้อยแดสาวน้อยยังเดือดร้อนได้ ส่วนคำสุภาสิตไม่เดือดร้อนเลย ฯ

๑ บัณฑิตไม่รู้จักเบื่อในสุภาษิต พระอาทิตย์ไม่เบื่อในการไขแสง ๒ นี้แสดงความรุ่งเรืองในโลก ฯ

๒ ในโลกไม้จันทน์เปนของเย็น แต่แสงจันทร์เย็นกว่านั้น ส่วนถ้อยคำสุภาษิตของสาธุชนยังเย็นกว่าไม้จันทน์แดแสงจันทร์ ฯ

๓ ไฟนี้แม้มีเดชมหิมา ก็ไม่ทำดินให้อ่อนได้

น้ำจึงทำดินให้อ่อน วาจาของสาธุชนแล ย่อมทำคนกระด้างให้อ่อนได้เหมือนฉนั้น ฯ

๔ ถ้อยคำเด็กน้อยที่พูดเหมาะต่อกาลอันควร ก็จัดเปนสุภาษิต ดูแต่อาหารที่เลวเถิด คนหิวกินยังมีรสอร่อย ฯ

๕ ทุกคนต้องการความสุขที่มั่นคง แลอิศรภาพ แห่งกายวาจาใจของตนเปนอย่างเยี่ยม จึงประกอบการ ก็แต่ว่าต้องถือแลทำตามหลัก จึงจะได้สมประสงค์ ฯ

๖ อิศรภาพ แห่งกาย วาจาใจ แลการ ศึกษา จะเจริญขึ้นโดยไม่มีทางเสื่อมด้วยประการใด นั่นเปนหลักแห่งการถือ ฯ

๗ ทำไมจะเชื่อได้ว่าความเห็นนั้นถูก ข้อนี้มีเหตุสมผลแลความยุติธรรมเปนหลัก ฯ

๗ ร่มไม้ก็เปนที่สบาย ร่มเงาของญาติแลมารดาบิดายังสบายกว่านั้น ของอาจารย์

และพระราชายังยิ่งขึ้น พระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังดียิ่งกว่านั้น ฯ

๙ หัวใจแห่งศาสนานั้นโดยมาก ย่อมหมายเอาความเมตตากรุณาแก่กันเปนที่ตั้ง แต่ในพระพุทธศาสนานั้น มีเมตตากรุณาเปนเบื้องต้น มีความจริงเปนหลักเปนหัวใจ มีความแกล้วกล้าปลอดจากภัยไม่ติดขัดเปนอานิสงส์ ฯ

๑๐ คนที่ศึกษาศาสนาแต่ชั้นเปลือก ๆ มักลงความเหนว่า ศาสนาเปนของมีขึ้นเพื่อแสวงหาลาภยศอำนาจวาศนาบ้าง เปนรัฏฐาภิปาลโนบายของพระเจ้าแผ่นดินบ้าง ที่สูงขึ้นไปหน่อยก็เหนว่าสั่งสอนด้วยเมตตาปราณี แลเหมือนกันทั้งนั้นทุกศาสนา ความเหนเช่นนี้ ก็เหมือนกับความเหนของคนตาบอด แต่กำเนิดมา คลำช้างย่อมมีความเข้าใจไกลจากความจริง มากทีเดียว ฯ

๓๑ มนุษย์ทุกคนที่มีความชอบธรรมที่จะตรวจศาสนาของตนที่บุรพชนของเราถือมาได้ทั่วกัน เหตุใดจะมานอนใจให้เปนไม่รู้แน่ว่า ปฏิปทาในทางศาสนาที่ตนปฏิบัติอยู่จะเท็จจริงอย่างไร ควรจะเลือกใช้เลือกประพฤติให้ได้จริง จึงจะสมกับการที่เปนคนมีตนเปนที่รัก ฯ

๓๒ อันที่จริงผู้เหนความดีของท่านบุรพบุรุษ แลเชื่อตามคำสอนของท่าน หรือ ศาสนาที่ท่านถือ หรือตนเคยเหนอานิสงส์มาบ้างแล้ว ย่อมเปนทางให้ผู้นั้นไม่กล้าทำชั่วแล้วตั้งอยู่ในความดี มีความสุขดีกว่าพวกที่ไม่เชื่อแลไม่ใช้ความคิดพิจารณาให้เหนความจริงด้วยปัญญาของตนแลดีกว่าเปนคนหัวรั้น ความรู้สึกทำความชั่วที่ตัวต้องซ่อนเร้น แต่เช่นนั้นก็ยังสู้ผู้ที่ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนค้นควาหาความจริงให้ประจักษ์ไม่ได้ ฯ

๑๓ ความคิด ของ มนุษย์ ปุถุ ชนคน หนึ่ง ย่อม มี ทั้ง ส่วนดีแลชั่วหมุนเวียนไปไม่หยุดหย่อน ดุจ ประเทศซึ่งปกครองไม่เรียบ ร้อย มี การ จลา จล อยู่เสมอดังนี้ ถ้ามีสติเล็กน้อยดูไม่น่าจะ เปนปุถุชน ซึ่งต้องทนรับทารุณกรรมเนือง ๆ มิใช่หรือ ฯ

๑๔ ศาสนาที่มีผู้นับถือมาก เช่นศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ ศาสนาคฤส ศาสนามหมัด เหล่านี้ เมื่อว่าโดยต้นเค้าแล้วก็สอนให้คน ประพฤติดี ชี้เหตุแห่งสุขแห่งทุกข์ ให้ทราบ ดูเหมือนว่าทุกศาสนาเกิดแต่เมตตามีเมตตา เปน หลัก มีเมตตาเปนหัวใจ แต่คำสอนของ ศาสนานั้น ๆ ย่อมลงรอยกันบ้าง ไม่ลงรอย กันบ้าง ลเอียดสุขุมลึกซึ้งบ้าง หยาบคาย ต่ำตื้นบ้าง ทั้งแคบแลกว้างต่าง ๆ กัน ตาม ความรู้แลอัธยาศัยของ ศาสนา นั้น ๆ อันผู้

พิจารณาด้วยปัญญา หรือ รู้วิทยาศาสตร์ แล้ว พอรู้ได้ ฯ

๑๕ ศาสนาที่มีเหตุผล คือ แสดง คติ ของ ธรรม แห่ง โลกธาตุซึ่งตั้งขึ้นโดยชอบธรรม สำหรับให้ มนุษย์ฉลาดมีความรู้รอบคอบในสภาพธรรมแท้ จริง ไม่ใช่บัญญัติซึ่งอ้างว่ามาจากสวรรค์ หรือพระเจ้าดลใจ ทั้งย่อมให้ผู้ฟังพิจารณา ดูด้วยปัญญาของตน ไม่ให้ถือเอาโดยเดา หรือคาดคเณ ไม่ได้บังคับให้เชื่อ หรือ อนุมาน สถานใด ทนต่อปัญญาเพ่งพิศของนัก ปราชญ์ก็มีพุทธศาสนาปนยอด ฯ

๑๖ ท่านผู้ฟังบางคนจะระแวงไปว่า พุทธศาสนา สนิกปรารถนาจะยกย่องศาสนาที่ตนนับถือบ้าง ก็ควรจะแบ่งเวลาชีวิตของท่านพิจารณาดู คำ ที่สั่งสอนในศาสนานั้น ๆ เช่น ปฏิปทาแห่ง ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายน่า ประโยชน์

อย่างยิ่งให้เหนจริงด้วยปัญญาดีกว่า เพราะถ้ายังไม่ทันพิจารณาให้รอบคอบ จะลงความเชื่อตามที่เขาเล่าลือหรือติเตียนยกย่องนั้น หาใช่ผู้มีปัญญาประกอบด้วยลักษณะของ บัณฑิตไม่ ฯ

๑๗ ศาสนาพราหมณ์ คฤศ มะหมัด ๓ ศาสนานี้แสดงว่ามีพระเจ้าผู้สร้างโลก ใครจะดีหรือชั่วก็เพราะพระเปนเจ้า แลน้าวโน้มใจให้ประจบพระเปนเจ้าเคาเดียวกัน ถ้าเลิกพระเจ้าผู้สร้างเสียแล้วก็เปน หมด หลัก ศาสนา เหมือน กัน แม้เช่นนั้นก็ยังมีข้อความ หยาบ ประณีต กว่า กันมากอยู่ ถ้ายิ่งเทียบกับพุทธศาสนาด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะเหนผิดกันไกลเปนอันมากทีเดียว เพราะพระพุทธศาสนาแสดงว่า ผู้สร้างนั้นได้แก่ตัวอัปปรีย์ คือ ความโง่เขลาไม่ รู้จริงที่เรียกว่าอวิชชา แลสั่งสอนมนุษย์ให้เปนผู้มีศีลสมาธิปัญญา ให้

บริบูรณ์ด้วยการรอบคอบจนปรากฏเปนผู้วิเศษ ทำลายผู้สร้างคือ อวิชชาเสีย ไม่ได้สั่งสอนให้อ้อนวอนประจบผู้สร้างเลย เพราะผู้สร้างไม่ได้สร้างสุขให้ฝ่ายเดียว สร้างทุกข์ให้สัตว ผู้เกิดมาแล้วมากกว่าสุข เมื่อมีปัญญาทำลายผู้สร้างเสียได้แล้ว จะได้ไม่ต้องทุกข์ เพราะไม่มีใครสร้างทุกข์ให้ ฯ

๑๘ ผู้ที่เห็นประโยชน์ที่แน่นอนแล้ว ไม่รีบถือเอา ไปมัวฝึกฝ่ายเสียในประโยชน์ที่ไม่แน่ จะหวังความสำเร็จได้โดยชอบแต่ที่ไหน ฯ

๑๙ อันบุตร์ก็ดี ศิษย์ก็ดี ที่ไม่ได้รับฝึกหัด ย่อมมีโทษเปนส่วนมาก แต่ที่ฝึกหัดแล้ว ย่อมมีคุณเปนส่วนมาก เหตุนั้น ผู้ปกครองควรฝึกเสียในเวลาที่ควรฝึกได้ ฯ

๒๐ มารดาแลบิดาได้ชื่อว่าเปนสัตรู เพราะเหตุที่ไม่ให้บุตร์ศึกษาแต่ในกาลเด็ก ๆ บุตร์นั้นไม่

สงำผ่าเผยในกลางประชุม เสมือนนกยางตก
เข้าฝูงหงษ์ ฯ

๒๑ มีลูกดี ก็มีสี สงำหน้า ญาติวงษ์ พงษาก็ผ่องใส
ถึงเพื่อนบ้าน ถิ่นถาน ที่ไกล ไกล ก็พอใจ
สรรเสริญเจริญพร (สุนทรภู่) ฯ

๒๒ ผู้ ปกครองพึงตักเตือน พร่ำสอน แลพึงห้าม
จากมรรยาทอันลามก เพราะผู้ที่ได้รับฝึกหัด
ย่อมเปนคนน่ารัก แต่คนที่ไม่ได้รับฝึกหัด
ไม่น่ารักเลย ฯ

๒๓ ลูกไม่ดีที่ คอยทำ ลาย สกุล ประ ดุจ ทนาน เปล่า
อยู่ในยุ้งนั้น แม้จะมีสักร้อยคนก็ไม่มีค่า ฯ

๒๔ คนไม่เกียจคร้าน ไม่ดุดัน ไม่โอ้อวด เปน
คนสอาด สัตย์ซื่อ ไม่โลภจัด ใคร่ประโยชน์
ท่านกล่าวว่า เปนคนสูง ฯ

๒๕ พระจันทร์ดวงเดียวอาจส่องโลกให้สว่างได้ ดี
กว่าดาวหลายดวงฉันใด บุตร์ดีคนเดียวอาจ

ยังสกุลให้รุ่งเรืองได้ดีกว่าบุตรที่เลวทราม ตั้ง ๑๐๐ คน ฯ

๒๖ พระจันทร์เปนเครื่องส่องในทวีป สามีเปนเครื่องส่องในนารี พระธรรมเปนเครื่องส่องในโลกสาม บุตรดีงามเปนเครื่องส่องสกุล ฯ

๒๗ ปวงบัณฑิตเล็งเหนฐานะห้าประการจึงปรารถนาบุตร คือเราเลี้ยงลูกแล้วมันจักเลี้ยงเรา ๑ ทำกิจให้เรา ๑ วงศ์สกุลจักดำรงยืน ๑ ลูกจักปกครองมรดก ๑ อีกอย่างหนึ่งจักส่งทักขิณาไปให้แก่พวกปิตฤ ๑ ฯ

๒๘ ความรักด้วยตัณหา ในภรรยาหรือในบุตรธิดาแลในอื่น ๆ ก็ตาม ล้วนแต่จะนำให้เสื่อมจากคุณที่ชอบเสีย เหตุนั้นควรรู้จักรักให้เปนประโยชน์ ไม่ควรผืนอำนาจแห่งเหตุ ฯ

๒๙ บุตรศิษย์ของใครที่บิดามารดาอาจารย์ของเขากลัวจะเหนื่อยแล้วก็มักเปนคนโง่ มีร่างกาย

ไม่แขงแรง แลจะต้องลำบากมาก ฯ

๓๐ คนที่รักตนหรือรักบุตร์ ธิดาแล้วเลี้ยง ดูกัน ด้วย อาหารแต่พอให้ร่างกายอ้วนพี หาได้มีการ ศึกษาให้เกิดความรู้ วิชา ธรรม หรือ อย่าง ต่ำ วิชาหนังสือ วิชา เลขแล วิทยา ศาสตร์ อย่างใด ไม่ ก็มีคติไม่ผิดจากสุกรอันเขาเลี้ยงให้ อ้วนพี เพื่อประโยชน์เพียงเอาไว้กินเนื้อ ฯ

๓๑ ธีรชนท่านว่าเปนบัณฑิต เพราะเข้าใจประโยชน์ ทั้งสอง คือประโยชน์ปัจจุบัน แลประโยชน์ ในเบื้องน่า ฯ

๓๒ ผู้อื่นทำประโยชน์ให้ ก็เสมือนพงษ์พันธุ์ ฝ่าย พงษ์พันธุ์ที่ไม่ทำประโยชน์ให้ ก็เหมือน คนอื่น พยาธิเกิดกับกายเปนของไร้ประโยชน์ ส่วนยาในป่ากลับมีประโยชน์ได้ ฯ

๓๓ บุตร์อติชาตดีกว่าบิดา หรืออนุชาตพอเท่า เทียมบิดาบัณฑิตย่อมต้องการ แต่ที่เปน

อวชาตเลวกว่าบิดาท่านไม่ปรารถนา เปน
ลูกล้างสกุล ฯ

๓๔ พืนที่ถึงจะดีมีโอชะบริบูรณ์ แต่เมื่อเจ้าของ
ไม่รู้จักเพิ่มพูลประโยชน์ เช่นไม่รู้จักปลูก
สร้างไม้ดอกไม้ผลที่ดี มีแต่ทิ้งไว้ให้รกเปน
พงก็ไม่มีราคา กลับจะสู้ที่ป่า แต่เขารู้จัก
ปลูกสร้างไม่ได้ ข้อนี้ฉันใด คนก็เหมือน
กัน ถึงเกิดในตระกูลสูงศักดิ์ แต่ไม่รู้จักแสวง
หาวิชา ก็เกิดมาเปนอยู่รกสกุล หาประ
โยชน์มิได้ ฯ

๓๕ อันธรรมดาสิ่งเหลวอ่อน ก็ต้องมีภาชนะ
เปนเครื่องรับรองจึงจะทรงตัวอยู่ได้ เหมือน
ทารกผู้ยังอ่อน ก็ต้องมีพ่อแม่หรือพี่เลี้ยง
คอยประคองไว้ ฯ

๓๖ ส่วนของที่กล้าแข็งแล้ว แม้จะเอาไปโยนไว้
ที่ไหน ก็คงอยู่ในที่นั้นได้ไม่เสื่อมเสียฉันใด

คนดีก็ไม่ต้องหวั่นไหวในที่นั้น ๆ ฉันนั้น ฯ

๓๗ ลูกเอย เจ้าจงรู้วิทยาในกาลทุกเมื่อเถิด อย่าให้ครูอาจารย์ลำบากเลย เปนพระราชา คนยังบูชาแต่ในประเทศของพระองค์ เปนนักปราชญ์คนบูชาทุกสถาน ฯ

๓๘ จงเปนนักปราชญ์เถิดลูก มัวคร้านอยู่ไย คนโง่ต้องเปนคนแบกหาม ในโลกนี้เขาบูชานักปราชญ์กัน ลูกเอยเจ้าจงเปนคนฉลาดทุก ๆ วันเถิด ฯ

๓๙ บัณฑิตเต็มเปี่ยมด้วยความรู้ หากทราบว่ามีอยู่ในที่ใด อันผู้แสวงความรู้พึงไปสู่ที่นั้นด้วยอุสาหะอันใหญ่เทียว ฯ

๔๐ ผู้ต้องการความรู้ ใคร่ครวญแล้ว พึงแสวงหาความรู้ในครูผู้ถี่ถ้วน ธรรมดาเข้าอันสุกในหม้อ แม้ (ตักใส่) ในภาชนะก็คงเปนอย่างนั้น ฯ

๔๑ ดวงมณีบ่ห่อนมีทุกภูผา แก้วมุกดามิใช่อยู่ทุกข้างมัน อันไม้จันทน์หรือจะมีทุกไพรสณฑ์ บัณฑิตชนก็ไม่มีทุกหนแห่ง ฯ

๔๒ ความเชื่อ ๑ ความละอาย ๑ ความเกรงกลัว ๑ ความเปนผู้สดับมาก ๑ ความเพียร ๑ สติ ๑ ปัญญา ๑ ผู้ใดถึงพร้อมด้วยธรรม ๗ ประการนี้ท่านว่าเปนบัณฑิต ฯ

๔๓ สายบัวเปนเครื่องวัดน้ำ กิจการที่ทำเปนเครื่องวัดสกุล คารมที่พูดเปนเครื่องวัดปัญญา ความเหี่ยวแห้งหญ้าเปนเครื่องวัดพื้นดิน ฯ

๔๔ สูเจ้าจงเปนผู้ใฝ่ความดี มีความรู้แม่นยำ หมั่นสอบถาม พึงเข้าใกล้ท่านที่มีศีลมีความรู้มากโดยเคารพ ฯ

๔๕ เพราะการหมั่นสดับ ความรู้จึงเจริญ แลความรู้ย่อมเจริญขึ้นได้ด้วยปัญญา อาศัยปัญญาจึงจะรู้จักประโยชน์ ประโยชน์ที่รู้

แล้ว จักนำสุขมาให้ ฯ

๔๖ การลุกรับ แลการบำรุง การเชื่อฟัง แลการบำเรอ การเรียนศิลปโดยเคารพ (ความดีเหล่านี้) คนฉลาดพึงยังครูให้โปรดปรานได้ ฯ

๔๗ ในที่ใด คนขี้เกียจแลคนขยัน คนกล้าแลคนขลาด ได้รับความยกย่องเสมอกัน พวกสัตบุรุษย่อมไม่อยู่ในที่นั้น เออก็ใครจะทำให้มันต่างกันได้ ฯ

๔๘ สีหะหนึ่ง คนดีหนึ่ง ช้างสารหนึ่ง ย่อมทิ้งถิ่นที่ไม่ดีไปหาสถานที่ ๆ เหมาะ ส่วนกาก์หนึ่ง คนชั่วหนึ่ง มฤคหนึ่ง ย่อมคอยท่าความตายอยู่ในถิ่นเดิม ฯ

๔๙ ต้นไม้อาศัยพื้นที่ดี ย่อมมีดอกแลผลออกสพรั่ง ผู้ที่เข้าไปอาศัยคนดี ก็ย่อมมีความดีเจริญยิ่งขึ้น ฯ

๕๐ ฟัน ผม เล็บ คน ออกจากที่เดิมของตนไม่งามเลย ผู้มีความคิด รู้อย่างนี้แล้ว ไม่ควรทิ้งถิ่นตนเสียง่าย ๆ ฯ

๕๑ ในถิ่นใด มีแต่ความอัปมาน แลความดูหมิ่นสัตบุรุษ มีแต่การนับถือคนเลว บุทคลไม่ควรอยู่ในถิ่นนั้นทั้งวัน ฯ

๕๒ แม้สัตบุรุษก็พึงเปนคนไม่ดีได้ ด้วยการคบหากับอสัตบุรุษ พึงเปรียบกับถนนที่รกไปด้วยขยะมูลฝอย แม้จะตรงก็ไม่ดี ฯ

๕๓ สำหรับสรีระแลความดี มีแผกกันไกลที่สุด สรีระจักสลายชั่วขณะ ส่วนความดีดำรงค์อยู่ตลอดกัลป์ ฯ

๕๔ ผู้ใหญ่หรือเถระ ต้องมีคุณ ๕ เหล่านี้คือ ศรัทธาความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ๑ หิริความลอายบาป ๑ โอตตปปสดุ้งกลัวต่อบาปอกุศล ๑ วิริยะมีเพียรอันปรารภแล้ว ๑ มี

ปัญญารู้ทั่วในกุศลากุศล ๑ ดังนี้จึงควรเปนที่สักการะเคารพของสพรหมจารีทั้งหลาย ฯ

๕๕ ปัญญาแตกฉานในอรรถ ๑ ปัญญาแตกฉานในธรรม ๑ ปัญญาแตกฉานในนิรุกติภาษาต่างๆ ๑ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ความสว่างในใจ ๑ ความเปนผู้แคล่ว คล่อง ว่องไวมิได้เกียจคร้านชำนาญในกิจที่สพรหมจารีจะพึงถามว่าอย่างไร ๑ ธรรมเปนอลังการ ๕ ประการเหล่านี้ประดับแล้ว ย่อมเปนที่รักเคารพนมัศการของสพรหมจารีทั้งหลาย ฯ

๕๖ สจฺจ ความประพฤติเปนคนจริง มั่นคงไม่คลอนแคลนเพราะอคติ ๔ ทั้งสี่ ๑ ธมฺม ความเปนผู้รู้จักเหตุ ๑ อวิหิสา ความไม่เบียดเบียฬ ๑ สญฺญม ความเปนผู้สำรวมระวัง ๑ ทม ความฝึกตน ๑ ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ทำบุทคลให้เปนผู้ใหญ่ ทำบรรพ

ชิตแม้ผู้ใหม่ให้เปนเถระ ฯ

๕๗ หากผู้ไม่เชื่อประโยชน์ประจำภพน่า แม้ผู้นั้นจะถูกจับตัวไปปล่อยในอาวาสของชาวสวรรค์ก็ไม่เหนอะไร ฯ

๕๘ คนนอนมาก คนไม่สันโดษ อกตัญญู แลคนขลาด เหล่านี้ย่อมไม่อาจศึกษาอาจาระอันดีแม้ในการไหน ๆ ฯ

๕๙ ผงมยามเดียวสำหรับท้าวพระยา นอนสองยามสำหรับคนนักปราชญ์ สามยามสำหรับชาวบ้าน แต่สี่ยามสำหรับคนเข็ญใจ ฯ

๖๐ ความโลภ ความตระหนี่ ความโกรธ ความมัวเมา ความถือตัว ความลบหลู่ ความฤษยา ความประมาท ความเกียจคร้าน ความนอนมาก เหล่านี้มีในคนใด ย่อมทำคนนั้นให้เปนคนเลว ฯ

๖๑ กำลังแขน ๑ กำลังอำมาตย์ ๑ กำลังโภค ๑

กำลังชาติสูง ๓ ทั้ง ๔ กำลังนี้ ปัญญา
แล เปนกำลังที่ประเสริฐแรงกว่า ฯ

๖๒ ปราชญ์มีเมธา พิจารณาถี่ถ้วน ย่อม
ตั้งตัวได้ด้วยทุนทรัพย์แม้น้อย ดังก่อไฟที
ละน้อยให้ลุกโพลง ฯ

๖๓ สิ่งที่ไม่ควรได้ก็ไม่ต้องปรารถนา แม้สิ่งที่
ฉิบหายไปก็ไม่ต้องเสร้าโศก แถ้ได้สมบัติ
ที่ควรดูดดื่มก็ไม่มัวเมา คนชนิดนี้ เปน
บัณฑิตโดยแท้ ฯ

๖๔ ผู้ใดแลเปนผู้รู้จักคุณ แลตอบแทนคุณ
เปนนักปราชญ์ เปนเพื่อนที่ดี เปนเพื่อน
ยั่งยืน เมื่อเพื่อนได้รับทุกข์ช่วยทำกิจโดย
ไม่รังเกียจ ปราชญ์ย่อมกล่าวผู้มีภาวะเหน
ปานนั้นว่า คนดีในโลก ฯ

๖๕ ผู้บัดลุประโยชน์ใหญ่ คือวิชาแลสมบัติ
เปนผู้ไม่มีความเย่อหยิ่งเที่ยวไป ผู้นั้นท่านว่า

เปนบัณฑิต ฯ

๖๖ ห้ามกันในการที่ไร้ประโยชน์ แลชักจูงในการที่เปนประโยชน์ แลไม่ละทิ้งในยามวิบัติ นี้เปนลักษณะของมิตร์โดยย่อ ฯ

๖๗ เปนความจริง เพราะเหตุที่เกี่ยวข้องจู้จี้กันก็ดี เพราะเห็นห่างเสียทีเดียวก็ดี เพราะขอไม่เปนเวลาก็ดี ด้วยเหตุสามนี้ มิตร์ทั้งหลายย่อมจางกันได้ ฯ

๖๘ พึงยึดใจคนโลภโดยแบ่งประโยชน์ให้คน หยิ่งโดยถ่อมตน คนโง่โดยคล้อยตามใจ แต่บัณฑิตต้องโดยความจริง ฯ

๖๙ บ่วงของผู้มีปัญญาย่อมคล้องคนผู้มีกิเลศไว้ในอำนาจได้ ฯ คือใครเปนคนสูงเจ้ายศเจ้าศักดิ์ ก็จักต้องติดสง่าด้วยความอ่อนน้อม ถ้าเปนคนกล้าสามารก็จะถูกประหารด้วยวาจายกยอยั่วเย้าให้หักเหิมจนเสียสามัคคี ถ้า

เปนคนมีกำลังน้อยต้อยต่ำจะต้องตามท่าน ด้วยเพิ่มให้ทีละน้อย ถึงเปนคนเสมอกันเมื่อเพิ่มพูดความพยายามเข้าข้างหนึ่ง ในไม่ช้าก็คงเห็นผล ฯ

๗๐ ผู้มีสามารถมาก รับภาระอะไรเล่าจะรู้สึกหนัก ขะโมยวิ่งหนีเขา ทางไหนเล่าจะชื่อว่าไกล คนมีวิทยาไปประเทศไหนเล่าจะรู้สึกแปลก คนพูดน่ารัก พบใครเล่าจะไม่รู้สึกเปนคนกันเอง ฯ

๗๑ นางผู้ดำรงค์ในธรรมเปนนิตย์ เวลาจะนอนก็มีรัศมีเปล่งปลั่ง สั่งสอนพี่น้องในความดีนารีเช่นนี้ ยอมกันแล้วว่า นางประเสริฐ ฯ

๗๒ คนฉลาดสมบูรณ์ด้วยคุณความดี ย่อมน้อมตนลงแม้คนชั้นต่ำก็เข้ากันได้ เหมือนไม้ผลดกกิ่งย่อมน้อมลงฉนั้น ฯ

๗๓ แก่นจันทน์แม้จะแห้งเกราะก็ไม่คลายหอม บัณ

ฑิตแม้ได้ทุกข์ก็ไม่ละธรรม ไม่ต้องป่วยกล่าวถึงในเวลาปกติสุข ฯ

๗๔ เสือ-แลสีหราชมีอำนาจแม้ในเวลาอยู่ในกรงมีเสียงแลรอยเท้า เปนที่พรั่นพรึงของสัตว์อื่นแม้มนุษย์ ปราชญ์ผู้ปรีชารู้เท่าเหตุผล ถึงจะไปอยู่ในที่ใด ก็คงอาจมีสง่าเปนที่เกรงใจของคนดีเปนนิตย์ ฯ

๗๕ บัณฑิตเหนภัยที่ยังไม่มาถึงแล้ว พึงหลีกเลี่ยงเสียแต่ไกล แต่ครั้นเหนภัยที่มาถึงเข้าย่อมไม่หวาดหวั่น ฯ

๗๖ การอบรมในที่ต่ำย่อมบั่นรอนสิริ คนขอทานย่อมบั่นรอนความเคารพ การยกยอย่อมบั่นรอนคุณความดี การไม่สำรวมย่อมบั่นรอนใจ ฯ

๗๗ เมื่อไม่มีโอกาศจะหางารที่พอใจทำได้ ก็ควรต้องฝืนใจทำที่เปนประโยชน์ แม้ไม่พอใจทำ

ไปก่อนดีกว่า จริงอยู่ในคราวแรกต้องลำบากหนักใจ แต่ทำไปพออยู่ตัวเสียแล้วก็ไม่ต้องฝืน เช่นไม้เม้เปนของไม่มีวิญญาณ ถ้าคดในชั้นแรกดัดก็ยาก แต่ใช้ง่ามไม้หรือเครื่องถ่วงไว้นาน ๆ พออยู่ตัวเสียแล้ว ปลดเครื่องดัดเครื่องถ่วงออกเสีย ก็คงตรงอยู่ได้ ฯ

๗๗ สรรพสิ่งที่บุคคลเสพแลกิริยาที่ประพฤติไม่เลือกว่าดีหรือเลว ถ้าบ่อยเข้าย่อมติดแน่นเปนนิสัยฝังอยู่ในสันดาน ยากที่จะเปลี่ยนได้ เหตุนี้บัณฑิตจึงเลือกฝึกกายวาจาตลอดถึงจิตต์แต่ในทางดี เพื่อให้เปนผู้มีธรรมติดสันดานจนเปนนิสัย แลจะได้ไม่ต้องประสพทุกข์ ฯ

๗๘ ความดีที่ทำไว้แม้ครั้ง ๑ ก็เปนเครื่องชูใจให้ขึ้นตั้งร้อยครั้งหรือยิ่งกว่า คือพอเริ่มก็เริงใจ

ได้ทำสมคิดจิตต์ก็ชื่น กาลอื่นต่อไปก็เปน
สุข ไม่ว่าจะอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า จะ
อยู่ในนาหรืออยู่ในสวน จะนั่งนอนหรือยืน
เดิรอยู่ก็ตาม เมื่อนึกถึงก็ย่อมเปรมปรีดิ์ปรา
โมทย์ แม้ผู้ที่ได้เหนประโยชน์ที่เราทำแล้ว
ก็มีใจสรรเสริญเจริญพร แลไว้วางใจในการ
อื่น ๆ อีกต่อไป ฯ

๗๐ ความชั่วที่คนทำไว้ครั้ง ๑ แต่ความชั่วนั้นโหด
ร้ายกลับทำโทษผู้ทำความชั่วตั้งร้อยครั้ง หรือ
ยิ่งกว่า ตั้งแต่เริ่มทำก็ร้อนใจ ทำลงไป
ก็เสียชื่อเสียง ต่อไปก็ไม่มีใครนับถือไว้
วางใจตั้ง ๑๐๐ อย่าง ๑๐๐๐ อย่าง นึกถึงก็
เศร้าหมองใจ เหมือนต้นไทรเกิดแต่มะเด็ด
เดียว แต่มีลูกนับไม่ถ้วน ฯ

๗๑ ดูจงทราบว่า บาปอำนวยทุกข์ บุญอำ
นวยสุข หากปนกันก็สุขบ้างทุกข์บ้าง ผล

แห่งกรรมทุกอย่าง ย่อมมีลักษณะเหมือนกันกับเหตุ ฯ

๗๒ ไม่มีมิตรจะเสมอด้วยวิทยา ไม่มีข้าศึกอันจะเทียมพยาธิ ไม่มีความรักเสมอด้วยตน ไม่มีกำลังยิ่งกว่ากรรม ฯ

๗๓ ความถึงสุขมีเพราะทำดี ความถึงทุกข์มีเพราะทำชั่วไว้ก่อน ผู้ไม่เหนดังนี้ เปนพาล ฯ

๗๔ บุทคลจะเปนคนถ่อยเพราะชาติก็หาไม่ แลจะเปนพราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ จะเปนคนถ่อยก็เพราะกรรม แลจะเปนพราหมณ์ก็เพราะกรรม ฯ

๗๕ หากผู้ใดไม่เชื่อผลแห่งบุญแลบาปโดยจริงไซร้ ผู้นั้นเว้ย พึงเอาแว่นมาส่องหน้าตนโดยเร็ว ฯ

๗๖ ผู้เฒ่าไม่เคารพ คบครูโดยมายา ย่อมไม่ได้ประโยชน์ที่ควรจะได้ ฯ

๗๗ คนอกตัญญูอาสัตย์ อาธรรม ประพฤติทุรกรรม

ด้วยกลโกง แม้จะลวงผู้เขลาให้รักใคร่ โดยไม่ล่วงรู้แลจะอำนวยพรไชยให้เขาสักเท่าไร ก็เท่ากับแช่งด่าที่จะให้เขาล่มจมในภูมิอันวิบัติที่ประกอบด้วยทุกข์ อธมฺโม นิรยํ เนติ ฯ

๗๗ พ่อแม่แลครูอาจารย์ แม้จะรักใคร่สงสารบุตร์ธิดาแลศิษย์ของตนแล้วประสาทพรให้ พรนั้นไซร้จะขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งให้กิจของบุตร์แลศิษย์สมประสงค์ ก็เพราะบุตร์หรือศิษย์นั้นเคารพนับถือเชื่อถ้อยตั้งอยู่ในสัจในธรรม ธมฺโม ปาเปติ สุคฺคติ ฯ

๗๘ คนเราย่อมเคารพนับถือบูชากัน ก็เพราะมีอุปการแก่กัน เช่น บิดามารดา กับบุตร์ธิดา อุปัชฌาอาจารย์ กับสัทธิวิหาริกอันเดวาสิก แต่คนที่เราจะเชื่อถือไว้ใจรักใคร่นั้น ไม่ใช่เพราะเปนบิดามารดาญาติพี่น้องลูกหลานของเรา แลไม่ใช่เพราะเปนอุปัชฌาย์

อาจารย์เจ้านายของเรา ไม่ใช่เพราะเปนมิตร์สหายของเรา เท่านั้น ผู้ที่เรานับถือแลบูชาเชื่อแลไว้ใจอย่างยิ่งนั้น เพราะท่านเปนผู้ที่มีคุณความดี คือมีความรู้สามารถมีศีลมีธรรมไม่ลำเอียงเปนหลัก ๆ ถ้ายิ่งได้มีโอกาศประกอบน่าที่ อันเปนเหตุโยงสามัคคีให้สนิท เช่นได้เปนศิษย์อาจารย์กันก็ดี เปนบิดามารดา บุตร์ธิดาของกันก็ดี หรือเพียงเปนญาติมิตร์สถานใดสถานหนึ่งหรือทั้งสองสถานก็ดี ก็ยิ่งทวีความรักใคร่นับถือไว้ใจให้สนิทแน่นขึ้น ข้อนี้เปนความจริงที่ผู้พิจารณาแล้ว ไม่อาจคัดค้านได้ เหมือนคนเจ็บตาก็ต้องไว้ใจนายแพทย์ที่ชำนาญในทางนั้น ยิ่งกว่าบิดามารดาหรือบุตร์ของตน ผู้มิได้มีความรู้ในทางรักษาตา ๆ

๙๐ การกิน เมถุน นอนแลความกลัว ๔ นี้ มีใน

สัตว์เดรฉานแลมนุษย์เหมือนกัน แต่ความรู้แลความประพฤติดี แยกให้มนุษย์พิเศษกว่าสัตว์เดรฉาน ฯ

๙๑ ถึงเขาจะเปนกรรมกร หรือคนอาศัยก็ตามที แต่เปนคนรักดีมีศีลมั่นคง มีปัญญาเฉียบแหลม ขยันในน่าที่ทำกิจเช่นนี้ ย่อมจะได้รับยกย่องให้เปนหัวน่าในที่นั้น ๆ ฯ

๙๒ ไม้รอดสพานอันคนข้ามกรายอยู่เปนนิตย์ แต่เอามาสลักให้เปนรูปท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์ก็ย่อมมีคนกราบไหว้นับถือ คนแม้เกิดในสกุลต่ำ แต่มีปัญญาฝึกตนเปนคนดี มีคุณธรรมของผู้พิเศษเปนอลังการ ก็ย่อมเปนผู้พิเศษมีอภินิหารกว่ารูปสลักนั้นเปนไหน ๆ ฯ

๙๓ การฝึกหัดเพื่อหวังผลานิสงส์ที่ชอบ ไม่ใช่เปนคุณที่คนใจอ่อนจะพึงทำได้ง่าย เพราะฉนั้นควรต้องหาอุบาย ทำส่วนที่ง่ายให้ได้

ก่อนแล้วจึงเลื่อนขึ้นไป ไม่จมอยู่เฉภาะในคุณที่ได้แล้ว อันเปนส่วนเบื้องต่ำ ฯ

๗๔ ความเปนผู้ระวังในน่าที่ ย่อมรักษาความดีไว้ได้ แลให้ความดีจำเริญขึ้น ฯ

๗๕ ทุกข์โทษทั้งหลาย ย่อมเจริญเพราะความย่อยยับ ๆ ย่อมเกิดแต่ความประมาท แลความประมาทเกิดแต่ความเมา ผู้รู้จะไม่ละความเมาหรือ ฯ

๗๖ ผู้เขลาไม่เอาธุระฝึกจิตต์ของตนให้ดี สิ่งที่เปนคุณก็กลับเหนเปนโทษ ไม่มีโอกาศได้ถือเอาประโยชน์สุข เพราะมัวแต่รบกับทุกข์อยู่ร่ำไป ฯ

๗๗ ผู้เหนความผิดของตนด้วยพิจารณา ย่อมระอาต่อความสับเพร่าที่มีในสันดานตน ฯ

๗๘ ความดีความงามที่บุทคลพยายามทำให้เกิดขึ้นได้ ถึงมากสักเท่าไร แต่ถ้ามีสิ่งมีชั่วปน

อยู่แล้ว ก็ไม่พ้นที่ประชาชนจะยกเอาข้อบกพร่องนั้น ๆ ขึ้นติเตียน ฯ

๙๙ กระจกเงาที่คดโค้งโป่งเว้า ย่อมทำเงา ห่งรูปที่ปรากฏให้วิปลาศ ผู้ไม่พิจารณาย่อมเหนเปนของปลาด แลยินดีบ้างเสียใจบ้างฉันใด เหตุแลผลแห่งเรื่องที่ประสงค์ คือธรรมที่บุคคลคิดไปไม่รอบคอบก็ย่อมทำ เขาให้ หลง แล ประพฤติเขว ผิดทางจนถึง ต้องเดือด ร้อนได้ ฉันนั้น เพราะเหตุฉนั้นจะทำอะไรลงควรคิดให้รอบคอบก่อนดีกว่า ฯ

๑๐๐ ผู้รู้จักเจ็บแสบเพราะเหนความผิดของตน ผู้นั้นจะกลับเปนคนดีได้ด้วยการสังวรแลใช้ความคิดพิจารณ์ โดยรอบคอบ ฯ

๑๐๑ มาณพผู้ทอดทิ้งการงาร โดยอ้างเลศ ว่าหนาวนัก ร้อนนัก สายมากเสียแล้วเช่นนี้ คราวโชคย่อมล่วงไปเสีย ฯ

๑๐๒ ผู้ทำอะไรไม่เปน ก็เพราะไม่มีพินิจแลติด อยู่ข้างเกียจคร้าน ไม่ใส่ใจที่จะหาโอกาศ ทดลองกำลังความคิดของตนเองเช่นนั้น เอาโล่ห์อย่างเลวทรามขึ้นบังหน้า กล่าวคือ ร้องบอกออกไปโดยไม่มียางอายว่า ฉันไม่เคยทำ เมื่อโล่ห์เลวบังหน้าเขาอยู่เช่นนี้ ตลอดไป ชีวิตของเขาก็เบาราคา แลหมดไปหาทำอะไรได้ไม่ ฯ

๑๐๓ ทรัพย์ย่อมเจริญขึ้นเพราะอาศรัย ความ เปน ผู้ ถเอียดถออ รู้จักประหยัดจ่ายส่วนที่ได้ ไม่ให้หมดตัว ส่วนเหลือคราวละน้อย ๆ นั้น แลประสมกันขึ้นเปนส่วนมาก ฯ

๑๐๔ บัณฑิตเหนความสิ้นไปแห่งยาหยอดตา แลความพอกพูนแห่งจอมปลวก แลความเพิ่มพูนแห่งน้ำผึ้งฉนี้แล้ว จึงควรจะอยู่ครองเรือนฯ

๑๐๕ คนเกียจคร้านจะมีศิลปที่ไหน คนไม่มีศิลป จะหาทรัพย์ที่ไหน คนไร้ทรัพย์จะมีเพื่อนที่ไหน คนไร้เพื่อนจะมีสุขที่ไหน คนไร้สุขจะมีบุญที่ไหน คนไร้บุญจะได้นิพพานแต่ไหนมา ฯ

๑๐๖ ต้องการทรัพย์ พึงค้าขาย ต้องการศิลป พึงคบท่านผู้มีความรู้มาก ต้องการบุตร์ พึงหาภริยาสาว ต้องการเปนขุนนางของพญา พึงประพฤติให้ต้องราชนิยม ฯ

๑๐๗ อันคนมีทรัพย์จะมีได้อย่างไร ข้อนี้ถ้าไม่สนใจให้รู้จักกระเหม็ดกระแหม่ ก็จะแลไม่เห็นว่า ความมั่งมีนั้นจะมีขึ้นอย่างไร ฯ

๑๐๘ มีสิ่งพึงประจบให้ครบบาท อย่าให้ขาดด้วยเปนของต้องประสงค์ ถ้ามีน้อยกินน้อยค่อยบรรจง อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน ฯ (สุนทรภู่)

๓๐๙ การทำน่าที่ได้ ไม่อากูลคั่งค้าง จัดเปนมงคล
อันอุดม คือเปนเหตุเครื่องเจริญ ฯ

๓๑๐ อันคนมีทรัพย์เขานับหน้า ถึงแม้ว่าจะเกิดใน
สกุลเข็ญใจก็ยังมีผู้เกรงขาม ฯ

๓๑๑ อันคนที่จนถึงหากว่าจะ เปนคน มีสกุล ยศศักดิ์
มาแต่เดิมอย่างไรก็ดี ก็คงหาผู้ที่จะเคารพ
นับถือยำเกรงได้ยาก ฯ

๓๑๒ คนไร้ทรัพย์เพื่อนก็ทิ้ง ลูกเมียแลพี่น้องร่วม
ท้องกันก็อาจทิ้งได้ ส่วนคนที่มีทรัพย์เท่า
นั้นย่อมงดงาม ทรัพย์ย่อมเปนสหายใหญ่
ในโลก ฯ

๓๑๓ ผู้ขอย่อมไม่เปนที่ชอบใจของผู้ให้ แต่
เมื่อขอไม่ให้ก็ไม่เปนที่ชอบใจของผู้ขอ เหตุ
นั้นคนที่ประเสริฐในโลก จึงควรรวบรวม
ทรัพย์แลศิลปไว้ ฯ

๓๑๔ ผู้ที่ทำตนให้ยากจน แล่นเพื่อไปขอผู้อื่น

ท่านว่าเทวดาผู้รักษาศิริของผู้นั้น ย่อมละทิ้งไป หมดสง่า หมดสวย ฯ

๑๑๕ คำว่า ขอท่านจงให้ ออกจากปาก เทวดาประจำกายทั้ง ๕ คือ ปรีชา ๑ เกียรติคุณ ๑ ความรู้ ๑ ความอดอาย ๑ แลศิริคือมิ่งขวัญ ๑ เหล่านี้ย่อมละไป ฯ (คือไม่อยู่รักษาคนขี้ขอนั้น)

๑๑๖ เศษหนี้ ๑ เศษไฟ ๑ เศษศัตรู ๑ ก็เช่นกัน มันย่อมเจริญขึ้นทุกที ฯ เหตุนั้นพึงกำจัดอย่าให้เหลือเศษ ฯ

๑๑๗ การมีทรัพย์มาก เปนเหตุให้จิตต์กำเริบเติบโตเทยอทยานไปต่าง ๆ มีการขยายภูมิแลประดับประดาให้งดงาม แล พยายาม ที่จะให้ทรัพย์เจริญมั่นคงจนเกินการ ย่อมทำใจให้พลุกพล่านอยู่เสมอ เพราะกิจเหล่านั้นสมคิดบ้างไม่สมคิดบ้าง ถ้าสมหวังก็อยากให้

มั่งคั่งมั่นคงเจริญดียิ่งขึ้นกว่านั้น ถ้าไม่สมประสงค์ ก็ให้จงใจแก้แต่มีผิวพรรณเสร้าหมอง เหตุนี้คนมีทรัพย์ควรมีสติแลรู้ประมาณ ฯ

๓๑๗ ทานเปนยาเสน่ห์ให้เจริญยศ ตระหนี่มีแต่ทำให้หมดพวกพ้อง ฯ

๓๑๙ คนบอกได้ ๔ ส่วน คนทำงานได้ ๓ ส่วน เจ้าของทานได้ส่วนเต็ม คนอนุโมทนาได้ส่วนเดียว ฯ

๓๒๐ พึงสละทรัพย์เหตุองค์อันประเสริฐ (อวัยวะ) พึงสละองค์เถิด รักษาชีวิตไว้ นรชนพึงสละทรัพย์แลองค์แลชีวิตแม้ทั้งหมด เมื่อนึกถึงธรรม ฯ

๓๒๑ พึงสละคนหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่สกุล พึงสละสกุลหนึ่งเพื่อประโยชน์ทั้งตำบล พึงสละตำบลเพื่อประโยชน์ทั้งจังหวัด พึงสละ

แผ่นดินเพื่อประโยชน์ตนในทางธรรม ฯ

๑๒๒ อันผู้มีปรีชาพึงมีอัธยาศัยเผื่อแผ่ สงเคราะห์มิตรทั้งหลาย ในชั้นต้นควรบำรุงสมณ แลพราหมณ์ให้อิ่มหนำในกาลทุกเมื่อ ฯ

๑๒๓ ทรัพย์ของคนดีแม้น้อย ก็เปนที่พึ่งได้ ดุจน้ำในสระ ของคนถ่อยแม้มากก็พึ่งไม่ได้ เปรียบเสมือนน้ำในทเล ฯ

๑๒๔ ทรัพย์สมบัติอำนาจ ยศ ศักดิ์ แลสัตรี ๔ สิ่งนี้ เปนมารผจญมนุษย์ผู้ไร้สติปัญญาให้บ้นบี้ไปตามกัน ฯ

๑๒๕ เปนนักเลงเหล้า ๑ เที่ยวกลางคืน ๑ ไปสู่โรงมหรศพดู ๑ เปนนักเลงเล่น ๑ คบมิตรชั่ว ๑ เกียจคร้าน ๑ ชนเหล่านี้แม้มีโภคะมากก็ต้องฉิบหาย ฯ

๑๒๖ นอนตื่นสาย ๑ เกียจคร้าน ๑ ดุ ๑ ผัดเพี้ยนเวลา ๑ เดินทางไกลคนเดียว ๑ เสพ

ภิริยาผู้อื่น ๑ ผู้เสพกิจ ๖ อย่างนี้ จัก
เปนไปเพื่อความฉิบหาย ฯ

๑๒๗ เข้าในนาดอนอันเจ้าของไม่ไถเทือกให้ดีก็คงมี
เขาลีบมาก เหมือนพลเมืองที่ไร้การฝึกหัด
สั่งสอนก็เปนคนอันธพาลมากฉันนั้น ฯ

๑๒๘ คนที่เกิดในหมู่ชนที่เปนคน ศึกษา เล่า เรียน แล
ประพฤติชอบ แต่เขายังสมัคประกอบทุจริต
มีจิตต์ฝักใฝ่แต่การหาทรัพย์ แลคิดฤษยา
ล้างผลาญผู้อื่นเช่นนี้ก็มี เหมือนเข้าในนา
อันเปนพื้นที่ดี เจ้าของทำดีแล้ว ก็ยังมี
เข้าลีบเข้าปะปน ที่จะต้องผิดโรยอยู่มาก ฯ

๑๒๙ การศึกษาวิชาธรรม ความรู้พระคัมภีร์
มากของคนชั่ว จะทำให้เขาละทุจริตหา
ได้ทุกคนไม่ เพราะคนชั่วมุ่งแต่ประโยชน์
ภายนอกเปนที่ตั้ง ความรู้จึงพลอยเปน
ของภายนอกไปด้วย หาได้เปนประโยชน์

ที่แท้จริงไม่ ฯ

๑๓๐ หมู่ภมรต้องการดอกไม้ ฝูงแมลงวันต้องการของเน่า เหล่าคนดีย่อมต้องการคุณ พวกคนชั่วต้องการโทษ ฯ

๑๓๑ สิ่งชั่วถึงร้ายกาจอย่างไรก็ตาม ที่คนพาลจะทำไม่ได้เปนไม่มี ฯ รู้เช่นนี้ไม่ควรโกรธคนพาล แลไม่ควรไว้ใจคนพาลในที่ทั้งปวง ฯ

๑๓๒ คนมีปัญญาแม้มีเดชเสมือนไฟ เมื่ออยู่ในสถานที่ไม่มีใครรู้จัก จะต้องอดทนความขู่ตะคอกแม้แห่งทาส ฯ

๑๓๓ การที่เราเห็นว่าความชั่วอย่างนั้น ไม่น่าที่คนเช่นนั้นจะทำได้เลย เปนความเห็นผิดอย่างตรงกันข้ามก็มี เพราะกิเลศทำให้มนุษย์หูหนวกตาบอดได้ เหตุนั้นความรอบคอบเปนคุณที่ควรสงวนแท้ ฯ

๑๓๔ หากคนดีวิวาทกัน เขาก็พลันสมานกันเข้า

อีก แต่คนพาลเทลาะกัน ก็ดุจใบไม้ที่ขาดจากกันแล้ว เขาเหล่านั้นไม่ถึงความสงบได้ ฯ

๑๓๕ ผู้ไปเก็บเอาความเสียที่คนอื่น ๆ ประพฤติมาเปนเครื่องเสร้าหมองใจตัวนั้น ควรเรียกว่าคนโง่หรือคนฉลาด ฯ

๑๓๖ ควรแลหรือที่เธอจะโสกเพราะโทษะ ก็โทษะนั้นมันได้แก่ความคลั่งประเดี๋ยวหนึ่งเท่านั้น จะปล่อยให้เพลิงโทษะเข้าเผาหฤทัยทำอะไร ฯ

๑๓๗ คนโกรธไม่รู้จักผล คนโกรธไม่รู้จักเหตุ ความโกรธครอบงำคนใด ความมืดย่อมมีแก่คนนั้น ในกาลนั้นแล ฯ

๑๓๘ ความโกรธเกิดขึ้นในภายใน มันทำผู้โกรธให้ฉิบหายอย่างแน่นอน ปานดั่งไฟไหม้กรุนอยู่ในหีบ ซึ่งเต็มด้วยผ้าแลเครื่องประดับ ฯ

๑๔๙ ผู้โกรธง่าย จะต้องเสียใจว่าโกรธผิด ฯ

๑๕๐ ผู้รักง่ายจะต้องเสียใจว่ารักผิด คือไปรักคน หรือของที่ไม่ควรรักเข้า ฯ

๑๕๑ ทวยปราชญ์ไม่พึงทำความขุ่นเคืองในคนพาล แลคนบ้า ในพระเจ้าแผ่นดิน ในครู มารดา บิดา ในสงฆ์ แลในพี่ น้อง ฯ

๑๕๒ สิ่งหรือเหตุการณ์ที่เราเข้าใจว่า ไม่น่ามีไม่น่าเปนได้นั้น อันที่จริงสิ่งนั้นเคยเกิดขึ้นกว่าร้อยครั้งแล้ว เธอจะโทมนัสไปทำไม ฯ

๑๕๓ บุคคลที่อยากได้สุขแต่มีปฏิฆะรำคาญในเรื่องหรือสิ่งที่ปรากฏเฉภาะหน้า จะหาความสุขแต่ที่ไหน เพราะเขาเหนสุขเปนทุกข์ไปเสียสิ้นแล้ว หรือมัวแต่ถือทุกข์ไว้ ฯ

๑๕๔ คนรู้จักทำความพอใจในเรื่องหรือสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏเฉภาะหน้า ไม่เลือกว่าดีหรือเลวโดยเหนว่านั่นเปนบทเรียนของตนแล้ว พิจารณา

ตามจนรู้เท่า คนนั้นได้ชื่อว่า เจ้าของแห่งความสุข ฯ

๑๕๕ ผู้สอนผ่อนผันให้สมแก่ผู้ฟัง คือทั้งรู้อัธยาศัยพื้นเพของผู้ฟัง ตลอดถึงเวลาที่จะสอนนั้นว่าฟังมุ่งอยู่ในทางใด จงใจให้ยินดีตามเสียแล้ว แม้จะจูงไปในทางอื่นที่ไม่ตรงกับอัธยาศัยของเขาก็อาจไปได้ ถ้าทำให้ผิดที่แม้ถึงเปนข้อที่เขาควรจะทำก็จะกลับซ้ำให้เขากระด้างกระเดื่อง กลับทำสิ่งตรงกันข้ามยิ่งขึ้น ฯ

๑๕๖ การสอนใคร ๆ ถ้าเพียงแต่อธิบายด้วยวาจาหาได้ประพฤติให้ดูด้วยแล้ว การสอนนั้นก็มีผลน้อยเต็มที ความจริงควรรู้ว่าจรรยาแลอุส่าห์ของผู้นั้นเปนหลักแห่งการศึกษาอย่างสำคัญ ฯ

๑๕๗ รางวัลแลความยกย่องสรรเสริญเหล่านี้ ย่อม

เปนเครื่องหมายความดีของผู้สามารถ เปนเยี่ยมในชั้นของตนแม้ชั้นต่ำ เหตุนั้นรางวัลแม้เปนของมีราคาน้อย ก็เปนสิ่งที่ชูใจให้ชื่นได้นาน ฯ

๑๔๗ อย่าพูดให้เกินเวลา แต่ไม่พึงนิ่งอึ้งในกาลทุกเมื่อ เมื่อถึงเวลาเหมาะแล้ว พึงเปล่งวาจาที่ไม่เหลวไหล พอนับถือได้ ฯ

๑๔๘ น้ำในแม่น้ำแม้มีอุปการมาก แต่ไม่ค่อยมีใครเอื้อเฟื้อ ก็เพราะมีมากมายฉันใด ถ้อยคำแม้จะเปนประโยชน์ แต่มากเกินประมาณก็ย่อมเปนฉันนั้น ฯ

๑๕๐ อาจารย์ใด ไม่บำรุงอุปัชฌาย์อาจารย์ แลมารดาบิดา โดยเคารพ แม้ศิษย์เขาก็จะเปนคนเช่นนั้น ฯ

๑๕๑ อาจารย์ใด ย่อมบำรุงอุปัชฌาย์อาจารย์แลมารดาบิดา โดยเคารพ แม้ศิษย์เขาก็จะ

เปนคนเช่นนั้น ฯ

๑๕๒ บิดามารดาใด ที่ไม่รู้จักเคารพผู้ใหญ่ในสกุลแม้บุตรธิดาของเขาก็จะเปนเช่นนั้น ฯ

๑๕๓ บิดามารดาใด พอใจในการเสพสุราแลเล่นการพนัน แม้บุตรธิดาของเขาก็จะเปนเช่นนั้น ฯ

๑๕๔ บิดามารดาใด เปนคนดีมีศีลมีธรรม ไม่ประกอบอบายมุข บุตรธิดาของเขาก็จะเอาอย่าง หากจะคนอง เหนสนุกในการประพฤตินอกทาง ก็ยังจะเกรงกลัวไม่กล้าประพฤติ ผู้รักบุตรธิดาปรารถนาให้ทำฉันใด พึงทำตนฉันนั้นเถิด ฯ

๑๕๕ สิ่งไม่มีคู่แข่งมักสูงช้าหรือว่าไม่ค่อยจะจำเจิญต่อเมื่อได้คู่ขัน แต่นั้นจึงจะโตเร็ว การสอบเลื่อนชั้นจึงเปนการอุดหนุนการศึกษาเปนอย่างดี ฯ

๑๕๖ การด่าหรือใช้วาจาหยาบคายต่อผู้อื่นได้ เปนอาหารที่ชูใจของคนพาล โดยเหนว่าตนดีวิเศษกว่าเขา ฯ ส่วนกัลยาณชนย่อมเหนเช่นยาพิศ ไม่ต้องการให้วาจาด่าทอหยาบคายมาใกล ริมฝีปากของเขาเลย ฯ

๑๕๗ อันความดีความจริงที่เถียงไม่ขึ้น ผู้มีความคิดพิจารณาแล้ว ไม่ต้องมีใครบังคับ เขาก็ยินดีทำตาม ฯ

๑๕๘ ความฉลาดแห่งวาจาเปนมูลรากในกิจการที่ตนปรารถนา เมื่อความฉลาดสำหรับพูดไม่มีแล้ว ที่ปรารถนาไว้ก็ย่อมไม่สำเร็จ ฯ

๑๕๙ คนอยากพูดมากมักพูดถ้อยคำไม่น่าฟัง ต่างจากผู้พิจารณาแล้ว พูดด้วยมุ่งประโยชน์เปนหลัก ฯ

๑๖๐ พูดมากแม้จะพูดดีอยู่หลายคำ แต่มีพูดผิดเสียปนอยู่ในนั้น ก็สู้พูดดีแต่น้อยคำซึ่งไม่

มีวาจาเสียอยู่ในนั้นไม่ได้ ฯ

๑๖๑ มากขี้ควายหลายขี้ช้าง นี้เปนคำของท่านบุราณที่เนื่องด้วยเหตุผล คือมูลกระบือหรือมูลช้าง แม้จะมากสักเท่าไร ก็ไม่มีราคาเท่าไร อันคนที่มีวิชาความรู้หลายสิ่งแต่หาประการที่มีประโยชน์จริง ๆ ไม่ค่อยได้นั้น น่าจะเปนผู้ถูกคำด่าของท่านบุราณ ฯ

๑๖๒ คำด่านั้นได้กล่าวแล้วว่าเนื่องด้วยเหตุผล ถ้าผู้ใดใช้สติปัญญาพิจารณาก็จะ ประพฤติ ประโยชน์ได้ ท่านจึงว่าเปนสุภาษิตบุราณก็ได้ ฯ

๑๖๓ ผู้ที่มีหนังสือตำหรับตำราแลสุภาษิตเครื่องประดับปัญญาอยู่มากแต่ไม่ใส่ใจที่จะอ่าน แล้วหยิบข้อสำคัญมาใช้ให้เปนประโยชน์ก็ดี มีทรัพย์สินมาก แต่ไม่รู้จักจับจ่ายให้ได้ประโยชน์ก็ดี น่าที่จะเปนผู้ถูกคำด่าของท่าน

โบราณด้วย ฯ

๑๒๔ การกรากกรำร่างกายจนเกินการนั้น ชื่อว่า ต่อสพานให้ตัวโรคเข้ามาเบียดเบียฬร่างกาย ฯ

๑๒๕ การกรากกรำมีสองประการคือ ทำกิจที่จำเปนจะต้องออกเรี่ยวแรงมากในบางสมัย ถ้าได้รู้ประมาณก็คงผ่อนลงได้บ้างไม่ถึงหัก อีกอย่างหนึ่งเพราะ ความเผลอเรอ ของ ตน ทำให้ร่างกายกรากกรำเกินควรโดยไม่จำเปน เช่น คุยเพลินไปจนดึก อ่านหนังสือที่ไม่จำเปนมากเกินการ ตลอดถึงการกินแลเล่น ไม่มีการพักผ่อนหลับนอน ก็ชื่อว่ากรากกรำเปนเหตุนำโรคมา ฯ

๑๒๖ กินก็เปนยา นอนก็เปนยา ทำการงารก็เปนยา เที่ยวก็เปนยา ถ้ารู้จักทำให้พอดี ก็จะทำให้ร่างกายสดชื่น แลห่างจากโรคภัย ฯ

๑๖๗ ความเปนผู้มีศีลย่อมส่งรูปให้งาม ความเปนผู้มีมรรยาทเรียบร้อยย่อมเสริมสกุลให้งาม อันไม้มีดอกอร่ามย่อมจะยังป่าให้งาม กองทัพที่มีช้างย่อมจะยังพลให้งามเช่นกัน ฯ

๑๖๘ ผู้มีศีลถึงพร้อมด้วยวัตต์ ไม่ประมาทมีวิจารณญาณ ประพฤติตนมุนตม่อมไม่กระด้าง สงบเสงี่ยมเพรียกพร้อมอ่อนโยน (นี่คือคนดีงามเจ้าแห่งความสุข)

๑๖๙ การตลกคนองย่อมเปนที่ต้องใจ แลทำให้เกิดความรื่นเริง สนิทสนมกันได้ง่ายจริง แต่คลายความนับถือ จะมีความนิยมก็เพียงฉันเพื่อนเล่นสนุกไม่สนใจในประโยชน์ ฯ

๑๗๐ การตลกคนองถ้าประพฤติให้มากจนถึงผิดภูมิก็เปนที่ดูหมิ่นของคนอื่นได้ ฯ

๑๗๑ การตลกคนองนั้น ถ้าคนที่ฉลาดทำด้วยอุบาย

ที่ละเมียดเฉียบแหลม ไม่หยาบคาย เช่น
สามารถแก้ปัญหาที่ลึกให้ตื้น ที่ยุ่งยาก
ให้เห็นง่ายใสกระจ่างขึ้น นี้เปนทางให้รัก
ใคร่ แลนับถือสนิทสนม ฯ

๑๗๒ กิริยาที่แคล่วคล่องว่องไวอย่างกระฉับเฉง แล
สละสลวยแช่มช้อย ไม่ใช่หรุกหริกโครม
ครามนี้ เปนกิริยาปลุกคนทั้งหลายให้ตื่น
เปนเหตุแห่งความชื่นบาน เพราะเปนกิริยา
ที่งดงามจับตาจับใจน่าเลื่อมใสของผู้ได้
ทัสสนา ฯ

๑๗๓ กิริยาที่คล่องหรือรื่นเริงจนปรากฏเปนหรุก
หริกก็ดี ที่ซึมจนงุ่มง่ามยืดยาดก็ดี เหล่านี้
ไม่ใช่กิริยาที่น่าดู ฯ

๑๗๔ รูปเปนทรัพย์สำหรับหญิง สกุลหรือวิชา
เปนทรัพย์สำหรับชาย พลนิกายเปนทรัพย์
สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ศีลธรรมเปนทรัพย์

สำหรับภิกษุสมณะ ไสยเวทเปนทรัพย์
สำหรับพราหมณ์ แต่มารยาทเปนทรัพย์
สำหรับคนเหล่านั้นทุกชั้นทุกจำพวก ฯ

๑๗๕ จรรยาดีที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงนั้น แม้จะเปนเรื่องสมมุติก็ตาม แต่ถ้าประพฤติบกพร่องไม่ถูกต้องไปแล้ว ก็ย่อมเปนที่ดูหมิ่นของผู้ที่ได้เข้าใจระเบียบนั้น ฯ

๑๗๖ อัธยาศัยเรียบร้อยแลระเบียบนั้นแลทำให้เปนผู้ดี ถ้ามีอัธยาศัยหยาบไม่นิยมในระเบียบธรรมเนียมที่บัณฑิตนิยม ก็ไม่ใช่ผู้ดี ฯ

๑๗๗ เปนคนอ่อนไปก็ถูกเขาข่ม แต่แข็งไปก็มีผู้จองเวร ผู้รู้อำนาจแห่งเนื้อความทั้งสองนี้แล้ว พึงประพฤติให้พอเหมาะพอดี ฯ

๑๗๘ เมตตา ปราสัย ในเวลาที่สมควรแลไม่ไร้เหตุ เปนทางมาแห่งความรักใคร่แลนับถือแลประพฤติดีต่อไป ฯ

๑๗๙ การประกอบกิจด้วยมีเมตตาอารีเปนหลัก บุคคลย่อมทำได้ด้วยกิริยาที่ชื่นบาน แม้ใครจะตั้งท่าหักหาญขู่เข็ญ ตามอัธยาศัยของเขา แต่คงไปไม่ถึงไหน ถงท้ายก็ต้องกลับนบนอบด้วยความชื่นบานของเรา ฯ

๑๘๐ การทักทายปราสัยแก่ผู้ที่มาหาหรือผู้ที่รู้จักแลมีกิจเกี่ยวข้องกันตามควรเช่นกับเมื่อพบปะย่อมทำให้มีไมตรีในรว่างกันมั่นคง ฯ

๑๘๑ การเยี่ยมผู้ที่คุ้นเคยหรือคนเจ็บ อันควรเยี่ยมเยียน นี้เปนการแสดงเมตตาอารีแก่กันให้เกิดฉันทสิเนหมั่นคง ฯ

๑๘๒ คนมีจรรยาดีย่อมเปนที่เคารพของเทพยดาแลมนุษย์อยู่ตามธรรมดา แม้ว่าไม่เปนที่นับถือของอสัปปุรุษบ้างก็ไม่ควรเหนเปนสำคัญ ฯ

๑๘๓ ผู้ใช้อำนาจหักเหิมเกินการ บริษัทบริวาร

ก็เหินห่างหดเหี่ยวดังพระอาทิตย์ แผด แสง ร้อน
เริงแรง ดาวก็ดับลับแสงหมดสิ้น ผู้รู้
ประโยชน์ของอำนาจแลเมตตาอารี รู้จักใช้
ให้พอ ดีแก่ เหตุการณ์ก็จะมี แต่ สุขสำราญเย็น
สงบคนไม่ทั้งพิภพก็เกือบไป ที่จะ ปลงใจเปน
พวกพ้องบริวาร ดังพระจันทร์ ไขแสงเย็นชวน
ชื่น ดาราก็แวดล้อมดาดดื่นทั้งเวหา ฯ

๑๘๔ อำนาจความโกรธ แลกิริยาที่เสียดสีของผู้
หนึ่งแม้เปนผู้ มีบุญคุณมา ย่อมทำลาย
นิสัยอ่อนโยนแล ความ นับถือ ของ อีก ผู้ หนึ่ง
เพราะฉนั้นผู้จำนงความดีไม่ควรใช้ ฯ

๑๘๕ เรือใหญ่มีประโยชน์ไปในทเลมาก แต่ก็
ลำบากที่จะเข้าคลองน้อยแลเข้า ริม ฝั่ง เหมือน
คนที่มียศศักดิ์มากนัก ก็ลำบากในการ
สมาคมด้วยผู้น้อย ฯ

๑๘๖ เหมหงษ์ ลงสู่ฝูงกา ย่อมงามสง่า ดังประ

ทีปในราตรี ราชสีห์มีศักดิ์ก็เพราะสัตว์จัตุบาทเหล่าอื่นต่ำต้อย อันที่จริงสิ่งทั้งหลายที่ใหญ่น้อย ที่ถ้อยพึ่งพิงอิงกัน และสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ย่อมแตกสลายในที่สุด เปนคนไม่ควรจะถือตัวให้เกินไปนัก ฯ

๑๘๗ ศาลาโถงนั้นเดี่ยวสูงดูก็งามโปร่งดี แต่ว่ามีฝนกับลมพายุหรือแดดในเวลาเช้าเย็น ก็ไม่เปนความสดวกแก่ผู้อาศรัยฉันใด ผู้ที่ไม่มีคุณสมบัติเต็มภูมิ แต่วางท่าให้สูงใหญ่เกินไปนั้น ดูเผิน ๆ ก็งาม แต่ผู้นั้นมักเดือดร้อนเพราะเหตุสูงพ้นฐานะ ฯ

๑๘๘ สมบัติผู้ดีคือจรรยาที่สุภาพ ย่อมเปนศรีเปนศักดิ์สง่าแก่ผู้ประพฤติได้ไม่เลือกหน้า แม้คนชั้นสูงโดยอำนาจวาสนาก็ย่อมรับรองเขา ฯ

๑๘๙ คนไม่มีอัชฌาศัยจะได้มิตรดีมาจากไหน มีอัธยาศัยดี มีมารยาทสุภาพทั้งสามารถก็ย่อม

มีญาติแลมิตรที่ดีอยู่ทั่วทิศ ฯ

๑๙๐ ผู้หยาบคายไม่รู้จักเคารพผู้มีคุณ แม้จะเปนคนมีอำนาจยศศักดิ์เกิดในสกุลสูงก็ไม่มีใครพอใจเคารพนบนอบเขา ฯ

๑๙๑ ผู้ฉลาดอภิวาทไหว้กราบคนควรเคารพ แม้ผู้สูงอายุแลประกอบด้วยยศศักดิ์สมบัติคุณความดียิ่งกว่า ก็ย่อมเคารพตอบผู้น้อยนั้นพร้อมด้วยการอำนวยพรให้ สมเดจพระบรมศาสดาตรัสพระสุภาษิตไว้ว่า อายุ วรรณ สุขแลกำลังทั้ง ๔ ย่อมมีแก่ผู้มีปรกติกราบไหว้โดยเหตุนี้ ฯ

๑๙๒ จิตต์ของผู้ไม่ได้ฝึกให้ดี ยอมแล่นไปตามนิสัยฝ่ายต่ำ ทำให้หงุดหงิด เพราะประสพอารมณ์ฝ่ายสูงที่ไม่ตรงแก่จริตของเขา ฯ

๑๙๓ ความถงสันนิษฐานง่าย ๆ หรือไว้ใจตัวเกินไปจนไม่พิจารณาให้รอบคอบ ไม่

ปรึกษาหารือ การของผู้นั้นอาจมีข้อผิดพลาดมากกว่าผู้ที่มีวิจารณ์โดยรอบคอบแลปรึกษาหารือดีแล้ว ฯ

๑๙๔ ผู้เหนแต่ว่าตนได้ทำผู้อื่นให้เสียหาย ในทางใดทางหนึ่งแล้วเปนความดี เปนความสามารถของตน ก็ต้องติดอยู่ด้วยโทษจนยากที่จะปลดเปลื้อง ฯ

๑๙๕ การแสดงกายวาจาออกไป ด้วยอำนาจความรักความชัง หรือด้วยความอวดดี ว่าตนเปนผู้ฉลาดเกินคนนั้น ย่อมเปนเหตุทำลายตนเองยิ่งกว่าให้คุณก็ได้ ฯ

๑๙๖ คนโง่ย่อมยังทานศีลแลความดีอื่น ๆ ให้เสื่อมไปโดยเวลาล่วงไปเปล่า เขาสำคัญเหนแม้คนมั่นคง ว่าเปนคนเหลวไหลแต่ตัวเขาเอง เขาสำคัญว่าเปนคนมั่นคง ฯ

๑๙๗ เพราะอสัปปุรุษหารู้จักสัปปุรุษ และอสัปปุรุษ

ไม่ ความประพฤติก็เปนไปข้างเลวทรามประ-
ทุษร้ายทั้งตนแลผู้อื่น แต่เขาหารู้สึกว่า
ทำลายตนเขาเองบ้างไม่ ฯ

๑๙๘ ผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย ขุยไม้ไผ่แลดอกอ้อ
ฆ่าไม้ไผ่แลไม้อ้อ ลาภผลฆ่าคนชั่ว ลูกม้า
ฆ่าแม่อัสสดรเสียเหมือนกัน ฯ

๑๙๙ หมากัดอย่ากัดตอบ ชอบด้วยแบบโบราณ
เหตุนี้คนพาลเกะกะก็ไม่ควรโต้ตอบ เพราะ
คนพาลสันดาน ชั่วมี น้ำใจ ฤษยาไม่รู้ จัก คุณ
ท่านนั้น ยิ่งเลวกว่าหมาเสียอีก ฯ

๒๐๐ เขาเกลียดว่าเขากลัว เขาชังน้ำหน้ากะลาหัว
ว่าเขาไม่รู้ เท่าทัน นี้เปนสุภาษิตเก่าแสดง
ลักษณะของทุรชน ฯ

๒๐๑ ทุรชนควรเว้นแท้ ถึงแม้ว่าเขาเปนผู้ประ
ดับแล้วด้วยวิชา อสรพิษแม้ประดับด้วย
แก้วมณี จะไม่ทำภัยอะไรให้หรือ ฯ

๒๐๒ เปนความจริง การคลุกคลีด้วยทุรชนแล สัตรูไม่ดีเลย ถ้านเพลิงที่ลุกโชนจับเข้าก็ไหม้มือ แม้ดับเย็นแล้วถูกเข้าก็ยังดำติดมือ ฯ

๒๐๓ ความจริงมีอยู่ว่าธรรม(ความชอบธรรม) จะนำมาซึ่งไชยชนะอธรรม (ความไม่ชอบธรรม) แม้ทีท่าจะแข็งแรงเพียงไรก็ดีในที่สุดก็ต้องต่ำต้อย แลยุติธรรมจะเปนต่อ ฯ

๒๐๔ คนอื่นจะพึงทำผู้อื่นที่ดีจริงให้ชั่วหาได้ไม่ เว้นแต่คนที่ยังไม่ดีแท้คนชั่วย่อมพาให้ชั่วได้บ้าง ฯ

๒๐๕ ศิษย์ใดอาศัยความโลภในศิลป เรียนทีละมาก ๆ เขาก็เปนเสมือนคนใบ้ ผันเหนเพราะไม่อาจจะบอกกะผู้อื่น ฯ

๒๐๖ ความรู้มีไว้มิใช่ว่าจะต้องแบกหาม เปนความจริง แต่วิชาในโลกไม่มีที่สุด จะเรียนไปเท่าไรก็ไม่สิ้น เพราะฉนั้น เลือกชั่ง

น้ำหนักก่อนดีกว่า ที่จะไปวุ่นกับวิชาในโลก อันไม่มีประมาณ ฯ

๒๐๗ คนโง่ในโลกก็ไม่มีที่สุด ถึงจะพยายามสอนอย่างไร ก็ไม่วายเปนคนโง่ แลไม่ค่อยหายโง่ แลคนโง่ที่ไม่หยิ่งก็มีจำนวนน้อย ผู้รู้ย่อมเกี่ยวข้องกับคนโง่แต่พอประมาณไม่วุ่นกับคนโง่นัก ฯ

๒๐๘ บัณฑิตไม่นำพาในถ้อยคำหรืออาการของคนพาลนัก เพราะไม่มีน้ำหนักดุจฟองสบู่ ถ้าจ้องดูยังไม่ทันจะวางตาก็แตกไปเองฉนั้น ฯ

๒๐๙ คนฉลาดอาจหยิบเหล็กแดงที่กำลังร้อนจัดได้ด้วยใช้เหล็กอันเปนธาตุเช่นเดียวกันจับ เพราะฉนั้นความติดขัดย่อมไม่มีแก่ผู้มีปัญญา เว้นแต่ว่าจะพอใจทำหรือไม่เท่านั้น ฯ

๒๑๐ เมื่อเราสามารถบำเพ็ญตัวให้เปนเทวดาได้แล้ว ถ้าเราต้องการจะบำเพ็ญตนให้เปนช่างเหล็ก

บ้างไม่ได้หรือ เชื่อว่าอาจทำได้อย่างดี ๆ เว้นแต่เราไม่ต้องการจะมาเปนช่างเหล็ก ซึ่งจะคลุกคลีอยู่ด้วยถ่านเท่าแลไฟเท่านั้น ฯ

๒๑๑ ควันไฟก็ดี เมฆหมอกซึ่งเกิดขึ้นแต่ความร้อนก็ดีจะบีดแสง พระจันทร์ แสง พระ อาทิตย์ให้มืดมิดหมดรัศมีได้เที่ยวหรือ ข้อนี้เปนไปไม่ได้เลย รัศมีของพระจันทร์แลพระอาทิตย์มีเท่าใดก็คงมีเท่านั้น ผู้ อยู่ใต้เมฆหมอกอยู่ในควันไฟดอก จึงไม่เหนแสงแห่งพระจันทร์แลพระอาทิตย์ ฯ ส่วนคนที่มิได้ปนอยู่ด้วยเมฆหมอก คงจะ เหน พระ จันทร์ พระอาทิตย์คง ที่อยู่นั้นเอง ฯ

๒๑๒ ดวงไฟที่สว่างนั้น ถึงจะมีอะไรมากั้นให้ให้ผู้ดูรู้สึกมืดไปข้างหนึ่งนั้น แสงสว่างแห่งไฟนั้นจะน้อยไปก็หาไม่ กลับสว่างทางอื่นมากขึ้น ฯ

๒๓๓ แสงสว่างมีอยู่แต่เธอหลับตาเสียไม่เหนแสงสว่างแล้ว เธอจะนึกว่าแสงสว่างไม่มีเช่นนี้จะมีคุณหรือโทษอย่างไรแก่ใคร ไม่เปนข้อยากที่เธอจะคิดเหน ฯ

๒๓๔ ผู้ต้องการแสงสว่างมากจากดวงไฟได้ทำเครื่องกันแสงไฟทางที่ไม่ต้องการฉันใด ผู้ต้องการแสงสว่างทางใจให้มาก พึงกันอายตนะทางอื่นเสียฉันนั้น ฯ

๒๓๕ สิ่งใดที่ท่านแสดงว่าเปนเหตุแห่งสุขหรือทุกข์ก็ดี ผลวิเศษท่านว่าได้ด้วยการกระทำดีดังนี้ก็ดี เมื่อยังไม่ได้ทดลองให้เต็มที่แล้วยังไม่ควรจะคัดค้านส่วนนั้นว่าไม่จริง ไม่เปนได้เลย เพราะว่าผู้ที่แสดงเช่นนั้น ย่อมจะเปนที่ดูหมิ่นของผู้ทำได้ ดูเปนโง่แกมหยิ่งไป เมื่อทำไม่ได้ย่อมโง่ไว้ดีกว่าที่เขาเหนว่าโง่แกมหยิ่ง ฯ

๒๑๖ คนโง่ย่อมกลัวแลอายในสิ่งที่ไม่น่ากลัวไม่น่าอาย แต่ส่วนที่น่ากลัวน่าอาย บางทีเขากลับกล้าแลหาอายมิได้ เมื่อประสพภัยแต่เล็กน้อย เขาก็ต้องเดือดร้อนเปนหนักหนาน่าสังเวช เหตุนี้คนไม่ควรเกียจคร้านที่จะต้องได้รับโทษเปนคนโง่เลย ฯ

๒๑๗ คนโดยมากมักจะดึงโลกมาปรับเข้ากับตัว แต่คนฉลาดมักปรับตัวเข้ากับโลก เพราะการดึงโลกมาปรับเข้ากับตน คงไม่สมประสงค์โดยมาก ส่วนปรับตัวเข้ากับโลกคงสมประสงค์ร่ำไป ฯ

๒๑๘ สิ่งทั้งปวงมีความเกิดขึ้นแลมีความเสื่อมสิ้นไปเปนธรรมดาทั้งข้างดีแลข้างเสียดังนี้ แต่ผู้ยังไม่พ้นสมมตควรเหนว่า กรรมดีอาจรักษาความดีให้เสื่อมช้า แลเผาความชั่วให้เสื่อมเร็วลง กรรมชั่วหนุนความชั่วให้

เจริญ เผาความดีให้พินาศ ฯ

๒๑๙ เพราะสิ่งใดที่จะมีแต่คุณหาโทษมิได้ หรือมีแต่โทษหาคุณมิได้ย่อมไม่มี ดังนี้ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม จึงไม่ต้องเดือดร้อนรำคาญใจ เพราะเลือกถือเอาแต่คุณประโยชน์ได้ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ฯ

๒๒๐ ความเจริญเร็ว กับความเสื่อมเร็ว เปนคู่ฉันเห็ดเกิดวันสองวันก็โตเต็มที่ แลวันที่สามที่สี่ก็โทรมหมด ฯ

๒๒๑ ส่วนทั้งหลายท่านว่า ธรรมดาแต่งมา พร้อมย่อมเปนเองธรรมดา เช่นนกแก้วขนเขียวแลหญิงมีน้ำนมเมื่อคลอดบุตรนี้เปนตัวอย่าง เพราะฉนั้นบุคคลไม่ควรไปทำการแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ธรรมดาให้เปน เพราะเปนความลำบากเปล่า ฯ

๒๒๒ งำเกินควร ต่อเมื่อรู้จักคติธรรมดา อัน

เปนฆ่าศึกแลอุปการแก่กัน แล้วทำให้เหมาะแก่สมัยแลเหตุการณ์ จึงจะได้ความสุขแลห่างทุกข์ภัย ฯ

๒๒๓ ทานเปนเหตุบันเทาเมาโลภลาภ ตระหนี่ตระหนาบให้ติดแน่นในทรัพย์สมบัติจนเสียธรรม ฯ

๒๒๔ ความดีมากอย่างนัก - มักไม่ยั่งยืนเหมือนความดีอันเดียว นี้เปนข้อที่ควรพิจารณาสุภาษิตโบราณก็มีอยู่ว่า โลภมากลาภหาย ฯ

๒๒๕ ผู้ขึ้นภูเขาโดยรีบร้อนจะให้ถึงยอดโดยเร็วก็มักพลาดพลัดตก หรือหมดกำลังเรียนศิลปวิทยาแลแสวงหาทรัพย์เอาแต่เร็วเข้าว่า ไม่พิจารณาให้รอบคอบมั่นคง ก็จะมีความรู้ใช้ไม่ได้ แลต้องขาดทุนทีออกไป ฯ

๒๒๖ การรู้จักผ่อนผันสั้นยาวหรือที่เรียกว่ารู้จักหลบก็เปนปีกรู้จักหลีกก็เปนหาง เปนสุภาษิตที่ผู้รู้จักใช้ได้ความเจริญสุข ฯ

๒๒๗ วันเกิดก็ดี วันขึ้นปีใหม่ก็ดี วันกลางปีก็ดี วันที่ประจวบกับการเสียการได้หรือมีสุขก็ดี เหล่านี้ย่อมปลุกใจผู้มีกำลังปัญญาให้ลุกขึ้นทำน่าที่ สมควรแก่เวลาแลได้ประสบผลที่ต้องประสงค์สมภูมิ มีชีวิตไม่ไร้ประโยชน์ ฯ

๒๒๘ ความดีมีอยู่ทั่วทิศสา ใครฉลาดอาจหาเรียนได้ ฯ

๒๒๙ การปฏิเสธข้อที่ไม่สามารถจะทำให้ได้ ดีกว่ารับแล้วไม่ทำให้สำเร็จ ก็แต่ว่าคนจะเลื่อนชั้นขึ้นเปนคนดีได้ ก็เพราะแสดงความสามารถให้กิจนั้น ๆ เสร็จไปโดยชอบได้

เพราะฉนั้น คนไม่ควรปฏิเสธในการอันตนสามารถจะทำได้ ฯ

๒๓๐ ผลเปนที่น่าปลื้มใจ คือความมาพร้อมมูลแห่งญาติมิตรศิษย์บริวารแลผู้ภักดี ในมลคลสมัยนี้ ย่อมได้ด้วยบุญญาพินิหาร คือการที่ได้ทำชอบไว้ โดยอัธยาศัยกว้างขวางไม่เห็นแก่ความยากลำบาก ประดุจมีความเหนื่อยเปนสหาย ฯ

๒๓๑ ผู้ใดมีปัญญาถึงพร้อมด้วยคุณวิฒิเฉียบแหลมในวิธีจัดการต่าง ๆ รู้จักประมาณแลกาลเวลา ผู้นั้นย่อมเปนผู้มีสุขสง่าในชุมนุมชน ฯ

๒๓๒ ผู้ใดไม่ครั่นคร้ามต่อกิจการที่ยาก ลำบากอันควรจะทำได้ ย่อมทำฐานะของตนให้มั่นคงแลเลื่อนขึ้นขึ้นเปนผู้สูงศักดิ์ ฯ

๒๓๓ ความกล้าหาญบากบั่นไม่ท้อแท้ ความเด็ด

เดียวเที่ยงตรงใน ความ สัตย์ ที่ เปน ประโยชน์ เปนธรรมมีในผู้ใด ย่อมนำให้ผู้นั้นอธิษฐานใจกระทำกิจในน่าที่สำเร็จได้ ฯ

๒๓๔ การที่ทำทุกสิ่ง ถ้าเว้นความตั้งใจเสียแล้ว การนั้นมีแต่จะ ม้ เหมือนหลักปักเลนหรือกองแกลบ อีกอย่างหนึ่งแม้จะได้ตั้งใจไว้แล้ว แต่ปล่อยให้ จืดจางไปเสีย ไม่รักษาให้รอบคอบ ก็คงจะได้แต่ความหวังใจเท่านั้น หาได้ผลที่มุ่งหมายไม่ ฯ

๒๓๕ การรู้ว่าอะไรควรทำก่อน อะไรควรทำหลัง แลรีบทำการนั้นให้ทันกับ ความรู้ จึง จะไม่ไร้ผลที่มุ่งหมาย ฯ

๒๓๖ ความเพลินเปนกำลังของการงารอย่างดี เพราะฉนั้นเมื่อจะทำสิ่งที่เปนประโยชน์ จึงควรหาอุบายให้เพลินให้ มีฉันทะ แต่นั้นท่านจึงจะเหนว่าร่างกาย ท่านแม้ มีโรค เบียดเบียฬ

แลถูกกรากกรำก็ยัง แขงแรง กว่าผู้ที่อ้วน พี มาก ฯ

๒๓๗ ผู้ฉลาดอาจคาดการได้ทุกอย่าง แต่แฉะชาเสียมีใจเลื่อนลอย ไม่ได้ทำการให้เหมาะแก่เวลา ชื่อว่ามีความรู้เสียเปล่าใช้ไม่ได้ ฯ

๒๓๘ คนพาลท่านแสดงลักษณะไว้ล้วนแต่ชั่ว เปนไปกับด้วยโทษ เพราะตัดประโยชน์นั้นเสีย แต่ผู้พิจารณ์ซึ่งลงไปแล้วย่อมเหนว่า ผู้มีกำลังอาจประกอบกิจได้ แต่ไม่ทำความดีให้ทันคนในพวกเดียวกัน ก็ตกอยู่ในฉายาของคนพาลด้วยเหมือนกัน ฯ

๒๓๙ ผู้มัวแต่ทำการภายนอก เหมือนลูกจ้างนำภาระเขาไปแล้ว ก็ต้องคืนให้เจ้าของเดิมคือโลก คงได้แต่ค่าบริโภคใช้สรอยพอควรแก่ปากแลท้องเท่านั้น แม้จะมากกว่ากันด้วยอำนาจท้องใหญ่ท้องเล็ก ก็พอแก้หิว

ได้ชั่วเวลาเท่ากัน ครั้นถึงกำหนดก็คงหิว อีกเสมอกัน น่าสังเวชไม่น้อยที่คนได้มีชีวิต มาแล้วไม่ได้ทำประโยชน์ของตน ฯ

๒๔๐ การที่ทำแม้เปนกิริยาที่ดี ที่สามารถให้ เผล็ดผลเปนประโยชน์ แต่เว้นการรู้ประมาณ หรือเวลาเสีย ก็อาจจะได้ผลตรงกันข้าม ฯ

๒๔๑ ธรรมดาของงารแทบทุกอย่าง ย่อมมีอุปสัค เข้ามาขวาง ไม่ให้ทำการนั้นได้สดวก แลให้พวก คนเขลา แคล้วคลาด จาก ประโยชน์ แต่ผู้มีปรีชาไม่ชล่าใจ ย่อมเตรียมการ ป้องกัน ต่อ สู้ อุปสัค อันจะ มีมา รอบ ด้านไว้ พร้อมเพรียง ฯ

๒๔๒ สิ่งใดจะทำให้ตลอด ต้องมีจิตต์จอดอยู่ ในสิ่งนั้น ตั้งแต่ก่อนเวลาทำ แลเมื่อ ทำนั้น ควรนึกว่าจะมีเหตุขัดข้องแต่จะต้อง เอาชนะโดยธรรมให้จงได้ ฯ

๒๔๓ ทุกคนไม่ควรจะปล่อยให้ข้อผิดพลาดหรือความจำเปนแต่บางคราวมาลบล้างความตั้งใจ ในส่วนดีของตนเสียทั้งหมด คือว่าถ้าพลาดไปก็ตั้งต้นใหม่ทันที เหมือนภิกษุผู้เหนภัยในโทษมีประมาณน้อยต้องอาบัติแล้ว ก็รีบแสดงฉนั้น ฯ

๒๔๔ ถ้าทิ้งความตั้งใจเสียแล้ว ท่านก็จะต้องทิ้งการงารที่เปนประโยชน์ไปตามด้วย ฯ

๒๔๕ คนที่คิดว่าตนรู้วิธีที่จะต่อสู้อันตรายด้วยอุบายต่าง ๆ เช่นรู้วิธีที่จะปราบกิเลสอันจะเกิดขึ้นณะภายในก็ดี แต่ไม่กระทำตามความรู้นั้น ไม่เปนผู้ฝึกหัดคุ้นเคยชำนาญแล้ว ถึงคราวต้องการก็จะมีแต่ปราชัยเหมือนผู้ไม่รู้ ฯ

๒๔๖ นักปราชญ์พิจารณาเหนอำนาจแห่งความทำตามรู้ได้ว่าเปนหลักแห่งความสุข อิริยาบท

ของท่าน จึงเปนไปแต่ในทางบำเพ็ญประโยชน์สมกับความรู้ ฯ

๒๔๗ ผู้ที่มุ่งลงไปเปนหนึ่ง ว่าจะทำอย่างใดจนแนบแน่นแล้ว แม้ว่าจำจะต้องทำกิจสำหรับหมู่คณะหรือการประจำวันอยู่ ก็คงจะแบ่งเวลามาทำกิจ ที่เขาตั้งใจไว้ เปน แน่ นั้นไม่น้อย แลในไม่ช้าก็คงแลเหน ฯ

๒๔๘ เรือใหญ่ที่บรรจุสินค้าไว้เต็มแล้ว แต่ปล่อยให้รั่วรำชำรุดไม่หยุดยาก็ จะต้องเสียใจฉันใด การตั้งตนให้เปนคนมีคุณความดี แล้วไม่รวังนาที่แก้ ไขข้อที่เสียซึ่งเกิดขึ้น หรือ จะเกิดขึ้นให้รังบไปก็จะมีผลเช่นเดียวกัน ฯ

๒๔๙ เพื่อจะรักษาความตั้งใจไว้ แต่ถ้าการน้อยใหญ่จะกลับเสียไปเพราะเหตุนั้น จะควรถ่ายถอนหรือไม่ ฯ

๒๕๐ ท่านพใหญ่อันกันน้ำไว้ ย่อมพังทลายลง

ทั้งหมดได้ ด้วยช่องเล็กน้อยที่ไม่มีผู้ใส่ใจจะอุดฉันใด ผู้ประมาทไม่มีรอบคอบปล่อยให้ความเสียแม้น้อยเกิดขึ้นอยู่ ก็อาจทำลายความดีแลประโยชน์ใหญ่ได้ฉันนั้น ฯ

๒๕๑ คนเนื้อมาก เพราะหลับมาก แลกินมาก เล่นมากก็ดี คนผอมเนื้อน้อยมักเปนด้วยการนอนน้อย แลมักพลอยกินน้อยไปด้วยก็ดี ทั้ง ๒ อย่างนี้ไม่ใช่ความดีที่ควรทุกคนจะรู้สึกไว้ ฯ

๒๕๒ ความแคล้วคลาดจากประโยชน์ที่จะพึงได้ แลคำติเตียนย่อมมีแก่ผู้บกพร่องในน่าที่ แม้แก่ผู้ทำการงารชั้นสูง ฯ

๒๕๓ แรงมากนั้นย่อมมีแต่การออกกำลังมากเหนื่อยมาก เพราะฉนั้นผู้ใดไม่ออกกำลังผู้นั้นไม่เหนื่อย แลไม่มีกำลังไม่มีแรง ฯ

๒๕๔ ความหละหลวมในกิจที่เนื่องด้วยผู้อื่น แล

ความวางใจเกินการณ์ เปนเหตุให้ต้องเสียหาย เพราะไรประโยชน์ และจะต้องเดือดร้อนต่อไป ๆ

๒๕๕ ข้อความที่ง่าย ๆ แลตื้น ๆ นั้น อย่าเชื่อว่าผู้อื่นจะรู้แลเข้าใจได้เช่นเรา (ก่อนที่เราได้ทดลองแล้ว) เพราะผู้เขลาเข้าใจผิด ในกิจที่ง่าย ๆ มีอยู่มาก หากไว้ใจด้วยความไม่รอบคอบจะต้องร้อนใจ ๆ แม้ข้อที่ลึกลับอันเห็นได้แสนยากก็ตาม ก็มีผู้ฉลาดอาจรู้ข้อความนั้น หรือที่ยากยิ่งกว่า เพราะฉนั้นบุทคลไม่ควรประมาทในเหตุการณ์ทั่วไป ๆ

๒๕๖ อนึ่งการผิดพลาดครั้งหนึ่ง เปนการให้เสียเหลี่ยมเสียคมไป ย่อมคลายความศักดิ์สิทธิ์ผู้ที่ปกครองผู้อื่น หรือผู้ที่รักษาสง่าราษีไม่ควรจะให้มีแต้มเสีย เกิดขึ้นโดยเหตุไม่สมควร ๆ

๒๕๗ ความอดทน ความรวัง ความขยัน ความเผื่อแผ่ ความเอ็นดู ความหวังดี เหล่านี้เปนคุณของหัวหน้า อันผู้ต้องการประโยชน์พึงปรารถนา ฯ

๒๕๘ ผู้หมั่นในการที่จะต้องสืบ ไม่ประมาท มีความคิดรอบคอบ ดูแลการงารถี่ถ้วน ย่อมจะทำฐานะของเขาให้เจริญมั่น พร้อมด้วยความสุขของชุมนุมชน ฯ

๒๕๙ คำสั่งของตนจะมีผลหรือไม่อย่างไร ย่อมเนื่องด้วยการตรวจตรารวังของเราเปนสำคัญ เราไม่ตั้งใจจะตรวจดูโดยคิดว่า กิจนั้นคงเปนไปตามปรารถนาเสมอแล้ว การที่ทำนั้นแลจะทำให้ท่านต้องเจ็บใจ เพราะคลาดผลที่ปรารถนา แลมักเสียผลที่ได้ดอกไว้แล้วด้วย ฯ

๒๖๐ เกณฑ์แห่งการสำรวจนั้น คือ การพิจารณาถึงประโยชน์ที่ตนปรารภแล้ว และเปนวิสัยอันตนหรือคนที่อยู่ใต้ปกครองจะพึงทำได้ทำแล้วหรือยัง เพราะย่อมเปนเหตุพยายามหาอุบาย ทำความบกพร่องที่ล่วงไปให้เต็มแลถ้าได้ทำเต็มแล้ว ก็จะได้รักษาไว้ หรือขยายเพื่อเพิ่มคุณสมบัติให้ยิ่งขึ้น ฯ

๒๖๑ ผู้รู้จักประโยชน์ของความรู้ทุกอย่างแล้วย่อมเลือกประกอบแต่กิจที่เปนคุณอันสมควรแก่ตน ฯ

๒๖๒ ตาแลหูของท่านผู้หัวหน้ามีตั้งร้อย คอยดูฟังอยู่ทุกเมื่อ แม้เช่นนั้นก็ทำเปนตาบอดหูหนวกเสีย นี้เปนธรรมดาของผู้เปนหัวหน้า ฯ

๒๖๓ การเผื่อแผ่ ๑ การประพฤติประโยชน์ ๑
วาจาน่ารัก ๑ ความมีตนสมอไม่ถือตัว ๑

ธรรม ๔ เหล่านี้แลเปนเครื่องยึดเหนี่ยว (โลก ไว้) อันพระจอมปราชญ์ประกาศแล้ว ฯ

๒๖๔ อันที่จริงเวลาก็มีวันละ ๒๔ ชั่วโมงนั้นเองแต่มีฯ ๑ ผู้ที่ร้องว่าไม่มีเวลา ที่จะ ทำกิจสำคัญอันเปนคุณงามความดีบ้าง ไม่มีเวลาประพฤติธรรมเพื่อความสุขอย่างปราณีตบ้างดังนี้ ก็มักเปนเพราะเขาไม่ได้มุ่งลงไปเปนหนึ่งว่าจะทำอะไร ฯ

๒๖๕ ผู้ไม่ค่อยได้ลงมือทำกิจที่ควรทำนั้น เพราะเขามักจะเห็นเปนเหลือวิสัยเสียบ้าง ไม่มีผลดีบ้างดังนี้ ผู้นั้นก็คงได้หรือมีแต่ส่วนที่ล้วนเจือด้วยทุกข์อยู่ร่ำไป ฯ

๒๖๖ เหตุการณ์เล็กน้อย ย่อมเจียดเอาเวลา ของผู้เหลาะแหละไปเสียหมด สุดแล้วแต่ลมจะพาให้เขาไปทางใด ฯ

๒๖๗ ทุกคนถ้ารู้ว่าความตั้งใจทำกับอาการที่ทำได้

ไม่เท่ากันทุกขณะ อาการที่ทำของเขาก็จะใกล้กับความตั้งใจ แลความตั้งใจก็จะใกล้กับอาการที่ทำมากขึ้น จนอาจเห็นปัญญาแลสัจจะของตนด้วยตน ฯ

๒๖๗ ผู้ที่จะปรากฏว่าเปนคนสามารถหลักฐาน ก็เพราะประกอบการงารให้เปนชิ้นเปนอัน ซึ่งโลกอาจเห็นได้ว่า ส่วนนี้ ๆ เปนประโยชน์ แลไม่มีโทษทุจริตเข้าแทรกแซง ฯ

๒๖๘ ผู้ที่ลงสันนิฏฐานเห็นแลเชื่อง่าย ไม่ตรองเหตุผลให้ถ่องแท้ ผู้นั้นจะต้องโทษของธรรมดาในฐานทั้งมงาย คือแม้การกระทำของผู้นั้นมีก็มักจักคลาดจากผลที่ประสงค์ ฯ

๒๗๐ การที่มีใจไม่เด็ด เพราะเข็ดแต่อารมณ์ที่เคยมา ผู้นั้นยากที่จะเห็นค่าแห่งความประพฤติของตน ว่าเปนความสุขอย่างจริง ๆ ได้อย่างไร ฯ

๒๗๑ หูที่ประดับด้วยต่างหู แต่ไม่รู้จักคำนักปราชญ์ มือที่ประดับด้วยแหวนแลสร้อย แต่ไม่ได้ให้ทานหรือทำประโยชน์ สองอย่างนั้นจะงามอย่างไร ฯ

๒๗๒ เมื่อบุทคลได้ทำการอันเปนหน้าที่ซึ่งสมควรทำเสร็จแล้ว ย่อมได้ความโปร่งใจ นี้แลเรียกว่าบุญก็ได้ ฯ

๒๗๓ การปล่อยสิ่งที่สมควรทำให้ค้าง แลไปคว้าอย่างอื่นเขาเช่นนี้ จะเชื่อว่าเปนผลดีก็หาไม่ เพราะทำให้รุ่งรังยิ่งขึ้น หาได้ความปลอดโปร่งใจไม่ ฯ

๒๗๔ การที่เห็นว่าคนทำการอันเปนหน้าที่ของตนเมื่อยังไม่ทำให้เสร็จ แม้จะไม่ได้แบกไว้ แต่ก็เปนอนุสัยเครื่องถ่วงให้หนัก ต่อเมื่อได้ทำให้เสร็จไปแล้ว จึงรู้ว่าเบาปลอดโปร่งใจเหมือนได้วางของหนักลงแล้ว เหตุนี้เมื่อ

ไม่ใช่โอกาศอย่าพึ่งหมาย ฯ

๒๗๕ ผู้ใช้ความคิดย่อมเห็นว่า การฝึกแม้ยาก ดังแจวเรือทวนกระแสร์ แต่ถ้ามีโอกาศ ก้าวหน้าไปได้บ้างแม้ทีละน้อย ก็ไม่น่าเบื่อ เหมือนการกินการแก้ที่แลไม่เห็นผล แลจะต้องทนทำซ้ำทรากอยู่ไม่หยุดหย่อนนั้นอีก ฯ

๒๗๖ คนโดยมากมักทำการได้คราวละอย่าง แลการบางอย่างที่เปนประโยชน์มาก ย่อมต้องทำด้วยความละเอียดปราณีต แลด้วยความพยายามไปนาน ๆ เหตุนั้นการเลือกประกอบแต่ประโยชน์ ที่ยั่งยืนโตใหญ่ให้เปนหลัก แลไม่หนักในประโยชน์เล็กน้อยเกินไป จึงเปนคุณสำคัญ ฯ

๒๗๗ ถ้าท่านใช้ปัญญาพิจารณ์แล้วท่านจะเหนว่าสิ่งที่ท่านเห็นแลรู้อยู่ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้น เปนสิ่งล่อลวงให้หลงไม่น้อยเลย

เพราะท่านได้รู้เห็นแต่ส่วนที่ไม่จริง ส่วนที่จริงท่านไม่ค่อยได้เห็น ฯ

๒๗๘ เมื่อ ตั้ง วง แห่ง ความสุข ด้วย อามิส กว้างไปเพียงไร เวลาที่เปนของตัวจริง ๆ ก็จะมีน้อยลงเพียงนั้น เพราะจะต้องนุงด้วยความสุขทุกข์ของผู้อื่นซึ่งยากจะเลี่ยงได้ ฯ

๒๗๙ ผู้มีปฏิปทา ยุ่งด้วยสุขทุกข์ของคนในโลกเช่นนี้ ถ้าจะกล่าวว่าดีได้ ก็เฉพาะเปรียบด้วยชนพาลผู้ประพฤติความเสื่อมเสียให้แก่โลก แต่ถ้าเปรียบกับบัณฑิต ผู้พิจารณาโลกให้รู้ตามเปนจริงแล้วไม่ติดในอามิส ก็กลายเปนฝ่ายต่ำไป หาสมควรแก่ผู้คงแก่การศึกษาไม่ ฯ

๒๘๐ (วันเสาร์ที่ ๑ เมษายน ๒๔๖๕ อายุของข้าพเจ้าล่วงมาได้ ๓๖ ปีกับ ๙ เดือน ๑๘ วัน) เมื่อจะเลือกสรรค์กลั่นเกลาเอาประโยชน์จาก

ชีวิตที่ล่วงมา โดยพิจารณาถอยหลังเข้าไปว่า มีอะไรบ้างที่เปนหลักฐานแลน่านิยมชมชื่น ก็เห็นว่ามีอยู่เพียง ๒ จำนวนเท่านั้นคือ ความดีที่เกื้อกูลแก่ความรู้อย่าง ๑ ความรู้ที่ได้ทำลายความมืดอย่าง ๑ เพราะนอกนั้นเช่นทรัพย์สินความสุขแลทุกข์ แลความดีส่วนอื่น ๆ เกิดขึ้นแล้วก็เปลี่ยนไป จนไม่เห็นรอยก็มี ฯ

๒๘๑ ญาติพวกพ้องมิตรสหาย ก็ต่างเกิดขึ้นแลเสื่อมสลาย ตายจากไปในลำดับแห่งวัย ทรัพย์ยศศักดิ์เกียรติคุณ ก็หนุนให้หนักในทุกข์บ้าง ในสุขบ้าง แล้วก็อันตรธานไปเหมือนก้อนเมฆในอากาศ จะคงเหลือก็แต่สัญญาความจำเท่านั้น แลต่อไปสัญญานั้นก็ค่อย ๆ ลบเลือนไปตามกัน ฯ

๒๗๒ พึงละการคลุกคลีด้วยคนชั่ว จงคบหาสมาคมกับคนดี จงทำบุญทั้งกลางวันกลางคืน จงนึกถึงความไม่เที่ยงเปนนิตย์ ฯ

๒๗๓ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นแลเสื่อมไปเปนธรรมดา เกิดแล้วก็ดับไป ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเปนสุข ฯ

๒๗๔ นอกจากได้บำเพ็ญกุศลกรรม แลควรรู้เหตุผลแห่งสภาวะธรรมแล้ว ชีวิตก็เปนของเกิดมาหาสาระประโยชน์มิได้ ฯ

๒๗๕ ทางโหราศาตร์ถือกันว่า วันเสาร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ เปนวันที่กล้าแข็งศักดิ์สิทธิ์ มักให้นรชนประกอบกิจเนื่องด้วยมงคลต่าง ๆ ตามอัธยาศัย แต่ผลที่คนจะพึงได้พึงถึงก็คงไม่ยิ่งไปกว่าเหตุ เพราะฉนั้นเปนคนควรรู้เหตุแห่งผลให้รอบคอบเปนสำคัญ ฯ

๒๗๖ ความดี ความประสงค์ ความสุขสำราญ

เหล่านี้ ที่เปนส่วนโลกีย์เปนสังขาร ย่อมให้เกิดความพอใจแลได้ความชื่นบานเพียง ๒ ส่วน คือเมื่อมีเมื่อบริโภค แต่เปนเหตุให้ทุกข์ ๕ ส่วน คือเมื่อไม่มี เมื่อแสวงหา เมื่อรักษา เมื่อเสื่อมไปตามปัจจัย แลทำให้คนโง่เมาหลงติดพันอยู่ แต่ผู้รู้ไม่ทำอาลัยในสังขารทั้งสิ้น ฯ

๒๘๗ ความชั่ว ความทุกข์ยากลำบาก ความไม่สมประสงค์ ความไม่รู้ เหล่านี้เปนเหตุแห่งทุกข์ก็ได้ เปนเหตุแห่งสุขก็ได้ ผู้รู้ย่อมดูส่วนนั้น ๆ อยู่ด้วยความไม่ประมาท แล้วแคล้วคลาดจากทุกข์ได้ ฯ

๒๘๘ สุขแลทุกข์ของโลก คือสุขเวทนา ทุกขเวทนาที่อาศัยผัสส เกิดขึ้นแปรไป ย่อมเนื่องกันโดยต่างเปนเหตุแลเปนผล คือมีสุขแล้วก็ตั้งแต่จะมีทุกข์ มีทุกข์แล้วก็ตั้งแต่จะ

มีสุขไป มีสุขมากเพียงไร ก็ต้องมีทุกข์มากเพียงนั้นฯ มีทุกข์มากเพียงใด ก็จะได้สุขมากเพียงนั้นฯ ผู้รู้ย่อมไม่ติดพันสุขทุกข์ในโลกนี้ ฯ

๒๘๙ ผู้รู้ประสงค์แต่สุขที่เยือกเย็น ยั่งยืนโดยธรรมชาติ แลกำจัดผลสเสีย โดยใช้สติกำหนดอายตนะทั้งภายในแลภายนอกด้วยปัญญาให้รู้ตามเปนจริง จนไม่หลงตามสมมติซึ่งปรากฏโดยรูปเสียง หรือสัสัณฐานกลิ่นรส โทษ คุณ อย่างไร ฯ

๒๙๐ การที่ทำจะหมายเอาเปนแน่นอนทุกอย่างหาได้ไม่ เพราะอุปสัคย่อมสามารถทำให้เคลื่อนคลาดเปนอย่างอื่นไปได้ เหตุฉนั้นบัณฑิตผู้มีสติปฏิบัติพระพุทธศาสนา ย่อมชั่งด้วยสัปปุริสธรรมก่อนว่า อย่างไรควร อย่างไรไม่ควร เพื่อรักษาศีลสงวนธรรมอันเปนคุณ

สมบัติของตนไว้ ฯ

๒๙๑ การที่เปนผู้มีใจหนักแน่น ไม่ท้อแท้เพราะถูกกระทบ อาจทำสิ่งที่เข้ามากระทบนั้นพินาสหรือกลายเปน อาหารแลเครื่องประดับก็ได้ ฯ

๒๙๒ เบ็ญจขันธ์พระศาสดาตรัสว่าเปน ของไม่เที่ยงแลเปนทุกข์เปนอนัตตา ดูเหมือนว่าพระอรหันต์เจ้า ก็จะไม่พ้นจากทุกข์ เพราะยังมีเบ็ญจขันธ์แต่ความจริงหาเปนเช่นนั้นไม่ ก็เพราะว่าท่านทำลายเบ็ญจขันธ์เสียด้วยปัญญาหาได้ถือมั่นใน เบ็ญจขันธ์ ว่าเปนของท่านไม่ เปนแต่สภาวะธรรมอันเกิดขึ้นแล้วแปรไปตามสภาพเช่นสิ่งอื่น อัน เปน ธรรมดา ของ สังขารต่างหาก ฯ

๒๙๓ คติแห่งธรรมดาถ้าพิจารณาไม่ตลอดแล้ว ดูเหมือนขัดกันกับบางสิ่งบางประการ เช่น ๑

บวกกับ ๑ ก็ควรเปน ๒ แต่ ๑ นั้น ๓ หนตาม วิธีเลขก็ต้องเปน ๓ แต่บทคลอาจรวมให้ เปนหนึ่งก็ได้ เช่นแป้ง ๑ น้ำตาล ๑ กระทิ ๑ รวมเข้า ๑ คือขนมก็ได้ หรือหม้อ ๑ ไห ๑ ตุ่ม ๑ รวม ๑ คือดินเท่านั้นก็ได้ ดังนี้ ผู้มีปัญญาจึงรวมโลกทั้งสิ้นลงเปน ๑ คือธรรมได้ ฯ

๒๙๔ ความต้องการความดีความชอบประกอบด้วยความสุขสำราญ ย่อมมีประจำสันดานของสัตว์บุทคลมาตั้งแต่แรกรู้เดียงสา แต่เพราะเขาไม่รู้อารมณ์ตามเปนจริงอย่างไร จึงได้คว้าเอาอารมณ์อันมาประสบทั้งส่วนดีส่วนชั่ว จนไม่ได้ความสุขพิเศษที่แท้จริง ฯ

๒๙๕ ผู้รู้ผู้มีสติย่อมไม่ปล่อยใจให้กำเริบโลภในทรัพย์แลกามสุขเกินฐานะ ย่อมทำแต่พอสมกับน่าที่มีการบริจาคจับจ่ายกำจัดความโลภ

โกรธหลงไปด้วยกัน นั่นจึงจะเปนความสงบแลได้สุขจริง ฯ

๒๙๖ ดนตรีเว้นว่างซ้อม ๕ วันก็เสื่อม ศิลปขนูเว้น ๗ วันเสื่อม ภรรยาดีทอดทิ้งไว้เดือนหนึ่งก็เสื่อม ศิษย์เว้นศึกษาสักกึ่งเดือนก็เถอะ นี่ควรเปนแว่นเครื่องส่องของผู้มีเมขาให้เห็นว่าบรรดาของในโลกจะคงเปนประโยชน์เกื้อกูลแก่ความสุขได้ ก็ต้องพยายามใม่ให้ล่วงคราว แล้วใม่เมาของในโลกนักมุ่งนิรามิสสุข อันใม่ต้องวุ่นด้วยการรักษาต่อไป ฯ

๒๙๗ เมื่อเรารู้ว่าโลกหมุนเคว้งอยู่ใม่มีเวลาหยุดผู้ได้ไปขึ้ดถือไว้มั่นก็จะต้องหมุนไปตามแล้วเราวางส่วนนั้นเสียใม่ถือว่าเราของเขาพวกเราดังนี้ ก็จะใม่ต้องหมุนไปตามส่วนนั้น ๆดังนี้ ก็จะรู้ว่าตนข้ามพ้นจากโลกแล้ว ด้วย

ไม่ต้องไปเชิญใครมาพยากรณ์ เพราะส่วนนั้น ๆ ท่านสมมติว่าโลก โลกธรรมก็จะย่ำยีไม่ได้ต่อไป ฯ

๒๙๘ ไม่มีมรณะอันใดที่จะเชิดชูศักดิ์ของนักรบยิ่งกว่าตายในสมรภูมิ แต่การตายด้วยกิริยาสงบรงับแลด้วยอำนาจปฏิบัติธรรม แม้ในที่ใด ๆ ก็ตามเปนที่อุ่นใจของพุทธศาสนิก ฯ

๒๙๙ คนโง่มีแรงเปนอาวุธ เสรฏฐีมีทรัพย์เปนอาวุธ พระยามีวาจาเปนอาวุธ สมณะมีความสัตย์เปนอาวุธ ฯ

๓๐๐ กษัตริย์ผู้ปฏิบัติการตามน่าที่เปนหลักแห่งรสเครื่องชูใจอยู่แล้ว ท่านเปนพุทธศาสนิกจะควรปฏิบัติตามน่าที่ด้วยอาการอย่างไร ให้เปนรสเครื่องชูใจบ้างเล่า ฯ

๓๐๑ ผู้ต้องการรบหรือแข่งขันต่อสู้จะต้องเปนผู้แพ้แลเดือดร้อน หรือเปนผู้ชนะแลก่อเวร

อย่างใดอย่างหนึ่ง ฝ่ายผู้ที่ไม่หนีไม่สู้เปนผู้ไม่แพ้ในที่ทั้งปวง แลปวงชนจะยกความชนะให้มิใช่เปนผู้ก่อเวร มีสุขมั่นคง ฯ

๓๐๒ ผู้บอกพระไตรปิฎก ย่อมเกิดในสกุลสูง มั่งคั่งมีทรัพย์มาก ถือกระฉ่อนแลเปนผู้ร่วมกับคนชั้นสูง ฯ

๓๐๓ ก็ผู้ที่เปนหน่อพระพุทธเจ้า ทำบุญทั้งหลายมีทานเปนต้นอยู่ จากภพไปแล้วจะเปนผู้สพรั่งพร้อมด้วยองค์ทุกอย่าง อันไตรโลกยกย่องนับถือ ฯ

๓๐๔ การให้ธรรม ย่อมชำนะการให้ทุกอย่าง รสธรรม ย่อมชำนะรสทุกอย่าง ยินดีในธรรม ย่อมชำนะความยินดีทุกอย่าง ความสิ้นตัณหา ย่อมชำนะทุกข์ทั้งปวง ฯ

๓๐๕ ที่สุดของการงาร ที่สุดของการเล่น ที่สุดของการกิน ที่สุดของการเที่ยว ที่สุดของการชั่ว

ที่สุดของการเรียน ที่สุดของความดี ที่สุดของความรู้ ที่สุดแห่งชีวิต เหล่านี้ถ้าผู้มีปัญญาพิจารณาแล้วจะเห็นว่ามีรสคนละอย่างกัน ฯ

๓๐๖ เพลินในโลกก็ลืมตาย ดูในกายก็เห็นทุกข์ เพ่งพินิจด้วยปัญญาก็รู้จริง อยู่กับรู้จริงก็พ้นทุกข์ ฯ

๓๐๗ ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง สันโดษเป็นทรัพย์อย่างประเสริฐ ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างสนิท พระนิพพานเป็นสุขอย่างยอด ฯ

คติพจน์

ของ

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก)

วัดสัมพันธวงศาราม

คติพจน์

ข้อ ๑ การเปลี่ยนแปลงตนจากภาวะที่อ่อนแอ ให้เป็นคนแข็งแรง จากภาวะที่แข็งกระด้างให้เป็นคนอ่อนโยน เปลี่ยนจากภาวะที่โง่เขลาให้เป็นคนเฉลียวฉลาด จากภาวะที่ขลาดให้เป็นคนกล้าหาญ เป็นหน้าที่เป็นวิสัยที่มนุษย์พึงทำ เพราะสิ่งในโลกเป็นของไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงได้ ผู้รู้สึกตน จึงไม่ยอมทนอยู่ในความเลวทราม

ข้อ ๒ ธรรมดาส่วนชั่ว เช่นความโง่เขลา ความขลาด ความดื้นรน มักง่าย และทุจจริตเป็นต้น ย่อมสร้างรูปที่ชั่ว สร้างชื่อเสียงที่ชั่ว สร้างอันตรายทุกข์ร้อนต่าง ๆ ให้ปรากฏ

ข้อ ๓ ธรรมดาส่วนดี เช่นความฉลาดเฉลียว ความองอาจกล้าหาญ ความสุจริต ย่อมสร้างสรรรูปที่ดี สร้างชื่อเสียงที่ดี สร้างบารมีที่พึ่งพาอาศัย สร้างความสุขกาย สบายใจให้ปรากฏ

ข้อ ๔ ผู้ไม่ต้องการความทุกข์ ต้องการแต่ความสุขสำราญดีงาม ต้องเปลี่ยนใจที่ขลาดให้กล้าหาญ ตั้งสัจจาธิฏฐาน พยายามละเว้นธรรมดาส่วนชั่วอย่างเด็ดขาด พยายามก่อสร้างสั่งสมอบรมธรรมดาส่วนดีให้เต็มสามารถ

ข้อ ๕ ในฐานะที่ท่านมีรูปพรรณสัณฐานเป็นคน ที่สามารถจะทำตนให้พ้นจากโทษของธรรมดาฝ่ายต่ำ ถ้าท่านปล่อยให้ต้องโทษ ของธรรมดาฝ่ายต่ำ ท่านควรจะติเตียนตนว่า ท่านเป็นคนแต่เปลือกข้างในไม่ใช่คน

ข้อ ๖ การที่คนรู้จักตักเตือนหรือติเตียนตน ย่อมเป็นอุบายที่ให้ได้ผลดีสมปรารถนาตามลำดับ

ข้อ ๗ การละเลิงในลาภยศสรรเสริญและสุขเวทนาเพียงเล็กน้อย ปล่อยให้เวลาและชีวิตล่วงไปโดยไร้ประโยชน์ ย่อมเป็นการลงโทษตนยิ่งกว่ายกย่อง

ข้อ ๗ การที่ท่านปรารถนาจะเป็นคนดี มีความสุขเกษมนั้น ถ้าท่านไม่ตั้งโครงการให้ดี ไม่มีความพอใจบากบั่นมั่นคง ท่านย่อมจะคลาดจากส่วนที่ประสงค์ คงได้รับแต่ความหวัง

ข้อ ๘ เมื่อทำผิดเองแล้วยอมรับผลผิด เพื่อสังวรต่อไป ดีกว่าที่จะยัดเยียดผลผิดให้ผู้อื่น ที่เขาไม่พอใจรับ เพราะธรรมดาจะปรับโทษให้ท่านชั่วช้าลงถึง ๒ เท่า หรือยิ่งกว่า

ข้อ ๑๐ เมื่อต้องการบวกคุณความดี มีความสุข ก็ต้องมีการลบ คือละความชั่ว เช่นความเกียจคร้าน ความมักง่าย ความตระหนี่ และ โลภ โกรธ หลง มายา ลาเถยยะ อติมานะ ประมาท ออกจากสันดาน เพราะคติธรรมดาย่อมตัดสินเด็ดขาด คือให้เสียสละอย่างหนึ่ง พอกพูลอีกอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องตอบแทน จะหลีกเลี่ยงหาได้ไม่ ฯ

รวมพระธรรมเทศนา

ในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์
บำเพ็ญพระราชกุศล พระราชทานศพ
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม
และอดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม

พระธรรมเทศนา มุนิกถา

ในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์
บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานศพ
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม และอดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม
วันศุกร์ที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๗.๐๐ น.
พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร
รับพระราชทานถวาย

****

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

น โมเนน มุนิ โหติ มุฬฺหรูโป อวิทฺทสุ
โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปณฺฑิโต
ปาปานิ ปริวชฺเชติ ส มุนิ เตน โส มุนีติ ฯ

ขุ.ธ. ๒๕/๒๖๘

บัดนี้ จักรับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนาใน **มุนิกถา** ฉลองพระเดชพระคุณ อนุโมทนาพระราชกุศลทักษิณานุประทานกิจ ที่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน พระราชานุเคราะห์ ในการบำเพ็ญพระราชกุศลสัตตมวาร อุทิศถวายแด่เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแด่เจ้าประคุณสมเด็จฯ และแก่คณะสงฆ์ คณะศิษย์ คณะกรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกาของวัด อย่างหาที่สุดมิได้ ซึ่งงานนี้จัดขึ้นตามธรรมเนียมของชาวพุทธทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ชนทั่วไป เพื่อบูชาอุปการคุณของเจ้าประคุณสมเด็จฯ และแสดงน้ำใจอันประกอบด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรมอย่างลึกซึ้งของผู้ได้รับอุปการคุณอันนั้น โดยแสดงออกด้วยการบำเพ็ญบุญตามหลักพระพุทธศาสนา ด้วยการเคารพสักการะด้วยอามิสบูชาล้นหลามงดงามสมบูรณ์ทุกประการ และด้วยปฏิบัติบูชา ประพฤติตามคำสอน และการปฏิบัติที่เจ้าประคุณสมเด็จฯ ปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่างครบถ้วน

ด้วยว่าเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถรนั้น เป็นพระมหาเถระผู้อยู่ในฐานะมหารัตตัญญู เป็นทีฆายุมหาเถระ ดำรงชนม์อยู่ถึง ๑๐๐ ปีเศษ นับเป็นสมเด็จพระราชาคณะรูปที่ ๔ ในประวัติศาสตร์คณะสงฆ์ไทยที่มีอายุยืนเช่นนี้ ท่านอุบัติขึ้นที่อำเภออำนาจเจริญ

จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๐ เมื่ออายุได้ ๑๓ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดบ้านเกิด และได้ออกเดินธุดงค์ติดตามพระธุดงค์ผู้มีชื่อเสียงด้านพระกรรมฐานในยุคนั้น สายพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม จนได้เป็นนิสัยปัจจัยติดตัวและปฏิบัติตามมาตราบถึงมรณภาพ จากนั้นได้เดินทางเข้ามาในกรุงเทพมหานคร อาศัยอยู่ที่วัดสัมพันธวงศาราม ได้อุปสมบทที่วัดนี้ ได้ศึกษาเล่าเรียนบาลีจนสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ได้รับหน้าที่ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ในวัดตามความสามารถ จนได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส ได้รับหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์สูงขึ้นตามลำดับ จนเป็นเจ้าคณะภาค เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม และได้รับพระกรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้มีสมณศักดิ์สูงขึ้นตามลำดับจนเป็นสมเด็จพระราชาคณะ อันนับได้ว่าเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้ประกอบกรณียกิจอันสำคัญ เป็นประโยชน์แก่การพระศาสนา แก่วัด และแก่เหล่าศิษย์อุบาสกอุบาสิกาอย่างมากมายมหาศาล จึงได้รับอานิสงส์อันสูงยิ่งเช่นนี้

ในด้านส่วนตัวนั้น เจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นพระมหาเถระที่มีปฏิปทาที่เรียบง่ายงดงามน่าเลื่อมใส เป็นพระกรรมฐานกลางกรุง ที่เน้นการปฏิบัติภาวนาเคร่งครัดตามพระธรรมวินัย โดยยึดถือแนวปฏิบัติของหลวงปู่ขาว อนาลโย และหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต สองพระมหาเถระสายพระกรรมฐานมาโดยตลอด เป็นผู้สงบนิ่ง ไม่หยุมหยิม พูดน้อย เจรจาเฉพาะเรื่องที่เป็นประโยชน์ ยึดมั่นอยู่ในธรรมเป็นหลัก อันใดถูกธรรมถูกวินัย ก็ปฏิบัติไปตามนั้นเที่ยงตรง ไม่แปรผัน มีความยุติธรรม ประดุจประคองตาชั่งให้เที่ยงตรงเป็นกลางไว้ อันใดที่เป็นทุจริตเป็นบาป อันจะนำความเดือดร้อนและความลำบากมาให้ทั้งแก่ตนและแก่คนอื่น ก็งดเว้นห่างไกลไม่แตะต้อง ทำความบริสุทธิ์แก่ตนเองไว้สม่ำเสมอ ปฏิบัติมั่นอยู่ในความเป็นมุนีตามหลักพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นพระที่เป็นมุนีได้อย่างงดงาม ด้วยความรู้และข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ตามพระบาลีที่สมเด็จพระชินสีห์ศาสดาทรงแสดงไว้ในธรรมบท ขุททกนิกาย ที่ยกขึ้นมาเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า **น โมเนน มุนิ โหติ** เป็นอาทิ ซึ่งท่านผู้รู้ได้แปลเป็นความไทยไว้ว่า

> **"บุคคลที่ยังหลงอยู่ ยังไม่รู้แจ้ง จะชื่อว่าเป็นมุนีเพราะความนิ่งก็หาไม่**
> **ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต ถือธรรมอันประเสริฐดุจประคองตาชั่งไว้ เว้น**
> **บาปทุกอย่างได้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นมุนี ผู้นั้นจัดเป็นมุนีเพราะเหตุนั้น"** ดังนี้

ตามพระบาลีพุทธพจน์นี้เท่ากับว่าสมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงคุณลักษณะของผู้เป็นมุนีไว้ว่า **มุนีนั้นหมายถึงผู้รู้ หมายถึงนักปราชญ์ หมายถึงนักบวช และหมายถึงผู้นิ่งผู้สงบ** บุคคลที่เป็นผู้นิ่งเพราะยังหลงยังว่างเปล่า ไม่มีอะไรเป็นหลักยึด และเป็นผู้ไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องต่างๆ แม้จะนิ่งก็ไม่จัดว่าเป็นมุนี เพราะยังหลงเปล่ายังไม่รู้เรื่องอยู่ ส่วนผู้เป็นมุนีแท้จริงนั้นก็คือผู้เป็นบัณฑิตเป็นปราชญ์ มั่นคงอยู่ในธรรมปฏิบัติทั่วไป เช่น ทาน สติ ขันติ และมั่นคง

อยู่ในธรรมปฏิบัติระดับสูงคือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติ และวิมุติญาณทัสสนะ เที่ยงตรงเหมือนตาชั่ง และเป็นผู้ไม่ทำบาปอกุศลต่างๆ ผู้ประกอบด้วยคุณลักษณะเช่นนี้ชื่อว่าเป็นมุนีแท้ และในทางปฏิบัติ มุนีก็คือเป็นผู้นิ่งเป็นผู้สงบ นิ่งได้สงบได้ด้วยการมีสติควบคุมกาย วาจาใจ สำรวมระวังไม่ประมาทเผลอไผลอยู่ตลอดเวลา ทำให้ระวังตัว ระวังคำพูด ระวังใจ ไม่ให้ล่วงล้ำศีลธรรม ไม่ให้ทำพูดคิดที่เป็นทุจริตต่างๆ ความนิ่งความสงบเช่นนี้จัดเป็นคุณลักษณะของมุนีในความหมายว่าเป็นผู้นิ่งแท้เช่นกัน

ความนิ่ง จัดเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้เป็นมุนีประการหนึ่ง ผู้นิ่งได้ย่อมมีความสงบหยุดได้ ปล่อยวางได้ ว่างได้ เป็นอิสระได้ มีความสุขอย่างแท้จริง อันส่งผลให้เลือดลมในร่างกายเดินสะดวก จิตก็ไม่สับสนวุ่นวาย เป็นเหตุให้มีสุขภาพดี มีโรคภัยน้อย ความชรา เปลี่ยนแปลงทางร่างกายก็เกิดขึ้นช้า เป็นเหตุให้มีอายุยืน มีสติไม่ฟั่นเฟือนหลงลืมง่าย แต่ความนิ่งนี้ใช่ว่าจะเกิดขึ้นได้โดยง่าย ต้องเป็นผู้ฉลาดรู้ มีความเข้าใจ ยอมรับความจริงของภาวะเช่นนี้และปฏิบัติจัดทำแก้ไขไปอย่างตั้งใจต่อเนื่องเท่านั้นจึงจะสามารถทำให้ความนิ่งเกิดขึ้นได้

อันความนิ่งนั้นมีมากประการ ที่สำคัญคือความนิ่งของไตรทวารคือ กาย วาจา และใจ **กายนิ่ง** เรียกว่า **กายมุนี** หมายถึงกายหยุด กายนิ่ง กายสงบ ไม่ดิ้นรนวุ่นวาย ไม่ประกอบกรรมทำผิด ไม่สร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนและคนอื่น ควบคุมกายของตนมิให้ตกไปตามกระแสต่างๆ ไม่ว่ากระแสโลกหรือกระแสกิเลส กิริยาเช่นนี้เรียกว่า **กายมุนี กายนิ่ง**

วาจานิ่ง เรียกว่า **วาจามุนี** หมายถึงการระวังคำพูด เว้นจากการพูดเท็จ จากการพูดคำหยาบ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำที่เป็นประโยชน์ พูดถูกกาลเวลาถูกสถานที่ ไม่จำเป็นก็ไม่พูด นิ่งเฉยไว้ เพราะเห็นว่าพูดไปก็ไร้ประโยชน์ หรือก่อความวุ่นวายก่อความสับสนให้เกิดขึ้นแก่คนอื่นได้ จึงนิ่งเสีย การนิ่งเช่นนี้เรียกว่า **วาจามุนี วาจานิ่ง**

ส่วน **ใจนิ่ง** เรียกว่า **เจโตมุนี** หมายถึงการระวังใจหยุดใจได้ ทำให้ใจนิ่งใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่านไม่วิตกกังวลได้ ได้แก่ การทำใจให้เป็นกลางๆ ไม่ยึดมั่นถือมั่น ปล่อยได้วางได้ เมื่อมีอารมณ์หรือเรื่องราวเกิดขึ้น อันทำให้ใจหมกมุ่นวุ่นวาย ไม่สงบสุข นอนไม่หลับ เป็นต้น ก็สามารถข่มใจข่มอารมณ์ปล่อยวาง มีสติมิให้เผลอไผลงุ่นง่านวุ่นวายไปจัดการไปยุ่งเกี่ยวจนเกิดความวุ่นวายมากขึ้นได้ การทำใจให้หยุด ให้นิ่ง ให้สงบได้ในลักษณะนี้เรียกว่า **เจโตมุนี ใจนิ่ง**

ความนิ่งของไตรทวารนี้ หากสามารถปรับระดับให้สูงขึ้นตามลำดับ โดยปฏิบัติโมเนยยปฏิปทาข้อปฏิบัติที่ทำให้เป็นมุนีไปตามลำดับ เริ่มต้นจากการมีญาณความรู้ซึ่งมีจิตเป็นอารมณ์ จากนั้นก็กำหนดรู้จิต เข้าถึงมรรคด้วยการกำหนดรู้ ละฉันทราคะในจิต เข้าถึงความดับแห่งจิตตสังขาร และบรรลุถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ สูงขึ้นไปตามลำดับอย่างนี้ ปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะสามารถละอาสวกิเลสทั้งปวงได้ เมื่อละอาสวกิเลสได้แล้วก็จัดเป็นมุนีแท้ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วย

โมเนยยปฏิปทา เป็นผู้ละกิเลสทั้งปวงได้ ตามพระพุทธพจน์ที่สมเด็จพระบรมสุคตเจ้าได้ตรัสไว้ในคุหัฏฐกสุตตนิเทส ว่า

กายมุนี วาจามุนี เจโตมุนิมนาสวํ
มุนี โมเนยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ สพฺพปฺปหายินํ ฯ

ความว่า **พระอริยเจ้าทั้งหลายเรียกบุคคลผู้มีกายนิ่ง มีวาจานิ่ง มีใจนิ่ง หาอาสวะมิได้ ว่าเป็นมุนี ผู้ถึงพร้อมด้วยโมเนยยปฏิบัติ ผู้ละกิเลสทั้งปวงได้** ดังนี้

ความนิ่งทั้งสามอย่าง คือกายนิ่ง วาจานิ่ง และใจนิ่งนี้ สามารถทำให้เกิดมีในตนได้ แต่ต้องฝึกฝน ต้องอดทน ในตอนแรกต้องฝืนธรรมชาติความเคยชินของตนให้ได้ก่อน **เพราะปกติคนเรามีความเคยชินอยู่กับการปล่อยกาย ปล่อยวาจา ปล่อยใจไปตามธรรมชาติ ทำพูดคิดโดยไม่ควบคุมระวังมากนัก ต้องการทำอะไรก็ทำไปตามที่ต้องการ ต้องการพูดอะไรก็พูดไปตามที่ต้องการ ต้องการคิดอะไรก็คิดไปตามที่ต้องการ ปราศจากการบังคับควบคุมที่หนักแน่นแน่นอน ไม่อาจนิ่งไม่อาจหยุดยั้งได้ ทำให้ทำพูดคิดผิดพลาดบกพร่อง ไปทำไปพูดในทางที่ผิด เป็นทุจริตไม่ถูกต้อง ได้รับทุกข์ได้รับโทษตามมา** ดังนั้นเมื่อต้องการความนิ่งให้เกิดมี จำต้องฝึกฝนอดทนตั้งสติตั้งใจสำรวมระวังกาย ระวังวาจา ระวังใจ ควบคุมกายวาจาใจให้ได้เป็นเบื้องต้น สมเด็จพระทศพลได้ตรัสแสดงถึงประโยชน์ที่ได้รับเมื่อทำได้เช่นนี้ตามพระบาลีว่า **กาเยน สํวโร สาธุ** *การสำรวมกายเป็นความดี* **สาธุ วาจาย สํวโร** *การสำรวมวาจาเป็นความดี* **มนสา สํวโร สาธุ** *การสำรวมใจเป็นความดี* **สาธุ สพฺพตฺถ สํวโร** *การสำรวมทวารทั้งปวงเป็นความดี* ดังนี้

เมื่อสำรวมระวังด้วยสติดีแล้ว ย่อมปล่อยวางอารมณ์ ปล่อยวางสิ่งที่เกาะกุมกายและใจตนได้ตามลำดับ เมื่อปล่อยวางได้ก็ทำให้ว่าง กายก็ว่าง ใจก็ว่าง กายที่หนักใจที่หนักอยู่ก็จะเบาสบายขึ้น เหมือนเมื่อแบกของหนักอยู่บนบ่า ก็ทำให้กายลำบาก ใจก็อึดอัดลำบาก เมื่อวางของลงได้ กายก็เบาใจก็เบาและสบายขึ้น เมื่อว่างได้แล้ว กายและใจก็จะเป็นอิสระ ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่มีอะไรมาผูกพันกายใจให้ต้องวิตกกังวล ไม่ต้องดิ้นรนขวนขวายหาเพื่อเพิ่มพูนและเพื่อดูแลรักษา เมื่อไม่ต้องวิตกกังวลดิ้นรนอะไร กายก็จะนิ่ง ใจก็จะนิ่ง แม้วาจาก็พลอยนิ่งไปด้วย ความนิ่งย่อมเกิดขึ้นได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในตอนแรกของการฝึกฝนกายวาจาใจให้นิ่งเป็นเรื่องยาก เพราะจำต้องบังคับ จำต้องควบคุม จำต้องอดทนอดกลั้น ฝืนใจฝืนธรรมชาติ ทำให้เกิดความอึดอัดคับข้อง ดิ้นรนกระสับกระส่าย อาการเช่นนี้ย่อมเกิดขึ้นได้แก่ทุกคน แต่เมื่อมีสติความระลึกได้ความรู้สึกตัวไม่เผลอไผลคอยควบคุมคอยกำหนด ก็จะค่อยผ่อนคลายลง ความปล่อยวาง ความว่าง ความมีอิสระและความรู้สึกเบาสบาย ไม่วิตกกังวลอะไรก็จะตามมา ความนิ่งก็จะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติอย่างเช่น

ในการปฏิบัติพระกรรมฐาน การนั่งสมาธิ เป็นการฝึกฝนจิตอบรมจิตให้หยุดให้นิ่งเป็นหลัก ในเบื้องต้นย่อมได้รับความสับสนอึดอัด แต่เมื่อปฏิบัติไปนานเข้า ฝึกจนเกิดความเคยชินความนิ่งก็จะเกิดขึ้นตามลำดับ เมื่อกายนิ่ง วาจาก็นิ่ง และใจก็จะนิ่งตามมา

การมีสตินั้นแหละเป็นส่วนหนึ่งของการประพฤติธรรมอย่างประเสริฐ เมื่อมีสติก็ชื่อว่าได้ประคับประคองธรรม ให้ธรรมคือสตินั้นเป็นไปต่อเนื่อง หากขั้นตอนใดขาดตกบกพร่องก็เติมเต็มให้สมบูรณ์ หากปฏิบัติเกินพอดี ทำให้เดือดร้อน ก็เพลาการปฏิบัติลงเพื่อมิให้เกินกำลังหรือเมื่อเห็นว่าตนประพฤติเป็นบาปเป็นทุจริต ก็เว้นบาปทุจริตนั้นเสีย ไม่ทำไม่ปฏิบัติต่อ และเมื่อเห็นว่าบุญความดีของตนยังมีไม่มากยังบกพร่องอยู่ ก็เพิ่มพูนปฏิบัติจัดทำสั่งสมให้มากขึ้นเหมือนคนถือตาชั่ง กำลังชั่งของชั่งสินค้าอยู่ หากของมากเกินไปก็หยิบออก หากของหย่อนไปก็เติมเข้าให้เต็มตามกำลัง ทำอย่างนี้ชื่อว่ายุติธรรม ผู้ที่ประพฤติมั่นอยู่ด้วยธรรมคือสติก็เช่นกัน ได้ชื่อว่าประพฤติธรรมอันประเสริฐ และจะสามารถห่างจากการทำบาป ห่างจากการประพฤติทุจริตอันเป็นบ่อเกิดแห่งความหายนะความวิบัติทั้งปวงได้ ท้ายที่สุดก็จะมีปัญญามีความเข้าใจเข้าถึงความนิ่งเป็นผู้มีกายนิ่ง มีวาจานิ่ง และมีใจนิ่ง เป็นมุนีคือผู้นิ่งได้อย่างสมบูรณ์ ผู้เป็นมุนีนั้นนอกจากเป็นผู้รู้เป็นปราชญ์แล้วยังเป็นผู้มีกายนิ่ง มีวาจานิ่ง และมีใจนิ่ง ประพฤติปฏิบัติธรรมอันประเสริฐ และเว้นจากบาปทุจริตได้ด้วยประการทั้งปวง ดังพรรณนามาฉะนี้

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถร เป็นพระเถระที่เป็นมุนีได้อย่างภาคภูมิ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยคุณลักษณะของมุนีอย่างครบถ้วน เป็นปราชญ์ในพระศาสนา ดำรงอยู่ในสมณเพศ ห่างเว้นจากการประพฤติเป็นบาปอกุศลทั้งปวง และมีปฏิปทาที่เสงี่ยมงดงามเป็นผู้มีกายนิ่ง มีวาจานิ่ง และมีใจนิ่ง ปฏิบัติตนตามหลักเห็นประจักษ์ สามารถเป็นหลักเป็นแบบอย่างของศิษยานุศิษย์และพุทธมามกชนได้เป็นอย่างดี และด้วยเหตุนี้จึงมีผลทำให้ท่านดำรงชนม์ยืนยาวกว่า ๑๐๐ ปี ซึ่งผู้ต้องการเป็นเช่นนี้ก็พึงปฏิบัติเฉกเช่นเจ้าประคุณสมเด็จฯ และตามหลักแห่งธรรมตามที่แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

อิมินา กตปุญเญน ด้วยอำนาจพระราชกุศลทักษิณานุประทาน ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์บำเพ็ญให้เป็นไป ในโอกาสครบสัตตมวาร พระราชทานศพ เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม ณ โอกาสนี้ ขอจงเป็นบุญนิธีมีผลสัมฤทธิ์เป็นอิฏฐมนุญบุญวิบากสมบัติที่น่าปรารถนาพอใจในสัมปรายภพสำเร็จแด่เจ้าประคุณสมเด็จฯ โดยฐานะนิยมสมบูรณ์ทุกประการ รับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนาในมุนิกถา ยุติลงด้วยเวลา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ขอถวายพระพร

พระธรรมเทศนา เมตตาวิหารีกถา

ในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์
บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระราชทานศพ
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม และอดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม
วันศุกร์ที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๗.๐๐ น.
พระธรรมไตรโลกจารย์ (พูนศักดิ์ วรภทฺทโก ป.ธ.๘) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
รับพระราชทานถวาย

****

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เมตฺตาวิหารี โย ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสเน
อธิคจฺเฉ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขนฺติฯ

ขุ.ธ. ๒๕/๓๖๘

บัดนี้ จักรับพระราชทานพระธรรมเทศนา เมตตาวิหารีกถา ว่าด้วยเรื่องท่านผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ในการ สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระราชทานศพ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถร อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ ด้วยพระราชศรัทธาบูชาท่านผู้ทรงคุณควรบูชา พระมหากรุณาธิคุณซึ่งพระราชทานโดยสมควรแก่กาลสมัยทั้งนี้ ย่อมเป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจแก่ศิษยานุศิษย์ ญาติและผู้มีความเคารพนับถือในสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ อย่างล้นพ้น

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถร เป็นชาวอุบลราชธานีโดยกำเนิด เป็นพระมหาเถระผู้รัตตัญญู บวชมานาน ได้บรรพชาเป็นสามเณรศรัทธาเลื่อมใสในปฏิปทาธุดงควัตร ปฏิบัติกรรมฐานสายพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ติดตามพระอาจารย์ออกธุดงค์สถานที่ต่างๆ แล้วหันมาศึกษาพระปริยัติธรรมจบเปรียญ ๙ ประโยค เจริญก้าวหน้าในพระธรรมวินัย น้อมนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติ อบรมสั่งสอนพุทธบริษัท รับสนองงานพระศาสนาและงานบริหารคณะสงฆ์ด้วยดีมาโดยลำดับ

เจ้าประคุณสมเด็จฯ มีจริยาวัตรงดงาม ความประพฤติเรียบร้อย ปฏิบัติสิกขาวินัย กฎระเบียบอย่างเคร่งครัดน่าเลื่อมใส เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไปด้วยปฏิปทา จริยาวัตรกอปรด้วยเมตตาธรรม มีเมตตาประจำใจอยู่เสมอ สงบเยือกเย็น ทำให้รู้สึกมีความอบอุ่น และมีความสุขเหมือนได้เข้าใกล้ญาติผู้ใหญ่ที่มีศีลธรรมและมีใจกรุณา ท่านเป็นเสมือนต้นไม้ใหญ่ อันอุดมด้วยวัตถุและธรรม ใครต้องการวัตถุย่อมได้วัตถุ ใครต้องการธรรมย่อมได้ธรรม เหมือน ใบและผลของต้นไม้ การประพฤติพรหมจรรย์ - ระบอบการปกครองชีวิตอันประเสริฐของท่าน สมด้วยพระพุทธภาษิตว่า

เมตฺตาวิหารี โย ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสเน
อธิคจฺเฉ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขนฺติฯ

ขุ.ธ. ๒๕/๓๖๘

ภิกษุใดอยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสยิ่งในคำสอนของพระพุทธเจ้า
ภิกษุนั้น ย่อมบรรลุสันตบท อันเข้าไปสงบระงับสังขาร เป็นสุข

เมตตาวิหารีภิกษุ คือเป็นผู้มีเมตตาประจำใจ ปฏิบัติเมตตาธรรมอยู่เสมอ ทั้งกลางวัน และกลางคืน เป็นผู้พอใจในการบำเพ็ญเมตตา เจริญหรือแผ่เมตตา

พระสงฆ์ ได้ศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยแล้ว มีเมตตาสั่งสอนประชาชนให้รู้ธรรม อันดีนั้นด้วย พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่า อย่าฆ่ากัน อย่าเบียดเบียนกัน คำสอนนี้เกิดจากเมตตา คือความรักอันบริสุทธิ์

สัตว์โลกทุกชนิด ไม่ว่ามนุษย์หรือดิรัจฉานย่อมรักชีวิตของตน มีความตั้งใจจะรักษาชีวิต ไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ มองเห็นชีวิตของตนมีคุณค่าควรแก่การถนอม เรามีความ รู้สึกรักชีวิตของเราอย่างไร คนอื่นสัตว์อื่นก็มีความรู้สึกรักชีวิตของเขาอย่างนั้น จึงควรเอาใจเขา มาใส่ใจเรา ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ผู้รักตนไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น

ถ้ามนุษย์เราไม่เบียดเบียนประทุษร้ายกัน โลกมนุษย์ สังคมมนุษย์ก็จะสงบสุข ปราศจาก ความหวาดระแวง มีโอกาสได้ชื่นชมต่อชีวิตของตนและของผู้อื่นที่เกี่ยวข้องตามสมควร นอกจาก เว้นการเบียดเบียนกันเองแล้ว มนุษย์ควรเว้นจากการเบียดเบียนสัตว์โลกประเภทอื่นๆ เพราะ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน การประทุษร้ายกันจึงเป็นการก่อความทุกข์ให้เกิด แก่เพื่อนร่วมทุกข์เพิ่มขึ้นจากความทุกข์ซึ่งเขาได้รับอยู่โดยปกติธรรมดาแล้ว

นอกจากไม่เบียดเบียนกันแล้ว มนุษย์ควรมีเมตตากรุณาต่อกัน คือปรารถนาดีต่อผู้อื่น และหวังดีให้เขามีความสุข หรือช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ของกันและกัน มีความหวั่นใจ ทนไม่ได้ ต่อความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น

เมตตากรุณานั้น พูดอย่างภาษาธรรมดาก็คือความรักที่ถูกต้องแท้จริง ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นหวังให้เขามีความสุข และอยากช่วยเหลือให้ผู้มีทุกข์พ้นทุกข์ สภาพจิตใจที่อ่อนโยนต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่คิดเบียดเบียนใคร โดยวิธีใดๆ ปรารถนาแต่จะน้อมนำความสุขให้เขาและนำทุกข์ออกจากเขา นี่คือเมตตากรุณาที่แท้จริง สภาพจิตที่มีความสนิทสนม มีความหวังดีต่อผู้อื่นเป็นเบื้องหน้าเรียกว่าเมตตา สภาพจิตที่มีความอ่อนโยน ทนไม่ได้ต่อความทุกข์ของผู้อื่น อยากช่วยเหลือให้เขาพ้นทุกข์เรียกว่ากรุณา คนมีเมตตากรุณาเป็นประจำ ในเบื้องแรกจิตใจของตนย่อมอ่อนโยนผ่องแผ้ว มีแววแห่งความสงบ ประณีตอยู่ จึงเป็นการง่ายที่จะหาความสุขเพราะเขาไม่มีความโกรธหรือความพยาบาทใคร เมตตากรุณานั้น ประทับใจ ดื่มด่ำใจแก่ผู้คบค้าสมาคม ฉายาแห่งผู้มีเมตตานั้น เย็นสนิทประหนึ่งร่มไทรใหญ่ริมธาร ผู้มีเมตตาชื่อว่าเป็นผู้มีฉายาอันเย็น คือเป็นร่มเงาที่เยือกเย็นสำหรับผู้เข้าใกล้ ผู้ใหญ่ที่มีธรรมเป็นร่มเงาอันเย็น สร้างแต่ความแช่มชื่น ไม่ปลูกน้ำตา

มนุษย์เราแม้จะยากจนข้นแค้นเพียงไร และไม่อาจสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่นทางวัตถุก็ตาม แต่มีสิ่งหนึ่งทำได้โดยไม่ต้องลงทุนเป็นเงินทองหรือเรี่ยวแรง นั้นคือการตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น เช่น นึกอยู่เสมอๆ บ่อยๆ ขอให้เขามีความสุข พ้นจากความทุกข์เถิด ความนึกคิดอย่างนี้เรียกว่านึกด้วยเมตตากรุณา เมื่อทำอะไรกับใคร ก็ทำด้วยเมตตากรุณา การช่วยเหลือ ขวนขวายในกิจธุระของผู้อื่นในทางที่ถูกต้องชอบธรรม เมื่อจะพูดก็พูดด้วยเมตตา ช่วยอบรมสั่งสอนคุณความดีแก่ผู้อื่น พูดตักเตือนเมื่อเขามีท่าทีว่าจะดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิด แม้จะดุด่าว่ากล่าวรุนแรงกันบ้างก็ให้ทำด้วยอาศัยเมตตา จะคิดอะไรก็คิดด้วยเมตตา ไม่คิดพยาบาท ไม่คิดเบียดเบียน พยายามอบรมจิตของตนให้คุ้นกับเมตตา มีเมตตาปราณีแนบสนิทอยู่กับใจเสมอ เมื่อมีเมตตาปราณีอยู่เช่นนี้ ความคิดพยาบาทและเบียดเบียนก็ไม่อาจเข้าครอบครองใจได้ ใจก็เอิบอิ่มอยู่ด้วยเมตตา ถ้าสามารถอบรมจิตให้มีเมตตาจนถึงได้ฌานเป็นเมตตาเจโตวิมุตติ ก็จะได้รับอานิสงส์ของเมตตามากขึ้นถึง ๑๑ ประการ แม้ไม่ถึงขั้นนั้น แต่มีเมตตาประจำใจไว้ก็จะได้รับประโยชน์ในชีวิตประจำวันมิใช่น้อย

ผู้ใด ทำอะไร ๆ ด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตา และคิดอย่างมีเมตตาอยู่เสมอแล้ว ผู้นั้นย่อมเป็นคนมีเสน่ห์ประจำตัว ใครเข้าใกล้ก็อบอุ่น มีความสุขชื่นบาน รู้สึกปลอดภัย

บางท่านดำรงตนอยู่เสมือนต้นไม้ใหญ่ สะพรั่งพร้อมด้วยกิ่ง ใบ ลำต้น เปลือกและแก่นอันสดชื่นสวยงาม ใครต้องการสิ่งใดก็ได้สิ่งนั้นตามปรารถนา นกต้องการเกาะกิ่งไม้ก็ให้เกาะ บุคคลบางคนต้องการกิ่งได้กิ่ง ต้องการใบได้ใบ ต้องการลูกได้ลูก ต้องการเปลือกได้เปลือก ต้องการแก่นได้แก่น ต้นไม้นี้ ฉันใด บุคคลบางคนดำรงตนอยู่ในโลกฉันนั้น ย่อมสงเคราะห์คนทั้งหลายด้วยสิ่งที่บุคคลนั้น ๆ ต้องการ ตามควรแก่กรณี ด้วยอามิสบ้าง ด้วยธรรมบ้าง ด้วยการให้ความอบอุ่นคุ้นเคยบ้าง ด้วยการชี้ทางที่ถูกต้องให้บ้าง

เมตตาจิตนั้นเราส่งให้คนอื่นก็จริง แต่ผลส่วนใหญ่ได้แก่เราเอง ทำให้เป็นคนมีเสน่ห์ในตัว ทำให้เป็นคนไม่มีศัตรู ทำให้ดวงจิตผ่องแผ้วไม่ฟุ้งซ่าน ทำให้ประกอบการงานได้ผลดี แม้อมนุษย์ก็ไม่กล้าทำอันตราย มีแต่จะช่วยคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติให้ คนที่ไม่ค่อยเชื่อเรื่องนี้ ลองคุยกับพระธุดงค์ดูบ้าง ท่านจะเล่าให้ฟังว่า อาวุธประการเดียวของพระธุดงค์ที่อยู่ตามป่าและเขานั้นคือเมตตาจิต เป็นทั้งอาวุธป้องกันตัว และเป็นทั้งธรรมอำนวยสุขให้

สัตว์ร้าย เช่น หมี เสือ ตลอดถึงยุง และอมนุษย์ร้ายคือพวกผีจะไม่ทำร้าย กลับจะมาเป็นพวกเสียอีก เมตตาจิตนี่เองเป็นธรรมคุ้มครองรักษาตัวคน แต่คนที่ไม่ค่อยได้รับผลของเมตตานั้นเพราะทำบ้าง ไม่ทำบ้าง หรือแผ่เมตตาเอาตอนที่ภัยจะมาถึงนั่นเอง อย่างนี้บางทีไม่ทันการณ์ เมตตาที่ได้ผลแน่นอนนั้นจะต้องมีประจำใจอยู่เสมอ

ลองดูตัวอย่างจากธรรมชาติทางกายของคนสองคน คนหนึ่งมีกำลังต้านทานในร่างกายมาก อีกคนหนึ่งน้อย คนที่มีกำลังต้านทานมากเพราะรักษาร่างกายให้ดีอยู่เสมอ ออกกำลังกายสม่ำเสมอ บริโภคอาหารเป็นเวลา และอาหารที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อร่างกาย ท่านอย่านึกว่าอาหารที่มีประโยชน์แก่ร่างกายจะเป็นประเภทที่มีราคาแพงเสมอไป ได้พักผ่อนหลับนอนพอสมควรแก่ความต้องการของร่างกาย เมื่อมีกำลังต้านทานในร่างกายมาก เมื่อเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกาย ก็ทำอันตรายอะไรไม่ได้ เชื้อโรคนั้นจะตายไปเองตามอายุของมัน ส่วนอีกคนหนึ่งที่มีกำลังต้านทานน้อยก็เป็นโอกาสให้เชื้อโรคเจริญเติบโตในร่างกายได้มาก และจะป่วยทุกครั้งที่มีเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกายแม้เพียงเล็กน้อย อุปมาที่กล่าวนี้ฉันใด เรื่องเมตตาจิตกับอันตรายภายนอกก็ฉันนั้น คนที่ฝึกฝนอบรมจิตให้มีเมตตาอยู่เสมอจึงเสมือนมีอาวุธสำคัญป้องกันตน อาวุธคือเมตตานี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้มาตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ และได้ผลมาตลอดเช่นกัน เชื่อพระพุทธเจ้า ดำเนินตามคำสอนของพระองค์ไว้ ไม่มีเสีย

การเจริญเมตตานั้น พระศาสดาทรงสรรเสริญไว้มาก แม้ทำได้เพียงลัดนิ้วมือเดียว คือเพียงเหยียดนิ้วมือออก แล้วคู้นิ้วมือเข้า ก็ทรงสรรเสริญว่าได้ทำตามคำสอนและพระโอวาทของพระองค์บริโภคอาหารของชาวบ้านไม่เสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวว่าทำมาก หากทำมาก จะมีผลมากเพียงใด การเจริญเมตตานั้น บางแห่งว่า ชั่วเวลาช้างกระดิกหู งูแลบลิ้น ไก่ปรบปีก หรือชั่วลัดนิ้วมือเดียว ก็มีอานิสงส์มากแล้ว ไม่ต้องพูดถึงว่าทำมาก

ผู้อยู่ด้วยเมตตา คืออยู่ด้วยความหวังดีต่อผู้อื่นสัตว์อื่นทั่วหน้า ไม่คิดเบียดเบียนพยาบาทใคร เขาเป็นผู้เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เขาเชื่อพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงสอนให้มีเมตตากรุณา หวั่นใจในทุกข์ของผู้อื่น ไม่เบียดเบียน เขาเลื่อมใส เชื่อในคำสอนเช่นนั้น เขาย่อมบรรลุสันตบท คือทางแห่งผู้สงบแล้ว ทางนั้นเข้าไปสงบระงับสังขาร ก่อให้เกิดสุขกล่าวคือนิพพานสุข

ในชีวิตนี้ สิ่งที่เราควรต้องการมากที่สุด คือความสงบสุขของชีวิต เมื่อได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้อย่างนี้แล้ว ย่อมมีความโปร่งใจตั้งแต่เบื้องตน เพราะจุดมุ่งหมายของเรานั้นเข้าถึงได้โดยอาศัยเครื่องประกอบเพียงเล็กน้อย คือตัวเราเองและคุณสมบัติบางอย่าง เช่น ความมั่นคงในอุดมคติไม่หวั่นไหวง่าย คุณสมบัติของท่านผู้บรรลุสันตบท คือทางสงบ ตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนาท่านให้รายละเอียดไว้ ๑๕ ประการ มีเป็นผู้องอาจ กล้าหาญ เป็นผู้ซื่อตรง เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย คุณสมบัติข้อสุดท้ายของผู้มุ่งสันตบท คือ เมตตากรุณา คุณสมบัติ ๑๕ ประการนี้ จะเรียกว่าคุณสมบัติของผู้ปรารถนาบรรลุผลสำเร็จในชีวิตก็ได้ จะเรียกว่าคุณสมบัติของผู้มุ่งสงบก็ได้

คุณสมบัติดังกล่าวนี้มีปรากฏในกรณียเมตตสูตร ขุททกนิกาย พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถร มีเมตตาธรรมเป็นล้ำเลิศ เปี่ยมด้วยเมตตา สิ่งที่เป็นคำสอนอันสำคัญสำหรับชาวพุทธทั่วไปก็คือ ท่านจะสอนให้หัดแผ่เมตตาส่งความปรารถนาดีแก่คน สัตว์ ศัตรูหมู่มาร เจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นพระมหาเถระที่สมบูรณ์ด้วยศีล ปฏิปทาจริยาวัตร คุณธรรมคุณสมบัติอันยอดเยี่ยมของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา คือสันติบท – ทางแห่งผู้สงบแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ขอพระราชกุศลจริยาส่วนทักษิณานุประทาน อันสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชทานทั้งนี้ พลันสัมฤทธิ์ผลเป็นบุญนฤธีสุขประโยชน์สมบัติ ศุภอรรถอิฏฐคุณวิบุลมนุญผล แก่สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถร ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนา พระสงฆ์จตุรวรรค จักรับพระราชทานสวดพระคาถาธรรมบรรยาย โดยสรภัญญะวิธี เพื่อเสริมเพิ่มธรรมสวนมัยกุศล เพิ่มพูนอัปปมาทธรรม ในพุทธมามกะมหาสมาคม

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา เมตตาวิหารีกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติลง ด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

พระธรรมเทศนา เถรกรณธัมมกถา

ในการทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์
บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน พระราชทานศพ
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม และอดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม
วันเสาร์ที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒ เวลา ๑๗.๐๐ น.
พระพรหมเสนาบดี (พิมพ์ ญาณวีโร ป.ธ.๗) วัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร
รับพระราชทานถวาย

****

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ อหึสา สญฺญโม ทโม
ส เว วนฺตมโล ธีโร โส เถโร ปวุจฺจตีติฯ

ขุ.ธ. ๒๕/๕๐

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในเถรกรณธัมมกถา แสดงธรรมเครื่องกระทำความเป็นเถร ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุโมทนาในพระราชกุศลทักษิณานุประทานกิจ อันสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์ บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน พระราชทานศพ เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวรมหาเถร ป.ธ.๙) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม และอดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม

พระราชกุศลทักษิณานุประทานอันสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์ พระราชทานศพ เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ในวารดิถีครบ ๑๐๐ วัน นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงยกย่องพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ที่ได้บำเพ็ญคุณงามความดี ทรงยกย่องเชิดชูพระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมือง และพระพุทธศาสนา

หากเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ท่านทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่ง ย่อมจะมีปีติซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ และจะอนุโมทนาในพระราชกุศล เพื่อบันดาลดลให้สำเร็จประโยชน์ ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมดังพระราชปรารภทุกประการ

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวรมหาเถร ป.ธ.๙) เป็นสมเด็จพระราชาคณะ อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม และอดีตกรรมการมหาเถรสมาคม เคยดำรงตำแหน่งคณะผู้ปฏิบัติ

หน้าที่สมเด็จพระสังฆราช มีวัตรปฏิบัติที่เรียบง่าย งดงาม น่าเลื่อมใส ดุจเดียวกับพระกัมมัฏฐาน ที่ครั้งหนึ่งเคยเดินธุดงค์ไปบนเส้นทางเดียวกับ พระกัมมัฏฐานสายหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เน้นการปฏิบัติภาวนาพร้อมกับการปฏิบัติที่เคร่งครัดตามพระธรรมวินัย ก่อนหันเหชีวิตมุ่งหน้าสู่การเรียนพระปริยัติธรรมตามแนวทาง "คันถธุระ" จนประสบความสำเร็จสูงสุด ได้เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค และได้น้อมนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาสู่การปฏิบัติ อบรมสั่งสอนพุทธบริษัทบริหารการคณะและการพระศาสนา นำความเจริญรุ่งเรืองให้กับพระพุทธศาสนาโดยรวม ตราบชราละสังขารด้วย ชนมายุ ๑๐๐ ปี กับ ๓๑๖ วัน พรรษา ๘๑ เป็นพระมหาเถระผู้มั่นคง ดำรงมันเป็นพระสุปฏิปันโน ผู้ปักธง "พระกัมมัฏฐาน" ท่ามกลางกรุงเทพมหานคร

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ มีผลงานและคุณสมบัติต่างๆ เป็นที่ยกย่องเชิดชูมากมาย ทั้งในด้านการบริหารและด้านวิชาการ ตลอดจนเป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร งดงามด้วยการครองตน เปี่ยมด้วยเมตตา เป็นที่ยอมรับและเลื่อมใสศรัทธา ตลอดช่วงชีวิตของเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ มิได้ร้างการปฏิบัติวิปัสสนา อันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งวิถีชีวิตในเพศบรรพชิตที่มีครูบาอาจารย์ สายกัมมัฏฐานอบรมสั่งสอนให้นำแก่นธรรมคำสอนแห่งพระพุทธองค์ไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยเน้นสมาธิ เพื่อให้เกิดปัญญา ในลักษณะของการภาวนามยปัญญาตามแนวทางหลักของพระภิกษุธรรมยุตฝ่ายกองทัพธรรมสายหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

ความเป็นคันถธุระและวิปัสสนาธุระ เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ สามารถผสมผสานและปฏิบัติได้อย่างลงตัวเหมาะสม จนมีคำเรียกขานในศรัทธาชนว่า เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ท่านเป็น "พระกัมมัฏฐานกลางกรุง" มุ่งปฏิบัติอย่างมั่นคงดำรงตนตลอดอายุขัย ๑๐๐ ปี ๓๑๖ วัน พรรษา ๘๑ นี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึง ความมั่นคงในหลักธรรม สมกับนามฉายาว่า "ถาวโร" แปลว่า "ผู้มั่นคง" ดำรงตนมั่นคงอยู่ในพระพุทธศาสนาสมกับพระพุทธภาษิตที่ได้อัญเชิญมาเป็นบทพระธรรมเทศนาว่า

ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ อหึสา สญฺญโม ทโม
สเว วนฺตมโล ธีโร โส เถโร ปวุจฺจติฯ

ขุ.ธ. ๒๕/๕๐

ซึ่งแปลความว่า สัจจะ ๑ ธรรมะ ๑ อหิงสา ๑ สัญญมะ ๑ ทมะ ๑ มีอยู่ในผู้ใด ท่านผู้นั้นแล บัณฑิตทั้งหลายเรียกขานว่า "เป็นธีรชน ผู้มีมลทินอันคลายแล้ว และเรียกขานท่านผู้นั้นแหละว่า เป็นเถระ ดังนี้

ตามความในพระพุทธภาษิตนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงคุณธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เกิดสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ ๕ ประการ สำหรับเป็นเครื่องบันดาลให้บุคคลได้นามว่า เป็นธีรชน ผู้คลายกิเลส และได้นามว่า เป็นพระเถระ คุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ มีวิสัชชนา ดังนี้

ข้อแรก **สัจจะ** ดูเป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่า หมายถึงความจริงก็ได้ หมายถึงความสัตย์ก็ได้ หมายถึงความซื่อตรงก็ได้ อยู่ในวงของสัจจะทั้งสิ้น แต่ท่านพระอรรถกาจารย์ส่งสัจจะคำนี้ออกไปถึงอริยสัจจธรรม ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อส่งไปถึงอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ แล้ว มิใช่หยุดยั้งเพียงเท่านั้น ยังส่งไปถึงนวโลกุตตรธรรมทั้ง ๔ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ การที่พระอรรถกถาจารย์ส่งสัจจะส่วนนี้ขึ้นไปถึงอริยสัจจะทั้ง ๔ ก็ดี ขึ้นไปถึงโลกุตตรทั้งก็ดี ให้บัณฑิตสันนิษฐานว่า ท่านส่งจนหมดกำลังของสัจจะ เพราะคำว่า สัจจะ นี้ เป็นธรรมชั้นต้นก็ได้ เป็นธรรมชั้นกลางก็ได้ เป็นธรรมชั้นสูงก็ได้ ไม่เฉพาะแต่เป็นธรรมชั้นต้น หรือเป็นธรรมชั้นกลาง หรือธรรมชั้นสูงเท่านั้น สัจจะที่เป็นส่วนสามัญทั่วไป หรือที่เรียกว่า เป็นธรรมชั้นต้นนั้น ย่อมเป็นที่นิยมยินดีเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพนับถือ รักใคร่สักการะบูชา แต่สัจจะอันเป็นสามัญทั่วไปนั้น ย่อมอยู่ในขอบเขตจำกัด คือในทางที่ชอบ เพราะสัจจะนั้นจะนำไปประกอบในทางที่ไม่สมควรก็ได้ เช่นเป็นคนขี้ลักจริง ขี้โขมยจริงๆ ดังนี้ ไม่จัดว่าเป็นสัจจะในทางพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสัจจะนี้ไว้กับคุณธรรมอีก ๒ ตัว คือ อรรถะ และธรรมะ

ตามนัยแห่งพระพุทธภาษิตว่า

สจฺเจ อตฺเถ จ ธมฺเม จ อหุ สนฺโต ปติฏฺฐิตา

แปลความว่า สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้ตั้งอยู่เฉพาะสัจจะแล้ว ในสัจจะที่เป็นอรรถด้วย ที่เป็นธรรมด้วย อรรถและธรมทั้ง ๒ ประการนี้ คุมอยู่ในคุณธรรมข้อใด เป็นเครื่องป้องกันคุณธรรมข้อนั้นให้ในวงที่ดีงาม ไม่ให้เอนเอียงไปในทางที่ต่ำทรามแต่ประการใด อันนี้เป็นข้อสัจจะอันทั่วไปจะพูดจริง ทำจริง หรือซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรงอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม สัจจะอันเป็นส่วนธรรมชั้นกลางท่านส่งไปถึงความรู้จริงในหลักของพระไตรลักษณ์ คือ ความเป็นของไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ความเป็นอนัตตา หรือเรียกอย่างง่ายๆ ว่า **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา,** อย่างสูง ก็เป็นไปตามหลักที่ท่านพระอรรถกถาจารย์ส่งขึ้นไป ได้แก่ อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ และนวโลกุตตรธรรมทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมาแล้ว อันนี้ได้แก่ สัจจะ เป็นคุณธรรม ข้อต้น

ข้อที่ ๒ **ธรรมะ** ข้อนี้เข้าใจง่าย เพราะหมายถึงความถูกต้อง ความสมควร ความมีเหตุผลความชอบธรรม เหล่านี้เป็นส่วนธรรมะทั้งสิ้น ธรรมะนี้มีเนื้อความกว้าง ความชอบธรรมทุกประการจัดว่าเป็นธรรมะทั้งสิ้น

ข้อที่ ๓ **อหิงสา** ได้แก่ความไม่เบียดเบียน ท่านพระอรรถกถาจารย์ท่านอธิบายว่าที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงอหิงสาในที่นี้ ตามความหมายก็หมายถึงความเมตตาแต่ความจริงนั้น หมายถึงพรหมวิหารทั้ง ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไม่ใช่หมายเอาความเมตตาข้อเดียวเท่านั้น อันนี้ก็ชอบแก่เหตุ อหิสา โดยธรรมทั่วไป หมายถึงไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น คือไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน ไม่ให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งทางกายและทางใจ จัดเป็นธรรมะข้อที่ ๓

ข้อที่ ๔ **สัญญมะ** แปลว่า ความสำรวม อันนี้หมายถึงสีลสังวร ไม่หมายเฉพาะเพียงศีลเท่านั้น หมาย อาจาระควบไปด้วย เพราะคุณธรรมทั้ง ๒ ประการ อันเป็นเครื่องหมายประดับภิกษุพุทธสาวกในพระธรรมวินัยให้งดงาม ต้องมี ๒ คือ ศีลและอาจาระ ตามหลักที่ปรากฏว่า "สีลสมุปฺนโน ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล" อาจารสมุปฺนโน ผู้ถึงพร้อมด้วยอาจาระ คือ มารยาท หรือความประพฤติปฏิบัติในทางกายและในทางวาจาที่ดีงาม ซึ่งวิญญูชนทั้งหลายยอมรับนับถือว่า เป็นสิ่งดีงาม

ข้อที่ ๕ **ทมะ** แปลตามพยัญชนะว่า การฝึกฝน การทรมานตน การฝึกฝนหรือการทรมานตนในที่นี้ หมายถึงการฝึกฝน หรือการทรมานใจนั่นเอง ไม่ได้หมายถึงกายกับวาจา เพราะกายกับวาจาเป็นเรื่องของสัญญมะ คือความสำรวมดังกล่าวแล้ว ทมะ จึงหมายถึงการฝึกฝน หรือการทรมานจิตของตน ท่านแก้ว่า ได้แก่อินทรียสังวร เป็นข้อแรก และหมายถึงการสำรวมอินทรีย์ ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายเข้าครอบงำได้ แต่ทมะตัวนี้ ในที่อื่นหมายความกว้างกว่านี้ หมายถึงการฝึกหรือการทรมานจิตด้วยสมถวิธี หรือด้วยสมถภาวนา หรือด้วยสมถกัมมัฏฐานก็จัดเป็นทมะ บางแห่งการฝึกฝน การทรมานจิตของตน ด้วยอำนาจวิปัสสนาวิธี หรือด้วยวิปัสสนากัมมัฏฐาน ก็อยู่ในวงของทมะ ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่า หลักสมถะนั้น เป็นหลักโดยตรง แต่หลักสมถะอาจส่งผู้ประพฤติปฏิบัติให้เข้าสู่วิปัสสนาวิธี หรือวิปัสสนาภาวนา หรือวิปัสสนากัมมัฏฐานได้

ฟังดูแล้ว คุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นคุณธรรมที่จะสร้างบุคคลให้เป็นธีรชน คือคนมีปัญญา คำว่า "คนมีปัญญา" ที่แปลมาจากพระบาลีว่า "ธีรชน"นี้ หมายถึงคนที่มีปัญญาพอจะทรงหรือรักษาตนได้ บุคคลมีปัญญา แต่ไม่อาจทรง หรือรักษาตนได้ หาได้นามว่าธีรชนไม่ ธีรชนคนมีปัญญาเช่นนี้จักต้องเป็นผู้มีทางแห่งความปฏิบัติ ทางแห่งความปฏิบัตินั้น อันเกิดจากคุณธรรมทั้ง ๕ คือ สัจจะ ธรรมะ อหิงสา สัญญมะ และทมะ บันดาลให้เป็นผู้กายสิ่งที่เป็นมลทินภายใน คือมลทินของกาย มลทินของวาจาและมลทินของใจ ผู้ที่ประกอบด้วยคุณธรรมทั้ง ๕ มีหลักประพฤติปฏิบัติเพื่อฝึกหัด อบรม สั่งสม คุณงามความดีในทางกาย ในทางวาจา ในทางใจ ครบถ้วน เมื่อเป็นดังนี้ สิ่งที่จะเป็นมลทินที่เข้ามาเกาะกาย วาจาและใจ ก็ย่อมถูกล้าง ถูกชำระ ถูกขัดเกลา ถูกปัดเป่าให้คืนคายละลายสูญหายไป ในพระบาลีเรียกว่า เป็นผู้คลายมลทินเสียแล้ว หรือยังคายไม่หมด ยังคายไม่ได้ ก็เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อคายมลทินดังกล่าวมา ดีกว่าที่จะกลืนกินมลทิน หรือดีกว่าที่อมมลทินนั้นเอาไว้ วิสัยธีรชนผู้มีปัญญา ย่อมมีลักษณะเช่นนี้ ท่านผู้ประกอบด้วยคุณธรรมดังที่กล่าวมานั้น ได้นามเต็มตัวว่าเป็นเถระ คือเป็นผู้มีหลักในชีวิตของตน ที่ว่าเป็นผู้มีหลักในชีวิตของตนนั้น หมายถึงหลักทางกาย หลักทางวาจา และหลักในทางใจ เป็นผู้มีหลักครบไตรทวารดังนี้

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถ้าพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่า เจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นผู้มีคุณสมบัติเหล่านี้ทุกประการ มากบ้าง น้อยบ้างตามส่วน เพราะพยานที่สำคัญ คือการที่เจ้าประคุณสมเด็จฯได้อุทิศชีวิตของท่านให้แก่บวรพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่บรรพชาอุปสมบทเป็นต้นมา มิได้คืนกลายไปเป็นอื่น หมายความว่า มีลาสิกขาไปเป็นฆราวาส ดังที่บุคคลโดยมาปฏิบัติกัน ตั้งมั่นอยู่ในการบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ สมาทานเนกขัมมบารมี ยินดียั่งยืนมิได้คืนคลาย

เช่นนี้จักต้องนับว่า เป็นคนมิใช่พอดีพอร้าย ต้องมีคุณธรรมมั่นอยู่ในใจเป็นหลัก ถ้ามิเช่นนั้นแล้ว คงไม่สามารถต่อต้านพวกกิเลสมารน้อยใหญ่ทั้งหลาย ที่พัดผ่านมากระทบทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ที่เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ สามารถยั่งยืนประพฤติพรตพรหมจรรย์ตลอดมาได้ จะต้องเป็นผู้มีหลักกาย หลักวาจา และหลักใจอย่างมั่นคง ไม่เอนเอียงหวั่นไหวด้วยอำนาจพายุน้อยใหญ่ที่พัดผ่านมา ทั้งส่วนที่น่ายินดี น่าปรารถนา ทั้งส่วนที่ไม่น่ายินดี ไม่น่าปรารถนา ซึ่งเรียกตามศัพท์ของท่านว่า "เป็นส่วนอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์" พิจารณาเพียงเท่านี้ก็จะพึงเห็นได้โดยชัดแจ้งว่า เจ้าประคุณสมเด็จฯต้องเป็นผู้มีคุณธรรมสำหรับท่านที่เป็นเถระคือเป็นผู้ที่มีสัจจะ-ความจริง และความจริงอันนี้ อาจจะส่งขึ้นไปถึงการพิจารณาเห็นความจริง แม้จะไม่ได้ตรัสรู้ ความจริงก็อาจจะพิจารณาเห็นสืบต่อไปถึงเรื่องอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ คือ เห็นทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ เห็นความดับทุกข์ เห็นทางให้ถึงความดับทุกข์ การเห็นจริงเหล่านี้ อาจจะมีวิธีปฏิบัติ โดยอาศัยหลักโยนิโสมนสิการ คือการกระทำไว้ในใจโดยอุบายที่ชอบ เป็นเครื่องทำให้ตนมั่นคง ไม่เอนเอียงหวั่นไหวๆ ไปตามอำนาจยินดี ยินร้าย มีธรรมะประจำใจ รู้จักควรไม่ควรในสถานใด บาป บุญ คุณโทษ ประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์ทางได้ทางเสีย เป็นไฉน มีเหตุผลอย่างใด

เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ย่อมกำหนดได้แน่ชัด มีพรหมวิหารประจำตนตามวิสัยของศากยบุตรพุทธชิโนรส มีความสำรวม ระวัง ตามหลักของสมณะที่ดี เป็นผู้ที่มีความถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยอาจาระ ที่ท่านจัดเป็นคุณพิเศษของ พระสงฆ์ผู้เป็นสังฆโสภณ คือ งดงามในหมู่ หรือทำหมู่ให้งดงาม มีทมะรู้จักอุบายวิธีฝึกฝน หรือทรมานใจให้อยู่ในอำนาจได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่เป็นมลทินทั้งหลาย แม้จะเข้ามาเกาะ ก็ละลาย คือคลายหายไปได้ในไม่ช้า เพราะเจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นผู้มีปัญญาที่สามารถจะครองตนไว้ในทางที่ชอบที่ควร

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ จึงจัดเป็นพระเถระ คือเป็นผู้มีหลักทั้งในส่วนกาย ทั้งในส่วนวาจาและทั้งในส่วนใจ เพราะเจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการ ดังได้ถวายวิสัชชนามานี้ จึงสมกับนามฉายาของเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ว่า "ถาวโร แปลว่า ผู้มั่นคง" จึงควรย้อนกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เป็นผู้ควรแก่การเคารพสักการะบูชา คือเจ้าประคุณสมเด็จฯ ที่เป็นพระเถระดังที่กล่าวมานั้น เป็นอุดมมงคลอย่างแท้จริง

อิมินา กตปุญเญน ด้วยอำนาจพระราชกุศล อันสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุเคราะห์บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน พระราชทานศพ เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวรมหาเถร ป.ธ.๙) นั้น ขอจงสำเร็จเป็นวิบากราศี อำนวยอิฏฐิวิบุลมนุญผล สมดังพระราชประสงค์ จงทุกประการ เบื้องหน้าแต่นี้ พระสงฆ์ ๔ รูป จักได้สวดธรรมคาถา เพิ่มอัปปมาทธรรมโดยยิ่งขึ้นไป ด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

ธรรมิกวัตร แล ปวัติธรรม

: ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม
ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
วันอาทิตย์ที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๒

ผู้จัดพิมพ์ วัดสัมพันธวงศาราม ๕๗๙ ถนนทรงสวัสดิ์ แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์
กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐

ที่ปรึกษา พระพรหมมุนี (สุชิน อคฺคชิโน)
พระราชสารเวที (โกมินทร์ สุภเสโน)
พระโสภณคณาภรณ์ (สมจิตต์ อภิจิตฺโต)

คณะทำงาน พระครูอุทิจยานุสาสน์ (อารยพงศ์ อารยธมฺโม)
พระมหาสำรวย นาควโร
พระมหาอนุลักษ์ ชุตินนฺโท
พระมหารังสี จานวุฑโฒ
พระมหาทักษิณ ภทฺทธมฺโม
พระครูปลัด สมพงศ์ สุภวํโส
พระครูวินัยธร อาทิตย์ อภินนฺโท
พระครูสังฆภารวิจิตร (สุนทร)
พระครูสมุห์ วัชระ ภทฺทธมฺโม
พระครูสมุห์ จิรกิตต์ อภิปาโล

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ตำรวจ ถ.เศรษฐศิริ ดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๖๖๘-๒๘๑๑-๓ โทรสาร ๐-๒๒๔๑-๔๖๕๘